

BERÄTTELSE

ÖFVER

EN RESA I VERMLAND

SOMMAREN 1845

AF

LUDVIG BORGSTRÖM

UTGIVEN SAMT FÖRSEDD MED BIOGRAFISK INLEDNING
OCH REGISTER
AV
ERNST NYGREN

KARLSTAD
Nya Wermlands-Tidningens Aktiebolag
1915

ÄLDRE VÄRMLANDSBESKRIVNINGAR. I.

BERÄTTELSE

ÖFVER

EN RESA I VERMLAND

SOMMAREN 1845

AF

LUDVIG BORGSTRÖM

UTGIVEN SAMT FÖRSEDD MED BIOGRAFISK INLEDNING
OCH REGISTER
AV
ERNST NYGREN

KARLSTAD
Nya Wermlands-Tidningens Aktiebolag
1915

LUDVIG BORGSTRÖM
vid 21 års ålder.

Efter pennteckning av Niklas Sundelius, tillhörig systerdöttrarna, fröknarna Montan i Karlstad.

FÖRORD.

Då jag förlidet år vid utarbetandet av Värmlands stenålder sökte efter skriftliga källor till landskapets förhistoria, fann jag snart, att de för mitt syfte bästa och tillförlitligaste Värmlandsbeskrivningarna lågo otryckta i bibliotekens eller arkivens gömmor. Prosten i Filipstad Erland Hofstens i kulturhistoriskt hänseende ytterst värdefulla skildring av våra värmländska förfäders liv för två hundra år sedan finnes sålunda — för att nämna några exempel — i manuskript i Upsala Universitetsbibliotek; det Antikvariskt-Topografiska arkivet i Stockholm äger, utom Borgströms här publicerade resebeskrivning, tvänne handskrivna berättelser över N. G. Djurklous åren 1866—67 såsom antikvitetsintendent företagna resor i Värmland, vilka äro en verklig fyndgruva för varje forskare i landskapets historia eller topografi, och det Kungl. Biblioteket besitter slutligen originalet till landshövdingen greve Ad. Mörners Ekonomiska beskrivning över Värmland. Det uppstod då hos mig den tanken att försöka sammanföra och i tryck utgiva alla dessa spridda bidrag till provinsens historia, och det är mig en stor glädje, att denna idé vunnit gillande hos Värmlands Naturhistoriska och Fornminnesförenings styrelse.

Början göres nu med Ludvig Borgströms Berättelse öfver en resa i Vermland sommaren 1845, vilkens stora förtjänster jag i mitt föregående arbete haft tillfälle att framhålla. För att rädda denne unge forskares minne undan en oförtjänt glömska, har jag på några sidor sökt skildra hans korta lifsgärning, sådan den framträder i ännu bevarade brev, och för att underlätta begagnandet av hans arbete ha en innehållsförteckning samt ett register över anförda arbeten, åberopade personer och märkligare ord blivit tillagda.

Det hade tvivelsutan varit till stort gagn för läsaren, om en karta över Värmland utvisande Borgströms reseroute och av honom besökta eller omtalade platser hade kunnat bifogas detta arbete. Då detta emellertid av kostnadsskäl ej lät sig göra, hade jag i stället utarbetat ett fullständigt register över alla däri förekommande orter och personer, vilket otvivelaktigt skulle hava varit av ett stort värde och betydligt underlättat orienteringen i denna på allehanda uppgifter så rika uppslagsbok. Tryckningen av ett sådant tillät emellertid ej heller föreningens ekonomi, varför jag måste inskränka mig till det ovan omtalade helt korta registret samt en innehållsförteckning. Vad åter kommentarier beträffar, har jag helt och hållet avstått från att meddela sådana, dels av utrymmesskäl, dels därför att jag ej ansett dylika vara av nöden för den läsekrets, denna edition närmast är avsedd för.

I ortografiskt hänseende har jag troget följt förf:ns egen stavning, trots att han själv erkänner den vara inkonsekvent, samt endast rättat uppenbara skrivfel, i vilket fall mina ändringar satts inom klammer [ ]. Vissa egenheter, däribland B:s stora fallenhet för att sätta predikatet i singularis trots det plurala subjektet, ha dock alla fått kvarstå oförändrade.

Till Värmlands Naturhistoriska och Fornminnesförenings styrelse och särskilt dess ledamot lektor J. B. Börjeson i Karlstad får jag uttala min tacksamhet för att de i föreningens årspublikation velat bereda plats åt detta omfångsrika arbete, liksom till Herr Riksantikvarien m. m. B. Salin för hans å K. Vitterhetsakademiens vägnar utlovade anslag, utan vilket Borgströms reseberättelse denna gång ej odelad hade kunnat befordras till trycket. Mitt vördsamma tack ägnas även Ludvig Borgströms systerdöttrar, fröken Anna Montan i Karlstad och prostinnan Louise Beckman i Färgelanda, för den beredvillighet, varmed de ställt hans brev, porträtt och minnesalbum till mitt förfogande.

Karlstad i augusti 1915.

E. N.

LUDVIG BORGSTRÖM.

NÅGRA MINNESORD.

Materialet till nedanstående biografiska utkast har förutom av B:s tryckta arbeten utgjorts av en samling brev, skrivna, till större delen från Lund, av den unge Ludvig Borgström till den två år yngre systern, fru Augusta Montan i Karlstad (död år 1911 vid 88 års ålder) under åren 1840—45. Tyvärr lämna dock dessa ytterst få upplysningar om hans studier och vetenskapliga planer, och breven till fadern, som i detta hänseende säkert vore av ett mycket större värde, finnas ej bevarade.

Det här reproducerade porträttet är efter en pennteckning av B:s vän Niklas Sundelius (f. 1821, död 1886 som lasarettssyssloman i Uddevalla), vilken samtidigt med honom studerade i Lund. B. själv försäkrar i brev till systern det vara »mycket likt, men förfärligt allvarsamt, — ett fel, som vidlåder alla hans (Sundelius') porträtt».

Ferdinand Ludvig Borgström, författaren till den föreliggande reseberättelsen, föddes i Karlstad den 23 april 1821 såsom son av d. v. apotekaren därstädes Ludvig Borgström och dennes maka i första giftet Lovisa Ullén. Vid nio års ålder sattes han i Karlstads skola; år 1838 kom han på gymnasiet. Men mera än skolundervisningen betydde för denne vetgirige yngling vistandet i det fint bildade hemmet och det dagliga umgänget med fadern, vilkens mångsidiga såväl litterära som vetenskapliga intressen gått i arv på sonen [1]). Den unge Borgströms uppväxtår inföllo också under romantikens gyllene tidsålder

[1]) Apotekare Borgström är en bland de märkligaste personer, som bott och haft sin verksamhet i Karlstad. Här är ej platsen att skildra hans händelserika levnad; det må endast erinras om att B., som besatt en grundlig klassisk bildning, till stor del var autodidakt samt att han vid sidan av studier och praktiskt arbete uppträdde som lycklig översättare

— 1830- och 40-talen —, och dess svärmiska diktning utövade ett starkt inflytande på ynglingens känsliga sinne. Ett digert album med avskriven poesi (mest av Tegnér, Nicander och Stagnelius) har bevarats ända till våra dagar, och i djupaste hemlighet uppträdde den unge Ludvig själv som skald. Och det är ingalunda någon vanlig gymnasistpoesi, han skriver; de bevarade poemen, där han understundom besjunger svärmiska promenader vid »hennes» sida, men oftast naturens skönhet och sin kärlek till skogen och blommorna, utmärka sig tvärtom för både känsla och innehåll samt framför allt för ett fullkomligt herravälde över formen. Ett annat bevis på gossens ovanliga brådmognad är ett »*Runolägiskt-Svenskt Lexicon*», som hans skrev vid elva års ålder för begagnande inom hemmet. Detta finnes ännu i behåll och är ett litet tunnt handskrivet häfte, där varje bokstavs motsvarande runa är alfabetiskt angiven och därunder kärnfulla ordspråk ur Havamal transskriberade till runtext.

Högre än skaldernas diktning eller sagor och sägner om nordboarnes forntida bedrifter älskade dock Ludvig Borgström naturen, och dess studium, i synnerhet botaniken, blev hans livs stora lidelse. »Alla människor, som

---

(av Goethe, Schiller, Oehlenschläger m. fl.) och som vitter författare. Själv har han skildrat sin händelserika levnad i *Biographiskt Lexikon* del II (Uppsala 1836), men en vida utförligare, fast tyvärr ej fullt avslutad levnadsteckning av B:s egen hand finnes i handskrift i dotterdöttrarnas, fröknarna Montan i Karlstad, ägo. Om hans insatser i Karlstads kommunala liv, där han var initiativtagaren till Karlstads Sparbanks inrättande samt en bland stiftarna av Wermlands Provincial Bank, verkat för stadens försköning genom parkanläggningar samt ivrat för folkupplysning, läses i *C. E. Nygren*: Carlstads stads historia före branden 1865, sid. 157 f.; å den där reproducerade familjetavlan, målad år 1833 av C. Leman, står den unge Ludvig B., som var äldst bland barnen, emellan föräldrarne. — Det kanske bör anmärkas, att apotekar B. ej räknade någon släktskap med brukspatronerna B. på Borgvik, av vilka en, Erik Eriksson B., år 1759 genom donation upprättade den Borgströmianska professuren i Uppsala.

tycka om Blommorna och Botaniken äro ock mina vänner», skriver han, och nästan varje brev vittnar om hans stora kärlek till skogen med dess fågelsång och ängen med dess blomster. Grundligt genomströvade han sin födelsestads omgivningar, och dess flora kände han som ingen annan. Ja, till och med de vetenskapliga facktidskrifterna tyckas ej ha varit främmande för den unge gymnasisten, och när utgivaren av Lunds Botaniska Notiser år 1839 riktade en uppmaning till tidskriftens läsare att iakttaga vårens gradvisa utveckling i olika trakter, var den nittonårige Borgström den ende, som lystrade till hans maning [1]).

Med år 1840 var emellertid hans lärotid slut i födelsestaden, och han begav sig samma år ner till Lund för studentaxamens avläggande samt för att sedan där fortsätta studierna. Valet av universitetsstad förefaller i förstone ganska egendomligt, då det synes, som om det betydligt närmare och större Upsala i många hänseenden skulle passat den unge botanikern bättre. Här verkade nämligen sedan några år tillbaka den berömde Elias Fries på den professorsstol, som Carl von Linné's namn höljt med glans och ära i hela Europa, och Värmlands nations inspektor var då Erik Gustaf Geijer, vars ädla personlighet bort öva en mäktig dragningskraft på ett så poetiskt sinne som Borgströms. Men i själva verket torde de naturvetenskapliga studierna vid denna tid haft rykte om sig att stå särdeles högt vid Lunds lärosäte, där män sådana som A. J. Retzius, C. A. Agardh och Sven Nilsson inaugererat en ny tid för studiet av naturalhistorien och botaniken med förra

---

[1]) Detta B:s förstlingsarbete i tryck finnes intaget i Bot. notiser för 1841, sid. 71—76 under titel: *Anteckningar öfver Temperaturen och Vårens ankomst till Carlstad 1840, meddelade af Ludv. Borgström.* Det är hållet i dagboksform, t. ex. 31 martii. »Bröt Klarelfven fullkoml. upp vid Carlstad»; april 17 o. 18 »Började löfven på Salix Caprea och krusbärsbusken att spricka ut»; maj 6 »Sågs svalan första gången.» etc. etc.

hälften av 1800-talet. Den förre var sedan 1835 biskop i Karlstad, och förmodligen är det väl därför glansen av det Agardhska namnet, som lockat den unge Borgström ner till Lund, där sonen Jacob Agardh då verkade som akademiadjunkt, samtidigt som han var Värmlands nations kurator.

Det blev emellertid ingen lätt sak för Borgström att plantera om sig i den nya jordmånen. »När man först kommer hit ned ifrån Wermland, skulle man nästan tro sig hafva kommit till ett främmande land, så olika är allting härnere», är en av hans första iakttagelser. Sina kära botaniska studier måste han nu även för en tid åsidosätta. Den i våra dagar så långt drivna studiespecialiseringen fanns ej på denna tid vid universiteten, utan för gradens ernående måste filosofie kandidatexamen avläggas i alla de ämnen, vilka genom ordinarie professorer voro i fakulteten representerade. Denna examen var under förra hälften av 1800-talet i Lund delad i tvänne hälfter, och den första avdelningen, den s. k. filologie kandidat-examen, som omfattade klassiska och orientaliska språk, historia och estetik, var nu Borgströms närmaste mål, för vars uppnående han arbetade med liv och lust. Med stort intresse åhörde han C. A. Hagbergs, den berömde Shakespeare-översättarens, föreläsningar om det sköna, och snart invaldes han i en litterär studentförening, som kallades »Det nya Sverige». Så småningom började han ock att finna sig tillrätta i sin nya omgivning, vartill mycket bidrog, att han i bokförläggare Gleerups gästfria familj funnit ett hem, där han alltid visste sig vara välkommen. Breven till systern innehålla allt oftare glättiga skildringar av studentkonserter, baler, »potatis-sexor» i Paradislyckan samt glada episoder från studentexercisen under Lundagårds åldriga kronor, men framför allt fyllas de med entusiastiska beskrivningar av de studenttåg och

studentmöten, vilka voro ett av uttrycken för den skandinavism, som nu gjorde sitt segertåg bland Nordens studenter. Härunder knöt han även vänskapens band med skalden Carl Strandberg, »en av de intressantaste bekantskaper jag någonsin gjort», säger han själv, och att Talis Qualis även uppskattat hans, visar nogsamt den vackra dikt, som han tillägnat honom i hans poetiska album [1]), och som här återges i facsimile. Stor musikvän

Jag sett hur dina steg du ofta ställer
Hän till den ödsliga, den djupa skogen,
Till marker, aldrig rispade af plogen,
Der sällan kolargubbens yxa skräller.

Först der ditt hjertas täckelse du fäller,
Till samlif med naturen redebogen.
Men – är du ej med menniskan förtrogen
Du blir det icke med naturen heller.

I bäcken, der sin silfvertråd han spinner,
Du älskar se, då sol i vester blöder;
Tror du då endast der en himmel brinner?
Gå in bland menskohvimlet som bland bröder,
I hvarje öga du en himmel finner,
Om himlen i ditt eget öga glöder.

Lund den sista Okt. 1844. Talis Qualis.

som han var fick även Borgström rika tillfällen att utbilda detta sitt intresse genom de konserter, bl. a. av Jenny Lind och Ole Bull, som denna tid gåvos i Lund, och han har

---

[1]) **Detta tillhör nu systerdottern, prostinnan Louise Beckman, Färgelanda.**

icke ord nog starka att skildra sin och övriga åhörares hänförelse för deras konstnärsskap.

Trots allt detta torde han aldrig känt någon varaktig trevnad i den skånska lärdomsstaden. Mest av allt längtade han till skog och vatten, och de täta promenaderna på Lundagård eller Helgonabacken endast ökade saknaden därav. Så ofta han kunde, företog han utflykter till den vackra dalen »Fogelsång», belägen 3/4 mil från Lund. »Det torde kanske i hela Sverige ej finnas en punkt, som är så rik på rara och vackra växter, som denna lilla bäck-dal,» skriver han förtjust. Stundom utsträcktes vandringarna längre, såsom till det natursköna Heckeberga »för att höra näktergalarne» eller ännu längre såsom till ön Hven, där han vistades en del av sommaren 1843 i sällskap med Gustaf Ljunggren (sedermera professor i Lund och medlem av Svenska Akademien) och en annan vän, »jägare och antiqvarius.» »Jag botaniserade i tofflor och min vän jagade i nattrock»: med dessa ord avslutar B. sin förtjusta skildring av deras idylliska tillvaro på denna vackra ö.

Men härunder försummade han ingalunda sina studier. »Visst griper vemodet då och då ett klagande accord på hjertats strängar,» heter det i ett brev, »men — — — karl är karl och de allvarsamma studierna jaga snart bort alla grubblerier.» Redan den 3 maj 1843 var han också färdig med sitt disputationsprov »pro exercitio», vilket på denna tid fordrades för kandidatexamens avläggande. Det utgöres av en edition av en fornsvensk legend: *Vita S. Gregorii Armeniensis* och har troligen enligt tidens sed till författare preses själv, vilken var den sedermera såsom ordboksutgivare bekante J. E. Rietz, preses för ej mindre än 126 akademiska disputationer. Våren 1844 avlade Borg-

ström slutligen filologie kandidatexamen [1]), men han hade då trots detta krävande studiearbete fått tid övrig för sitt älsklingsämne botaniken, varpå nästan årliga bidrag i Lunds Botaniska Notiser lämna tydliga bevis.[2])

Det återstod nu föga mer än två år av Ludvig Borgströms korta levnad, men just vad han därunder uträttade, har bevarat hans namn och hans lifsgärning till eftervärlden. Sommaren 1845 företog han nämligen med understöd av Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien den forskningsresa genom de västra delarne av Värmland, som han själv skildrat i den här föreliggande reseberättelsen. Till en sådan färd hade han antagligen länge förberett sig genom att insamla sagor, sägner och folkvisor[3]) från fäderneprovinsen samt genom dialektstudier, och detta förklarar delvis det såväl i iakttagelser som uppteckningar förvånande rika utbytet av resan, vilken företogs i ett ganska hastigt tempo. Hösten 1845 återkom han till Lund med stärkta själs- och kroppskrafter. Sin tid delade han nu mellan att skriva berättelsen över sin resa samt studierna, vilka han ämnade fortsätta till graden. Snart insjuknade han emellertid och låg i i två månaders tid fjättrad vid sängen. Med sin sega energi förmådde han dock denna gång betvinga sjukdomen

---

[1]) Denna examen avskaffades redan samma år.

[2]) I 1842 års årgång, sid. 81—86: *Några bidrag till Vermlands Flora*, som behandlar växtvärlden kring Vänern och i västra Värmland; i *1844* års årg. sid. 161—173: *En exkursion i Villands Härad sommaren* 1844 samt *Anteckningar öfver vårens utveckling i Lund åren 1842* och *1843* Därjämte förekommer år 1843, sid. 151 en notis att »studeranden Borgström har under årets lopp besökt dels Hven, dels kusten åt Cimbrishamn och Ystad. På förra stället sökte han förgäfves Thalictrum flexuosum, men deremot fann han på S:t Ibbs kyrkogård några stånd af en annan Thalictrum. Hr B. studerar äfven med ifver mossorna och har bland dem gjort åtskilliga fynd, för hvilka en annan gång skall redogöras.» — Under de sista åren av sin levnad ombesörjde även B. redigeringen av Bot. Not.

[3]) En del av folkvisorna tyckes han ha erhållit av systern, vilken han tvänne gånger tackar därför. De många folkvisor, som B. meddelar från Ö. Ullerud, har han trol. hört sjungas av modern, vilkens släkt i flera generationer bott i denna s:n.

samt till all lycka avsluta sin reseberättelse, men det ser ut, som om krafterna därmed varit uttömda. På hösten nedlades han åter på sjukbädden av en maginflammation, och den 7 november 1846 avled han under svåra plågor efter endast trenne dagars sjukdom. Ingen av de närmaste fick emottaga hans sista suck; först långt efter begravningen fingo de underrättelse om den oersättliga förlusten, vilken drabbade dem så mycket hårdare, som modern ungefär samtidigt träffats af slaganfall. Från alla håll fick emellertid den djupt sörjande fadern mottaga många bevis på uppriktigt deltagande, och tidningarna innehöllo sympatiska dödsrunor [1]). Bokförläggare Gleerup, vars hem alltid stått öppet för Borgström under lifstiden upplät även sin gravplats på Lunds kyrkogård till hans sista vilostad, och där nedmyllades en kulen novemberdag under vänners tårar och lärares sorg och saknad stoftet av den unge hoppgivande vetenskapsidkaren.

Intet minnesmärke utvisar för främlingen den plats, där Ludvig Borgström sover den sista sömnen. Men genom sitt arbete för Värmlands utforskande och för bevarandet av dess rika skatt av folksägner och folkvisor har han skapat sig själv ett varaktigt minnesmärke och är värd att minnas med aktning och med tacksamhet i sin födelseprovins, trots att det nu är snart sjuttio år sedan hans blott tjugofemåriga liv slocknade i döden.

Ännu några ord återstå att tillägga om Borgströms Värmlandsresa och den däröver utarbetade reseberättelsen. Det var till d. v. professorn i Lund (seder-

1) Den utförligaste i »Den nya Skånska Correspondenten» för $^{28}/_{11}$ 1846, där även verser, som utdelades vid Borgströms begravning, finnas intagna.

mera ärkebiskopen) Henr. Reuterdahl, som B. vände sig med sin begäran om ett anslag av 200 rdr bco från Vitterhetsakademien för den tillämnade resan. Såsom akademiens vice president framförde Reuterdahl denna anhållan vid ett sammanträde den 11 mars 1845 under varmt vitsordande av B:s person, varefter protokollet fortsätter: »En sådan färd hade Hr Borgström ansett böra företagas från Carlstad norr ut genom Kihls och Elfdals härader till de vidsträckta finnskogarne, hvilkas befolkning ännu i språk, klädedrägt och seder bibehålla sin nationalitet; vidare från Dahlby socken inåt Norge efter Tryssildalelfvens stränder samt åter genom Öfra Elfdalen, Fryksdalen, Nordmarks och Jösse härader, hvarifrån en ny afväg inåt Norge skulle tagas, emedan Hr Borgström anser historiska, ethnografiska och lingvistiska undersökningar i Vestra Vermland alltid böra förenas med dylika i Norge, med hvilket land Vermland både i forntiden haft och ännu i dag har mycket gemensamt. Därefter skulle kosan tagas söder ut genom Gillbergs härad till Norra Dalsland, der en icke obetydlig efterskörd torde vara att upphemta, oaktadt Hr Notarien Dybeck förut genomrest samma trakter, och slutligen öfver Näs och Grums' härader till Carlstad. Denna kurs, hvartill 200 rdr bco ansetts behöfliga, skulle kunna inskränkas i mon af det anslag, som möjligen kunde Sökanden beviljas.» — »I den händelse ett sådant understöd skulle erhållas hade Hr Borgström utfäst sig, att vid sommarens slut aflemna en utförlig berättelse om sina utvandringar, med upptagande af karakteristiker öfver de olika trakternas naturbeskaffenhet, inbyggarnes lynne, språk, klädedrägt, seder och bruk; förekommande fornlemningar och minnesmärken, samt sånger, sagor och sägner, af hvilka sednare sökanden redan lär äga rikhaltiga samlingar.» Resultatet blev, att akademien be-

viljade Borgström 133 rdr 16 sk. bco »med afseende på vigten af de föreslagna undersökningarna och det fördelaktiga vitsord Hr Reuterdahl lemnat öfver Sökanden och hans studier».

Inlämnandet av reseberättelsen fördröjdes betydligt genom Borgströms sjukdom. Den 23 april 1846 insände han fortsättningen och slutet därav och skrev samtidigt: »Att slutet af denna min berättelse blifvit så länge fördröjt, är i högsta måtto obehagligt; men det har ej stått i min förmåga att afhjelpa detta. Strax efter det jag afskickat första hälften af min berättelse, insjuknade jag (den 2 Febr.) ganska häftigt i maginflammation, genom hvilken sjukdom icke allenast hela Februari månad utan äfven en god del af Mars för mig gått alldeles förlorad. — Fortsättningen af berättelsen är nedskrifven under korta hvilostunder mellan de mest heterogena och genom min sjukdom allt för mycket hopade examens-studier: derföre har framställningen icke ens erhållit så pass jemnhet, som man äfven af en nybegynnare äger rätt att fordra; ja! en mängd inkonsequenser i stafsättet hafva äfven insmugit sig, hvilket ser högst illa ut i en afhandling, der svensk filologi äfven ingår. Men om mina uppgifter befinnas vara noggranna och sanningsenliga (och detta vill jag hoppas skall vara händelsen), så torde de forskare som möjligen komma att rådfråga min handskrift, benäget ursägta dessa brister i framställningssättet.»

Genom dessa sina egna ord har Borgström i själva verket rättfärdigat sig själv mot all kritik; ty de anmärkningar, hans sena efterkommande möjligen skulle vilja rikta mot hans framställning, förstummas, då man vet, på vilken kort tid resan företogs och under vilka vidriga omständigheter berättelsen skrevs. I det skick, som denna nu föreligger, kommer den i stället med utmönstran-

de av några fantastiska namnförklaringar, att förbliva en av de vederhäftigaste Värmlandsbeskrivningar vi äga, på samma gång som den betyder ett stort steg framåt från den i mycket okritiske Fernows ståndpunkt.

Originalhandskriften till den resebeskrivning från Värmland, som härmed befordras till trycket, finnes i Antikvariskt-Topografiska arkivet i Stockholm och omfattar inalles 132 sidor i 4:o (bredd 23,6 cm.; längd 28,2 cm.). Av dessa, vilka nu äro sammanhäftade i ett grått pappersband, utgöra 86 sidor själva reseberättelsen, 6 sidor anmärkningar till Dybecks Anteckningar om Dalsland och 40 sidor folkvisor, vartill komma 4 lösa lappar med upptecknade melodier till de senare, vilka musikbilagor här samtliga återges i facsimile.

»Borgströms resa» har redan förut utgivits i tryck. År 1875 föranstaltade nämligen kollegan i Kristinehamn Andreas Larsson, att den avskrevs från originalmanuskriptet, varefter den började införas i Christinehamns Allehandas spalter samma år. [1]) Genom utbrytning av spalterna sammansattes dessa slutligen till en liten bok i 12:o, där reseberättelsen och anmärkningarna till Dybeck upptaga 217, folkvisorna 67 sidor. Ehuru förtjänstfull för sin tid är dock denna upplaga varken riktigt fullständig eller fullt korrekt; den torde för övrigt aldrig hava utlämnats i bokhandeln och har med tiden blivit en raritet, som man endast finner på biblioteken.

Ernst Nygren.

---

[1]) Enl. uppgift voro bland initiativtagarna även kollegan J. W. Alsterlund samt sedermera överstlöjtnant N. J. Nordenfeldt, då gymnastiklärare i Kristinehamn.

BERÄTTELSE

ÖFVER

EN RESA I VERMLAND, ANSTÄLLD SOMMAREN 1845,
PÅ KONGL. VITTERHETS-, HISTORIE- OCH ANTI-
QUITETS AKADEMIENS BEKOSTNAD,

AF

FERD. LUDVIG BORGSTRÖM

Sedan den resa nu är slutad, som jag med understöd af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets Akademien under loppet af förflutne sommar haft tillfälle göra, återstår för mig, att sammanfatta de under resan gjorde anteckningar och inför Kongl. Antiquitets Akademien framlägga den Berättelse Akademien af mig äger att fordra.

Mina undersökningar hafva omfattat största delen af vestra Vermland (d. v. s. Vermland vester om Clarelfven) jemte tillgränsande trakter af Dalsland och Norge. Genom tillfälligheter något fördröjd började mina utvandringar ej förr än i första hälften af Juni månad, men fortsattes sedermera oafbrutet tills medio af September.

Jag har genom en efter föremålen lämpad uppställning sökt göra denna Berättelse på en gång mera sammanhängande och upplysande, än den i form af en dagbok kunnat blifva. De olika häraderna i Vermland röja nemligen stora olikheter, så väl hvad naturens skaplynne som hvad innebyggarnes språk, plägseder, lynne och lefnadssätt beträffar. Jag har derföre ansett lämpligast att för hvarje härad sammanställa mina antekningar öfver folklynnet, språket, klädedrägten o. s. v. med de folksagor och sägner som äro gängse innom häradet, och slutligen lemna en förtekning på alla de fornlemningar som förekomma inom hvarje härad.

Och min ifrigaste önskan är, att kunna gifva denna min Redogörelse ett värde, som åtminstone i någon mon motsvarar de uppoffringar, Kongl. Antiquitets Akademien för mig gjort.

Vermland vester om Clara, eller det område denna uppsatts hufvudsakligast kommer att behandla, skulle jag villja kalla det egentliga Vermland. Ty både landskapets och innebyggarnes karaktär röja derstädes en

betydlig skiljaktighet från det östra Vermland: och när i äldsta tider Vermland låg under Norge, så räknades alltid Clara såsom landskapets gräns mot öster. Bergslagen, som då var föga eller intet bebyggd, räknades utan tvifvel till det gamla Järnbäraland, hvars gränser troligen ej voro så noga bestämda: och de södra häraderna af östra Vermland, neml. Visnums, Ölme och en del af Väse härader lågo då under det angränsande Nerike, till hvilket landskap dessa härader ännu hörde när i en långt sednare tid (1639) det öfriga Vermland första gången blef ett eget landshöfdingedöme. Det har ifrån äldre tider ända till våra dagar blifvit antaget, nästan såsom ett historiskt axiom, att Olof Trätelja varit den förste, som befolkat Vermlands skogar; men en flygtig blick på den mängd af stenyxor, viggar, flintknifvar m. m. som anträffas i Vermland, visar tillräckligt att Vermland haft innebyggare före Asainvandringen i Sverige och således långt före Olof Träteljas tider. Som förekomsten af detta »Stenfolk» i Vermland tills dato blifvit alldeles förbisedd, vill jag i det följande särdeles beflita mig om att visa denna stenbrukande folkstams fordna utbredning innom detta landskaps gränsor. Här är ej platsen för en undersökning, huruvida Snorre Sturlusons berättelse om Olof Trätelja och hans upprödjande af Vermland kan tillerkännas historisk trovärdighet, eller om icke snarare Olof Trätelja bör räknas bland Upsala-konungarnes antal, hvilken åsigt framtida forskningar troligen komma att omfatta; men visst är, att Snorres korta berättelse om Olof Trätelja ingalunda berättigar till den utförliga och detaljerade framställning, som Fernow och alla hans efterföljare göra, angående Olofs öden i Vermland, de olika häradernas upptagande af honom eller hans höfdingar o. s. v. Nedanföre, vid behandlandet af de särskilda häraderna, torde jag blifva i tillfälle visa det haltlösa i flera af dessa uppgifter.

Vestra Vermland innefattar Carlstads Tingslag, Kihls, Grums, Näs, Elfdals, Gillbergs, Fryksdals, Nordmarks och Jösse härader.

I. CARLSTADS TINGSLAG.

Består af Carlstads stads- och landtförsamling, Grafva och Hammarö soknar. Carlstad ligger beläget å Tingvalla ö, der tingsställe i hedenhös varit; men för denna uppgifts riktighet finnes ej mera säkerhet, än hvad namnet gifver vid handen. »Märkeligt är — säger Fernow — att på Tingvalla och i hela Carlstads Socken, äro inga besynnerliga spår efter hedendomen». Flera folksägner träffas dock i dessa nejder af hvilkra några må anföras såsom bevis på, dels huru verkliga händelser ännu i våra dagar af folket omgestaltas till myther, dels huru äldre sägner ofta gruppera sig omkring nyare namn och tilldragelser.

Strax vid Carlstad ligger ett berg, Lamberget, och nedanföre detsamma ett litet vatten — Lambergskärn, der en mycket omordad sjöjungfru — »Lambergsfrua» — har sin vistelseort. Ofta, i synnerhet för ett par årtionden tillbaka, fingo vallbarn och ensamma vandrare se ett utmärkt vackert och välklädt fruntimmer spatsera omkring det lilla kärnets omgifningar, och detta var då »Lambergsfrua». Mera sällan antar hon gestalten af en »hvit häst med afvigt sittande bakben», som i fullt språng rusar ned i Lambergskärnet, så ofta den märker en menniska vara i granskapet. — Lambergsfrua synes ibland (liksom sjöråa på andra orter) seglande »i en half båt, klädd så grann, så grann, att gulle dryper å'a».

Då den stora stenbron öfver Clarelfvens östra arm vid Carlstad på 1790-talet uppfördes af byggmästaren A. Jacobsson, pådrefs arbetet med allo ifver och ofta hände, att byggmästaren långt in på quällarna låt hemta den

för byggnaden erfoderliga stenen från Lamberget. Lambergsfrun, missnöjd härmed, visar sig derföre en natt för byggmästaren och förbjuder honom hemta sten på Lamberget om quällarne sedan klockan ringt 8 i Carlstads Domkyrka. Han brydde sig dock ej derom, utan fortfor med sitt arbete och sin stenhemtning långt in på nätterna. Dock hvad hände? En vacker morgon när byggmästaren kommer till sitt arbete, finner han allt nedramlat, som var byggt af den sten som blifvit hemtad från Lamberget efter kl. 8 om qvällen. Och från den dagen åtlydde han ganska noga Lambergsfruns tillsägelse.

På *Vidön*, ½ mil från Carlstad, bodde för icke länge sedan ett mekaniskt geni, Directör Hüblein (han dog på 1820-talet) och om honom ha folket ett ganska stort antal sägner att förtälja. Om hans födelse berättas följande. Gamla Fru Hüblein (vår H:s moder) sjuknade, dog och begrafdes å gamla kyrkogården i Carlstad (d. v. s. der theaterhuset nu står). Några dyrbara ringar prydde likets fingrar. Dödgräfvaren fattar behag för dessa, går till kyrkogården natten efter begrafningen, gräfver upp grafven, tager locket af kistan och griper med begärlighet efter ringarne; men dessa sitta hårdt. Dödgräfvaren rycker till med häftighet: den endast skendöda Fru H. vaknar och reser sig upp. Dödgräfvaren flyr och Fru H. stiger upp ur grafven och går i sin svepning hem. Hennes man bebodde då ett hus, som låg för sig sjelft i sydliga delen af staden (trol. den nu s. k. Nordholmegården). På gammaldagsmanér hängde en ringklocka på en tvärbjelke öfver inkörsporten. Fru H. ringer och tjenstepigan kommer ut för att efterhöra hvem som ringer så sent, men springer förskräckt tillbaka, då hon igenkänner sin döda husmoders röst, rusar in till gubben H. och ropar: »Herre Gud! kära mor står utanföre porten!»

Gubben vill ej tro det, utan förmanar pigan gå roligt till sängs och med andagt läsa sitt Fader vår. Fruns förnyade jemmerrop kallar dock pigan snart ur bädden och ehuru bäfvande måste hon öppna för sin husmoder.

Fru H. hade i början svårt för att öfvertyga sin man om att hon verkligen var vid lif: hon lefde dock länge sedermera och 2 år efter sin skendöd födde hon den son, som engång skulle blifva medelpunkten i en hel cycel af folksägner.

Denna händelse skall efter många äldre personers utsago vara fullkomligt sann; men folket påstå dock, att Fru H. »ej var rigtigt lefvande» dessa sednare åren, utan att den Onde dref sitt spel under hennes skepnad. Andra tillskrifva Hebelejens lycka och klyftighet icke att vara ett arf af satan, utan tror den härleda sig från Lambergsfruns bevågenhet för honom.

Lambergsfrun gick nemligen en dag på Carlstads torg, klädd alldeles som ett annat bättre fruntimmer, men hennes svans råkade släpa litet under klädningen. Hebelejen — ty så kallas alltid Hüblein — mötte henne då, igenkände henne genast och tilltalade henne mycket artigt i det han hellsade på henne: »Mamsell, var så god och drag upp ert släp». Lambergsfrun, tacksam öfver att på ett så finkänsligt vis blifvit uppmanad ej röja sig genom den släpande svansen, svarade honom med en nick: »Det skall du hafva godt utaf, Hebelejen!»

Från den stunden lyckades Hebelejen i alla sina dristiga företag. »Han kunde göra allt hvad han ville, men han kunde alldrig göra om'et» — heter det. Ännu är att se den stora väderquarn af sten Hebelejen byggde vid Carlstad. Hebelejen försökte ock att flyga och gjorde sig ett par vingar, hvarmed han flög från höjden af sin väderquarn. Han ämnade flyga ned till Vidön och styrde

kosan utefter Clarelfven, men när han kom till Korselfven (ej långt från sitt mål) gick ena vingen sönder och han föll ned i vattnet, dock utan att skada sig. Men konsten att flyga måste dock dö i sin linda, ty han kunde väl göra allt hvad han ville, men ej göra om hvad han gjort en gång förut. — En annan gång gjorde Hebelejen en vagn som gick af sig sjelf: Han for med denna till Stockholm och kungen tyckte så mycket om uppfinningen, att han nödvändigt ville behålla vagnen; men Hebelejen, för att undgå släppa den ur sina händer, styrde vagnen så våldsamt mot en mur, att ena hjulet krossades — och således gick äfven det profvet af hans snille förlorat för efterverlden.

Fiskare förtälja, att Hebelejen hade förfärdigat nät af ståltråd, och att han med dessa nät alltid fick mycket mera fisk, än någon annan.

Angående Jättekitteln i *Löfed* (Grafva S:n) går följande sägen. En ryttare rider ensam vägen fram en natt strax före julen, eller kanske sjelfva julnatten. Då hör han en Jätte ropa ur berget: »Rid tre gånger omkring Löfede gård och ropa: kommer du inte snart, så brinner barnet upp». Ryttaren gjorde så. Och vid tredje ropet störtar en Jättequinna ur källaren under byggnaden på Löfed och skyndade bort. Sedan träffades i källaren en stor kopparkittel, som Jättequinnan i brådskan lemnat efter sig och hvari hon förmodas ämnat förse sig af bondfolkets julöl.

Bredvid samma gård ligger ett berg — *Löfedsberget* — der man ofta i solnedgången sett Bergdrottningen sitta vid en solig bergvägg och kamma sitt hår, då guldet droppar ned från de rika lockarna.

— En Prost i *Hammarön* varseblef en Påskdag, när han i full presterlig skrud uppträdde på predikstolen, midt

ibland den öfriga församlingen »trenne hufvudlöse djeflar», det vill enligt förklaringen säga det samma som »tre trullkäringar, som suto baklänges i bänken, utan hufvuden, och osynliga för hela den öfriga församlingen». Prosten hade ej förstånd om, att han borde låtsa som om han ej märkte deras närvaro, utan tilltalade dem med skarpa ord. Men i samma ögonblick sammandrogs hans mun krampagtigt, — och från den stunden kunde han på ett års tid ej förrätta någon gudstjenst.

— Å *Tydje näset* (Hammarö S:n) ligger en ganska stor sten, Snarkstenen kallad, om hvilken folket hafva åtskilliga sägner att förtälja, såsom att den vänder sig hvar gång den hör klockorna från Carlstad: — att flere personer på detta ställe blifvit på åtskilligt sätt frestade: — att ett litet stycke från stenen en flicka om 9 års ålder år 1724 en söndag i solnedgången funnit 2 stycken nya silfverskedar, men att en svimning genast öfverföll henne hvarvid hon förlorade skedarna och kom med möda mållös hem.

Grafva soken ligger norr ut från staden, på ömse sidor om Clarelfven. Hammarön är en större ö i Venern, liggande utanföre Tingvalla ö. Allmogen i dessa saknar den förmögenhet och sjelfständighet man träffar annorstädes: genom den nära beröringen med staden hafva alla egenheter i klädedrägt, språk o. s. v. i det närmaste försvunnit. Hammaröboarne äro till större delen fiskare, beskyllas för mycken råhet och anses af de öfriga Vermländningarne med ett visst förakt och få de alltid af dem höra spenamnet *Tasse, Hammarö-tasse**). Till detta namn

*) Tasse Verml. = Varg. I norska folkspråket är Tasse = liten dverg, troll, varulf, björn och varg. Äfven i Vermlands-dialekten kan denna vidsträcktare bemärkelse af ordet Tasse spåras. Så heter t. ex.: en backe i Alster S:n (öster om Clara) *Tasse-backen* och der står ej allt rigtigt till. En bonde som nattetid passerade Tassebacken får se ett

har kanske den omständigheten äfven bidragit, att Hammaröbonden höst och vår med mycken djerfhet (liksom Vargen) går öfver den ganska osäkra Veners-isen, för att i staden afyttra sin fisk. Tassen vandrar ofta fram öfver nattgammal is och säges då kasta en vante framför sig för att pröfva isens styrka. »Hvar isen är så stark att den bär vanten, der tror Tassen ock att den skall bära honom». — Klockorna i Hammarö gamla från katolska tiden quarstående trädkyrka, säges vid sammanringningen säga:

Nors och Gers och Detter iblann,
Tasse kom fram.

Nors, Gers och Detter äro Vermländska benämningar på små och dåliga fiskslag, hvilka Tassen sjelf får hålla till godo, sedan han afyttrat de bättre — Grafsoksbonden är ej heller mycket ansedd af den kringboende befolkningen och har äfven erhållit ett groft öknamn. Grafva entoniga klockor sjunga: Wåhle, Kärne, Engebäck och Butorp. Fyra hemman i soken hafva dessa namn.

Fornlemningar. Hammarö S:n. Å *Hammars ägor* finnes N. V. från gården en jordvall 116 aln. i omkrets, och denna anses af somliga vara lemningar efter ett kloster, eller troligare enl. andra efter en byggnad för de munkar, som besökte ön i anseende till det goda laxfisket. Häromkring ligga 10 Ättehögar, innehållande brända ben och aska. Ett Domaresäte af 11 stenar med den 12 i midten

ljus brinna nere vid dikeskanten. Vid närmare efterseende blir han varse en liten gubbe, som sitter vid en nystfot och nystar grönt silke och ofvanpå nystfoten står ett brinnande ljus. »Go afta, Farbror, sitter ni här?» — säger bonden; men alldrig ett ord fick han till svar och ljuset släcktes på ögonblicket och den lilla mannen försvann. Hästen arbetade sedan mycket tungt och kunde knappast komma från stället. Men när bonden slutligen hunnit komma ifrån Tassebacken och vänder sig om blir han varse »liksom en stor svart hund, som kommer sättandes efter honom».

å en sandås på Hammars ägor. På en kulle söder om förstnämda rudera har man nattetid sett ljus brinna. *Hoflanda:* 6 Ättehögar. En runsten, efter sägen upprest öfver en »kungason» har fordom funnits herstädes, men är numera förstörd.

Torps-ängen har 3 Ättehögar. *Gunnarskär:* 4 stenar äro uppresta och bilda en paralellogram. *Lunna:* S:t Olofs källa, hvaruti sjöfarande fordom offrat, är en vanlig s. k. Jättegryta. I berget deromkring visas ock fjät efter kreatur.

Grafva S:n. *Grafva by:* flera Ättehögar deromkring. Uti en af dem har man funnit en lerurna med aska uti. *Ilandaholm* och *Bryngfjorden:* flera ättehögar. *Löfed:* 13 à 14 större och mindre Ättehögar. Tvenne stora stenkummel å *Skottberget,* norr om Löfed. Fernow fann i det ena »en väl murad graf». *Forshaga:* en ättehög V. om Clara. Vid *Öjenäslandet* invid sjön *Hyn* en ättehög. Söder om *Kärne:* 5 ättehögar. Vid *Tollerud,* öster om Clara, ett mindre kummel eller som de oftast i Vermland kallas Jättekast. Vid *Solberg* öster om Clara skall enligt sägen en kyrka fordom stått. Söder om *Löfedsbro* invid Clara är en Ättehög der en svensk anförare säges ligga begrafvén. Hans folk lärer ha tappat i striden mot Norrmännen, och vid samma tillfälle skulle den i orten mycket omtalade *Dyfvelstenen* hafva blifvit satt som gränseskillnad mellan Sverige och Norge. Stenen är omkring 5 3/4 aln. i omkrets och 3 3/4 aln. hög.

2. KIHLS HÄRAD.

Detta härad, bestående af Kihls, Frykeruds, Öfra och Nedra Ulleruds samt Ransäters Soknar, ligger likasom inkiladt mellan de tvenne dalbäddar, som bildas af Vermlands största vattendrag — Clarelfven och sjöarne Fryken — och hvilka dalbäddar närma sig allt mer och

mer intill hvarandra ju längre de nalkas ned emot Venern. Detta härad saknar, om jag så får uttrycka mig, naturlig begränsning och lemnar derföre icke något totalintryck, hvarken hvad naturens physiognomie, eller folkets karakter, seder, bruk o. s. v. beträffar: utan den del, som omger Frykens sydligaste del röjer fullkomlig öfverensstämmelse med Fryksdals härad, och den delen åter, som stöter intil Clarelfven, kan betraktas som en fortsättning af Elfdals härad. I Kihls och Frykeruds soknar tyckes det som de stora säterierna och den starka trafiken af brukseffecter redan tidigt beröfvat allmogen allt egendomligt. Folket i trakten kring Clara hafva deremot längre bibehållit den gammaldags pregel af enkelhet och from enfald de ärft af sina förfäder. — Claras stränder äro utmärkta för sin naturskönhet. Ekman säger om Nedra Ullerud »Denna socken är utan tvifvel en af de täckaste och till utsigten behagligaste i Vermland. Dess mångfalldiga sjöar, åar och älfvar, högder och bergskullar, löfskogar och folkets snygga boningsplatser, mellan de små slättmarker belägna, gör här i synnerhet om sommaren en den angenämaste byggd. Naturen synes då här liksom roa sig med ombyten af behagligheter, och de sinnen, som deraf äro kännbara, lära icke kunna undgå ett nöjsamt deltagande deruti». Och samma lof kan, kanske med ännu större skäl, sägas om Öfra Ullerud och Ransäter med det tjusande Munkfors. För Geologen och äfven för naturforskaren hafva Clarelfvens stränder innom detta härad ett eget intresse genom lemningarne efter de träd, som tid efter annan blifvit funna inbäddade i de sandiga elfstränderna på ett djup af 5—10 alnar. *Vid Förby* i Öfra Ullerud har detta fenomen blifvit observerat i öfver 200 år. Der framskjuta ur de tvärbranta sandväggar, som uppkomma genom elfvens utbrytningar vårtiden, flera trädslag med

rot, grenar o. s. v. — alltid så lägrade att man tydligen ser det en våldsam öfversvämning en gång kullvrägt skogarna och öfverhöljt dem med dessa mägtiga sandbäddar, som kanske årtusenden igenom nästan friska bevarat träden till våra tider. Vid Forshaga (Grafva S:n) hafva dylika lemningar efter Ekskog anträffats, och hafva sjelfva stammarna varit af så grofva dimensioner och så fasta, att de kunnat begagnas till hjulaxlar i sågverket, Af en mängd omständigheter kan man äfven sluta till att Clara i fordna tider haft ett helt annat utlopp än det nuvarande. Ifrån Forshaga hade dess lopp gått i en mera vestlig rigtning genom de båda grunda sjöarna Hyn i Grafva S:n, hvilka endast äro att betrakta såsom quarstående flyn: vidare kan man ännu spåra huru flodbädden strukit fram öfver Våhle, Hertsöga och Kärne ägor och slutligen — efter att hafva vidt och bredt oscillerat och derunder bildat den vidsträckta sandheden Sörmon — utfallit vid Kattviken i Venern. Att den naturrevolution, som sålunda omkastat Clarelfvens flöden varit af vida yngre dato, än den stora flod som refflat våra berg och danat de vanliga grusåsarna, kan man med säkerhet antaga 1:o af ofvan anförde vextlemningar i elfstränderna och 2:o emedan hvarje spår efter rullstenar alldeles saknas å Sörmon. Men att denna revolution inträffat förr än landet blifvit bebott kan slutas af de många ättehögar, som träffas just i de trakter der vattuflödet strukit fram, och jemväl af den omständigheten, att folket alls icke har några sägner om dessa elfvens våldsamma kastningar, då deremot i öfra Elfdalen en mängd sägner omtala elfvens öfversvämningar och flöden i yngre tider. Och torde man således kunna antaga för gifvet, att vid urfolkets eller den stenbrukande folkstammens ankomst till Vermland, Ekskogar och i allmänhet en rikare vegetation *då*, lika litet som nu, förefanns i Vermland. — Ulleruds S:nar äro

utan tvifvel bland de äldre i Vermland. Man har gissat att den Åke Bonde, som på en gång herbergerade Harald Hårfager och Erik Emundsson, skulle bott på gården *Hålerud* (numera *Cathrineberg* i Nedra Ullerud) och att *Upperud* skulle vara namngifvet efter Åkes son Ubbe; men något stöd för denna gissning äger man ännu icke. Fernow och Ekman hafva äfven mycket att säga om en Ulle Bonde, som vid Digerdöden bodde på Hålerud. Numera gå dock inga sägner om honom i dessa byggder.

I Öfra Ullerud träffar man den enda Runsten, som nu mera finnes i Vermland. Den har ursprungligen varit circelrund med ett hål i midten, liksom en quarnsten; men är nu sönderslagen. Det större stycket är nästan halfcircelformigt och innehåller det enkla runalphabethet med 16 runor. Det andra fragmentet är mindre och innehåller endast följande runor: :ᚠᚢᚦ-.. Denna runsten har utan tvifvel tjent som fot till en dopfunt eller ett vigvattenskärl. De på det mindre fragmentet inhuggne runor hafva förmodligen varit ämnade att utgöra början till runalphabethet; men emedan stenen här varit något ojemn så att redan fjerde runan blef oläslig, så tyckes Runristaren öfvergifvit denna sida af stenen och på den motsatta slätare delen ånyo börjat och fullföljt ristningen*) Runstenen förvaras nu i Ö. Ulleruds kyrka.

*) Den större hälften af runstenen återfann den utmärkte kyrkoherden Sw. Kihlman 1766 under kyrkogårdsmuren, och den mindre delen 1769. — Här torde kanske vara på sitt ställe att nämna det min vän K. Friis Viborg meddelat följande inscription å en dopfunt i Baarse kyrka (i Danmark) i närheten af Præstö:

BONDO FRISO HERAC ET ASGERUS RØI ME FECIT: FIERI

ᚠᚢᚦ ᚬᚱᚴᚼ ᚽᛁᛅᛋ ᛏᛒᛚᛘ ᛦᛏᛯᚦ

Är denne Asgerus Røi, som troligt är, Absalons fader, Esger Røi, så kan detta gifva upplysning om stenens ålder, när man vet att Esger Røi dog omkring 1153. — Stenen i Ullerud torde var från ungefär samma tid.

Öfra Ulleruds kyrka äger ock ett litet med guld och flera bjerta färjer utmålat altarskåp, hvari helgonben fordom blifvit bevarade. Sjelfva skåpet, såväl som dörrarna, är fördelt i flera större och mindre fack, hvarunder pergamentsremsor varit fastklistrade, på hvilka med röda bokstäfver stått prentadt: Ossa Christi: Ossa b. Mariæ virginis: Ossa Stephani: ossa Martyr. o. s. v. Ännu i början af 1700-talet voro dessa pergaments lappar i behåll och läsliga, men nu äro de förkomna.

Bland egenheter för denna byggd må äfven nämnas det från gamla tider brukliga *Quidjandet* på igenlagd åker. *Quidja* (= quē, qui, quegrind på Norska folkspråket) är en liten fyrkantig byggnad, uppsatt af spjälor och således lätt flyttbar: i detta skjul indrifves den betande boskapen öfver middagarne*) och under nätterna. Kreaturens spillning blir derigenom mera samlad på ett ställe och när Quidjan dag för dag flyttas, så blir slutligen gödseln temligen lika fördelad öfver hela marken. Ett gammalt nu mera nästan upphört bruk är, att en löfvad björk eller rönn sättes midt i Quidjan då denna första gången uppställes på året: trädet förblifver sedan stående med sina förtorkade löf, ehuru quidjan efter hand flyttas från det ena stället till det andra. Kring trädet göres ett litet bål af torra löf och quistar, hvilket antändes när boskapen första gången blifvit insläppt i quidjan. Man har velat

---

*) Under högsommarens starka middagsvärma beta, som bekant är, hvarken hästar eller nötkreatur. De sednare ligga då och *emta* eller *imta*, som det heter i Vermländskan, (=idisla) under det hästen uppsöker en hög och luftig plats der han stående hvilar sin middag. Dylika platser kallas »*ståndstöd*», (detta ord stöd, som finnes i flera sammansättningar t. ex.: Lakstöd, Aborrestöd m. fl. är = Dansk. sted, Gammal Sv. stad) och denna tid på dagen kallas på flera ställen i v. Vermland för *Marrundalötet*, hvilket ord är sammansatt af 3 Verml. ord, nemligen *Marr* el. *Märr* = sto, *Unda* = hvila, middagssömn (t. ex. »han sofver *undan*») och *Löte* eller Lötene = tid, t. ex.: vid det Löte, vid det lag, vid den tid.

förklara detta bruk så, det är Ekmans ord jag anför, »att boskapen, som då första gången lösa sammansläppas icke med stångande må göra hvarandra skada, utan sedan bålet är itändt blifva alla med rädsla stilla stående och se på elden; vanan vid quidjande och sammansläppning gör dem sedan fredligare». Troligare än denna förklaring är dock, att man i det uppresta trädet och den upptända elden ser lemningar efter någon urgammal religiös ceremoni, stående i sammanhang med eldarna på Valborgmesso afton och med de löfruskor, som å Dalsland och i Nordmarks härad af Vermland utplanteras när boskapen första gången på året utsläppas att beta. (Se härom längre fram).

Fornlemningar i detta härad:

Kihls S:n. Vid gården *Runavall* finnes å en stor sandkulle ett ganska stort antal Ättehögar och på en af dem är en bautasten upprest. Sägner gå äfven om ett fältslag, som här stått.

Vid *Örnäs-udde*, vid Frykens östra strand, finnes flera kummel.

Vid *Gammalgårdens* torp, på *Lökene* och *Apertins* ägor förekomma Ättehögar. Vid *Ekenäs* är ett stenkummel och 1 dylikt vid sjön *Hyns* norra ända.

Vid *Presthamna* fann man 1662 i en bergshåla under en stenhall »ett spjut, en stridsyxa, ett svärd med fäste af tackjern, penningar, trinda och stora som mousquet lod, med bokstäfver och figurer, blandade af silfver och koppar». Enl. Gyllen. Diar. 1662. Manscr.

Frykeruds S:n. Ett större kummel på *Karsbohls-kulle*. Emellan detta berg och *Eskebohls*-berget sägas Jättar ha kastat stenar mot hvarandra. Afståndet är 1¼ mil. En Ruckesten, Nyfemsstenen kallad, träffas å

Nyfemshöjden. Kring *Glänne* förekomma flera kummel. Å *Glännehöjden* (strax vid kyrkan) finnes en väl murad fyrkantig befästning af kullersten.

Nedra Ulleruds S:n. Vid *V. Deje* 3 ättehögar: 1 vid *Bernhus:* 1 vid *Rosenberg:* flera stycken vester om *Småris-forsen.* Vid *Halla* är ett kummel 72 aln. i omkrets och 5½ aln. högt. *Risäterstorp,* 9 à 10 kummel hoplagda af hallsten.

I *Örten* förekomma flera kummel eller stensättningar på sjöbotten! De kunna knappast vara danade af naturen. (Se härom vidare under Nordmarks Härad).

Öfra Ulleruds S:n. Vid kyrkan uppgräfdes 1766 en Runsten (Se ofvan).

På *Skutberget,* vester om *Emsen,* finnes 3:ne kummel. Emellan *Skutberget,* sjön *Emsen* och *Clarelfven* äro flera smärre Ätthögar. Vid *Hällekil* äro ock några Ättehögar. Vid *Nyckelby* 5 à 6 Ättehögar: vid *Olsäter* träffades lemningar af jernsaker vid gräfning i en hög. Mellan Upplanda och Prestegårdens ägor synes liksom lemningar efter stenkar i Clarelfven, ehuru man icke vet, om der någonsin varit bro. Vid *Westby* 3 Ättehögar, hvari man lärer träffat sporrar och hästskor af oformlig storlek. Söder om gården, i sjön *Visten,* är en stenläggning.

3. GRUMS HÄRAD.

Namnet härleder Kaarberg (Diss. de Wermlandia. Lund 1690), som i allmänhet tyckes stödja sina uppgifter på till större delen nu utdöda folksägner, från Gromer, en kämpe, som först skulle bebyggt dessa trakter. En *Gromer Vermicus* omtalas af Saxo, såsom deltagande i Bråvalla slag. Detta härad jämte tillgränsande Näs härad utgöres af slättbyggderna kring N. V. delen af Venern. De största slätter och de bördigaste sädesfält i hela Vermland före-

komma herstädes. Dessa byggder hafva ock derföre från äldsta tider varit bebodda af ståndspersoner: stora stråkvägen til det vestligare Vermland och Norge har från ålder gått herigenom. Alla dessa omständigheter tillsammans tagna hafva gjort, att allt egendomligt hos folket till största delen försvunnit.

Få sägner har jag från detta härad att meddela och bli uppgifterna från detta härad fattigare än från något annat inskränkande sig till redogörelsen för Fornlemningarna i häradet.

Vid *Höglunda* (Nors S:n) uti en (fordom kanske helig?) lund förekomma flera Ättehögar. De hafva varit 10 à 12 till antalet, med den största i midten; men nu äro de mycket raserade.

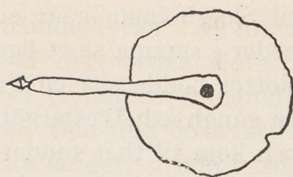
Vid *Lillnor* (Nors S:n) äro 3 ättehögar invid Norselfvens strand. På de 2 hafva fordom höga bautastenar varit uppresta. Sommaren 1845 träffades i Nors S:n 2 Skyttelformiga stenar, af Nilsson antagna för Brynstenar, och blefvo inlemnade till Carlstads Museum. Dylika fornlemningar äro eljest ganska sällsynta i Vermland.

På *Lompeberget* nära *Allgustad* i Segerstad S:n är »ett stort kummel af flera 1000 hästlass sten, hvarje sådan en god mansbörda, hvari 1819 påträffades en jernpjes som förkommit, en jernsinka och fragment af en liten skålformig metallpjes». Skriftelig uppgift af Direkt. Lindberger på Allgustad. Fornlemningarna förvaras på Carlstads Museum.

På *Axelsön* i Venern finnes obetydliga rudera, som uppgifvas vara lemningar efter ett slott, Axevall. Fern. p. 883. Vid *Segerstabyn* i Segersta S:n förekommer flera Ättehögar.

Vid uppgräfningen af en dylik 1827 hittades 5 stycken jernpjeser, som förmodligen varit sköldar. En dylik inlemnades till Carlstads Museum.

Den består af en circelrund jernskifva, 8 tum i diameter: i medelpunkten sitter en jernnagel vid hvilken ett 11 tums långt rörligt skaft sitter.

Slagghögar efter uråldrigt Osmundssmide förekomma på många ställen omkring Norselfvens stränder. — På ett högt berg *Edsbonden* kalladt beläget vid gården *Ås* (i Eds S:n) invid Venern är en 2 alnars hög ringformig mur, enl. sägnen uppbyggd af en Jätte.

Vid *Norra Häggviken* (Eds s:n) är ett berg som kallas Fårhallen, emedan spår synes »liksom efter fårfötter». Der finnes ock ett kummel, som uppkastades på 1760-talet och inuti träffades en 4 aln. lång graf.

Åsa—Edsholms- eller *Grufö* slott (i Eds S:n) omtalas mycket i de Vermländska beskrifningarna, Allt hvad man derom anfört är hemtadt ur Gyllenii Diarium. Petrus Gyllenius (f. 1622 † 1675) förde under större delen af sitt lif en utförlig Dagbok, som ännu finnes i behåll. Angående detta slott anför han 1645 följande:*)

Grufföö slott ähr funderat uthi Edssundet, på en högh holma, huilcken siön gåår så när omkringh, men tå siöhögd ähr gåår vattnet alt omkringh honom, thetta slottet haffver i fordom tidh varit myckit stoort, som wäl synass aff thess ruderibus, men nu ähr thet alt förfallet, och ähr öffverst uppå en muur wäxt en björk, som ähr mechta gammal och ganska stoor, omkringh slottet på söder sijdan ähre stoore wallar upkastade, ifrån slottet in til Eedzlandet ähr [ett] lithet sundh, men myckit djupt, huilcket och aldrigh fryyss medh ijss. ifrån nörre sijdan

*) Denna uppgift av B. felaktig. Skall vara 1646 i stället. Jfr Hansens edition av Gyllenii diarium, sid. 109 f. eller Noreen-Meyer: *Valda stycken av svenska förf. 1526—1732*, sid. 124 f.

Utg:ns anm.

til Slotzholman gåår en långh broo. thet säghess ochså neder i samma slott liggia fördolda ägodeelar. på thetta slottet bodde sist en Fru, benämbd Rangela, hon drogh en gångh åth Westergöthlandh, och tå hon var på reesan och kom til thet sundet, som gåår uth i Åhrssfiorden vid Bue i Eedz socken, tå uphoff sigh et starckt vädher, så att skutan föll omkull, och hon druncknade i Åårssfiolen vid munnen på sundet, thär aff fick sundet sitt nampn, att thet kallass Rangela sundet, tå folcket som bodde näst*) vidh slottet förnummo att fruen var i sjöen bortte bleffven, gingo the til och upbrändhe slottet, effter som the måste thär giffva toll åth samma frw, tå the reste slottet förbij, och således bleff thet ruinerat och förstört. en part föregiffva att tvenne bönder gingo uth om en natt, then ene satte sigh på Eedzbonden, och then andre på ett bergh strax vid slottet, tå ropade then ene till then andre säijandess: granne läna mig thin kättil, then andre svarade, hvadh vill tu medh honom? tå sadhe han: jagh vill siuda fru Rangela på Eedzslott, ty hon tagher för mycken tull aff fattigt folck, thär til then andre suarade: Jo men tu skalt honom gerna bekomma, men sjudh henne wäll. Tå frwen thetta fick hööra, bleff hon förskräckt, flydde tädan och begaff sigh åth westergötlandh, men tå hon kom uth i Åårssfiolen bleff hon bortte vidh Rangela sundet, som sedhan aff henne fick sitt nampn. — Så långt Gyllenius. Under Erik af Pommerns tid bodde en tysk fogde, Herman Gisebar, på Edsholm eller Åsa slott; men under hans frånvaro kom Peder Ulfsson med en bondehär och intog slottet 1433. Grufön, som skall ha varit ladugård under Edsholm, gafs 1480 såsom morgongåfva af Landtvärnsmannen Nils Brath till Margaretha Ifvarsdotter. I sednare tider fördes en starkt jernbeslagen dörr ifrån slottet till Stafnäs kyrka, och

*) B:s orig. manuskript har här felaktigt: *väst*.
Utg:ns anm.

1708 sattes dörren för sakristian i nämde kyrka. Nu mera återstår endast en stor stenhop af det fordna slottet, öfvervuxen med Barrskog. Den af Gyllenius omnämda stora Björken finnes nu mera icke. Den lilla ön hvarpå slottet legat är nu förenad med fasta landet. I min barndom voro lemningarne ännu så oskadda, att understa våningens grofva murar stodo quar, försedd med flera små gluggar eller fönster, men någon ingång fans ej, utan är troligt, att ingången skedde genom en lucka från andra våningen. Detta, och klippans inskränkta utrymme i förening med flera andra omständigheter, tyckes visa, att slottet varit en hög tornbyggnad eller en s. k. Kärna. Att det i östra Vermland liktidigt förstörda Saxholms slott varit en dylik kärna är mycket säkert. Under en vägomläggning 1832 raserades dessa slottsruiner ännu ytterligare, så att de ofvannämde lemningarna efter bottenvåningen äfven försvunnit. En förrostad jernknif, en stor fyrkantig hänglås och några smärre prydnader af tenn voro de enda fynd som hittades under stenhemtning i dessa ruiner. De hittade sakerna inskickades till Carlstads Museum. Efter allmogens utsago skulle »i gamla testamentets tid» en drottning Åsa bott på slottet: och vid samma tid, tillägga de alltid, var *Wärmerud* (i Borgviks kapell) en kungsgård. Mera ha folket *nu* ej att säga om detta slott. Men i Nordmarks härad går sägen om en drottning Krans-Åsa, som flyttade ifrån ett slott i Nordmarken till slottet i Eds S:n (Se vidare under Nordmarks härad). 3/4 mil söder ut ifrån *Slottssundet* ligger *Ransundet*, som fordom kallades *Rangelsundet*, efter den ofvannämnda fru *Rangela*, och *Drängspringet*, hvilket namn förklaras genom följande sägen, [som] 1645 upptecknades af djäknen Gyllenius.*)

*) Jfr Hansens edition, sid. 103 f.

Utg:ns anm.

I gamla tider bodde en dräng vid detta sund och hade han fattat kärlek till en flicka, som bodde på andra sidan. Flickans styfmoder, som ville hindra de ungas kärlek och som kommit under fund med, att drängen ofta brukade simma öfver sundet till sin älskarinna, beslöt att göra slut på dessa besök. Därföre låt hon sätta en hvass påle i sjöbotten, strax utom en klippa på södra sidan af sundet der drängen brukade kasta sig i vattnet, gent emot en liten udde som på norra sidan gick ut i sundet, der flickan brukade invänta sin älskare. Då hände sig en afton, att drängen ifrån klippan blef varse flickan som satt på andra sidan sundet. Glad störtade han sig då i sundet — och fastnade på pålen och ändade sålunda sitt lif.

Grums kyrka gjorde fordomtima en närboende Jätte mycken förtret genom sina klockor, hvars ljud han omöjligen kunde fördraga. Han beslöt derföre att förstöra kyrkan och slungade en sten emot henne; men som han i hettan ej kunde moderera sin kraft, kastade han stenen 1/4 mil för långt. Stenen är ännu att se tätt invid stora landsvägen och allmogen visar intryckningen i stenen, som uppkommit genom den jernlänk Jätten begagnade till slungband.

Borgviks kapell hörer enligt sin naturbeskaffenhet mera till Gillbergs härad, dit det ock förr räknades. Fernow härleder namnet af borg och vik; men Kaarberg och Rudbeck från Bore, hvilket tvifvelsutan är rigtigare. Wisst är att ännu i slutet af 1600-talet skrefs namnet Burvik, och längre fram torde jag blifva i tillfälle visa det den gamla vindguden Bore spelat en stor rol i vestra Vermland och Dal och att en mängd orter i dessa trakter fått sina namn efter honom.

Wärmerud (i Borgvik) anses vara den äldsta gården i häradet. Af Tuneld och Dalin uppgifves gården ha varit kungsgård, af Fernow säte för en Jarl. Några grun-

der för någondera gissningen finnes ej. De enda lemningar der i medio af 1700-talet anträffades voro »några brända stubbar», som antogos ha varit »portstolpar», grofva porthakar af jern och »tecken till stenlaggda gator». På grund af denna stenläggning har man till och med velat påstå, att Olof Trätelja här anlagt en stad. (Jmfr. Fern. 883). Vid *Värmerud* finnes och några smärre förskansningar af sten uppkastade.

4. NÄS HÄRAD.

Utgöres till större delen af det betydliga Näs, som från norr utskjuter i Venern. Näset är, liksom föregående härad, slättland, rikt på sädesfällt, men fattigt på skogar och berg och utgör den fulaste delen af Vermland. Näset, liksom Grums härad, har från äldre tider tillbaka varit mycket bebott af adel och ståndspersoner, särdeles de tvenne soknarna By och Bro. Detta förhållande förklarar allmogen genom följande sägen. Den Onde sjelf kom en gång körandes med ett hellt lass adelsmän. När han kom till Bro socken skälptes rågan af lasset, men när han kom till By socken välte hela lasset, — och allt sedan den tiden har Näset haft så godt om adeliga herrskaper.

Näs- och Gillbergs-härader hafva utan tvifvel i alldra äldsta tider haft flere innebyggare och vidsträcktare odling, än någon annan del af Vermland.

Enligt Snorre Sturlusons utläggare skulle Olof Trätelja nedslagit sina bopålar å Vermlands näs; men jag har förut omnämt huru osäkra berättelserna om Vermlands upprödjande genom Olof Trätelja äro, och såsom bevis på dessa uppgifters haltlöshet, vill jag här endast anföra följande.

1:o Inom Näs härad har man anträffat ett ganska stort antal fornlemningar af sten. Så finnes t. ex. i Lig-

nellska samlingen på Carlstads museum icke mindre än 20 stycken stenyxor, utom brynen, viggar och flintknifvar, *endast* ifrån Kila socken, och ett kanske lika stort antal finnes i Prosten Lignells enskildta samling. Detta torde ovedersägligt bevisa, att Vermland varit ej så litet befolkat långt före Olof Träteljas tider.

2:o Angående den s. k. »Olof Träteljas hög» vid Sefflebron (i By S:n) kan anföras, att i ett historiskt manuscript från 1683 högen kallas Knutsbacken (kanske egentligen Knusebacken?), och att den marknad, som der årligen vid Mormesso-tiden alltifrån hedenhös till 1722 blifvit hållen, kallades *Brobacks-* eller *Knusesunds*-marknad hvilka namn bibehållit sig i folkets minne länge efter det marknaden flyttades från detta ställe. Benämningen »Olof Träteljas hög» förekommer först hos Fernow: och i hela Vermland träffas icke en enda sägen, den der icke är hemtad från Fernow, hvars »Beskrifning» är mycket spridd bland Vermlands allmoge och ofta åberopas, såsom en oomkullkastelig auctoritet.

3:o Namnet *Ölserud* deriverar Fernow af Olofs el. Olles rud, och denna derivation kan vara fullt riktig, men derföre är dermed ej bevist att det är efter Olof Trätelja, som detta Ölserud (en socken å sydligare Näset) blifvit namngifvet. Ett annat Ölserud finnes i Kila S:n. Framtida undersökningar torde komma att fullt bevisa, det flera urgamla sägner, om Vermländska personer med namnet Olof, allesammans blifvit lämpade på Olof Trätelja. En Olof af Gardom omtalas: en kung Olof säges blifvit ihjälslagen vid en källa i Gillberga, hvilken källa ännu i dag kallas St. Olofs (Sanct har förmodligen blifvit tillagdt i katolska tiden) och vid Nysäter är en ättehög fullt ut så stor som den vid Byelfven, i hvilken den omnämnde kung Olof skall ligga. En jätte vid namn Olof omtalas äfven på Lurön.

4:o Gården *Hjällsgata* (i Millesvik S:n) uppgifves af Fernow hafva sitt namn af tvenne Norska äfventyrare, Hjali och Skate, hvilka friade till Olof Träteljas dotter, men blefvo af en annan lyckligare friare dödade i ett envig på Bärön, en ö i Venern, ej långt från Hjällsgata. Men hvarföre skulle den gård Olof Trätelja i flera år (efter påståendet) förut bebott, erhålla sitt namn efter dessa båda Norrmän? Hade det ej varit naturligare, att ön blifvit uppkallad efter dem? Och finnes det väl något exempel på, att en ort fått sin benämning efter tvenne personer, hvars namn hellt simpelt ställes bredvid hvarandra? — Hjällsgata härledes snarast ifrån Gälls (d. v. s Gaëlisk) och gata: och under Gillbergs härad skall jag vidare utföra skälen för den min förmodan, att den första kulturen i Vermland är af Gaëliskt ursprung.

Jag går nu att anföra Näsets fornlemningar och de sägner som stå i sammanhang med dessa: i intet annat härad ansluter sig sägnerna så mycket intill fornlemningarne, som på Näset.

På Byelfvens strand bredvid *Sefflebron* (i By S:n) ligger den ofta omnämnde s. k. »Olof Träteljas hög». Högen har 160 alnars omkrets vid foten och ungefär 15 alnars sluttningshöjd. I toppen är en betydlig fördjupning, uppkommen antingen genom skattsökares gräfningar, eller genom grafkammarens sammansjunkande, eller kanske med flit bildad, för att deruti upphemta regnvatten, som genom högens inverkan skulle erhålla magisk verkan. Högen är bevuxen med ung barrskog och i fördjupningen å toppen har i nyare tider en ung ek blifvit planterad. Från urminnes tider till 1722 hölls årligen en stor marknad vid denna hög, troligen en lemning från någon hednisk offerfest.

På *By* ägor äro tvenne ättehögar: den ena uppkastades af Prosten Wennersten och förvandlades till potatiskällare, då skeletter efter flera personer anträffades.

Å *Sunds* ägor (By S:n) finnes ett större antal små jordhögar. Årligen upplöjes här Lerurnor och hittas stenyxor, flintknifvar och dylikt. På Carlstads Museum förvaras flera *Nummer* fornlemningar från *Sund*, *Seffle* m. fl. st. innom By S:n.

Vid Nedra *Nohlby* äro lemningar efter ett kummel, hvari enl. sägen en »penningekittel» och »stora järnhallar» blifvit fundna. Undersökningar i sednare tider hafva der funnit — intet. Fernow p. 116 omnämner en Ättehög vid *Nohlby*, ej långt från *Harjene*, på hvars spets ljus skall brinna; men denna hög har jag ej kunnat återfinna. Vid *Nohlby* gå och dunkla sägner om ett slag, som der stått. Vid Harjene är ett s. k. Domaresäte midt i skogen, men återstår nu endast 8 stenar, af hvilka de fleste äro kullfallna. Folket sade, att der i fordna dagar varit »något slags kloster» (ett dunkelt minne af Horjabrudar?) Äfven talades om en hög med ett träd på, hvarest en kungason skulle vara begrafven; men denna hög kunde jag ej få någon vidare beskrifning på, ej heller återfinna den. Utan tvifvel samma hög, som den Fernow p. 116 omnämner vid Nohlby. Bland andra stenvapen jag får äran öfverlämna till K. Vitterh. Histor. och Antiquitets Akademien är äfven en liten stenyxa från *Harjene*.

Vid *Läptan* (By S:n) äro ock i skogen lemningar efter ett s. k. Domaresäte, men stenarne äro här ej så stora, som vid Harjene. Äfven här äro de flesta stenarna kullfallna, men liggande på sin platts med lika distancer från hvarandra, lemna de icke minsta tvifvel om, att det är ett s. k. Domaresäte man har för sig, i synnerhet som skogsmarken här, liksom vid Harjene, är fullkomligt fri från

stenar, så att det synes som stenarne till Domaresätena blifvit ditförda från ett icke obetydligt afstånd. Någon sägen är icke mig vetterligen förknippad vid detta fornminnesmärke.

På *Rörholmen* (under Sjögerås i By S:n) är ett större kummel eller stenrör.

I trädgården vid *Sund* ligger en stor 4-kantig ohuggen gråstenshall, som i slutet på 1700-talet hittades när grunden skulle läggas till nuvarande karakters-byggnad på Sund. På en af hallens kanter finnes följande inskription, otydlig och svårläslig:

ANO AffSaamDe Tor Bon DeHer i SUND
1.?68

Inga närmare upplysningar om stenen kunde erhållas. Den andra siffran i årtalet är helt och hållet oläslig igenom stenens skrofliga och ojemna yta. Det enda man tycker sig kunna urskilja är ett tvärstreck — liksom till ett Z eller 2; men äfven detta är så otydligt, att det är mig omöjligt ens gissningsvis supplera den felande siffran. Likaså kan jag ej med bestämdhet säga om affsoomde (= afsomnade) skrifves med aa eller oo, så grund och otydlig är inristningen. Ingen af de många ättlingar af Bonde slägten med förnamnet Thor har jag funnit, hvars dödsår passar in med ifrågavarande årtal. — Norske kon. *Sverres* gemål *Margaretha Bonde* † 1205, k. Erik den heliges syster, skall enl. Fernow haft stora egendomar i Vermland, men hvar nämner han ej.

Södra delen af By S:n har i en forntid varit öfversvallad af Venerns vågor. Den stora Måsse [som] ifrån *Läptan* går öfver *Södra Skanes* och *Nohlbys* ägor har utan tvifvel varit en vik af Venern, som haft sin mynning i de trak-

ter der nu *Svartån* utfaller. Det synes som om de nämde Domaresätena vid *Harjene* och *Läplan* legat invid detta vattendrag, som nu till största delen är förtorkat. Vid *Nohlby* har man ofta, äfven under nuvarande ägarens tid, i den omtalade Mossen funnit lemningar efter större farkoster, båtflakar af ek o. s. v. I ett berg invid Venersstranden, nära *Svartåns* utlopp, utvisas platsen der en jätte setat. Man ser fördjupning i berget efter sätet, efter benen och föttren.

Vid *Väsb*$^{y}_{ro}$ (allt i By S:n) står en ganska stor tall, som kallas »Klappetalla», och dess make skall stå i *Nohlby* skog. På en liten »bergsknart» invid landsvägen förbi *Väsby* har man ofta blifvit varse en liten man, klädd i röd toppmössa sitta och steka pannkakor. För att ej bränna sig om händerna fattar han om skaftet af pannkakjernet med sin röda mössa.

Vid *Smörgrafven* bor ett Bergrå. Det hände sig en gång att tre barn »gingo och aktade» (= gingo vall). De skilja sig åt och ett utaf dem — en flicka — sätter sig invid en dikeskant. Då kommer »Skogråa» emot henne och räcker henne någonting, som flickan dock vägrade att emottaga. Skogsråa förnyar sin bjudning, men flickan tager ej emot hvad hon räcker. Hemkommen blef flickan illa sjuk. — Hade hon emottagit hvad skogsråa bjöd henne, tros hon för evigt kommit att blifva i skogråas våld.

Äfven vid *Spesshult* (By S:n) bor ett Rå. Det hände sig en gång, att en Bröllopsskara, som ifrån kyrkan skulle återvända till Spesshult gård, gick och gick, men kunde alldrig komma fram. Slutligen, när det redan var nedmörkt, fingo de hellt plötsligt gården i sigte, och ljusen i bröllopshuset strålade så grannt ut igenom fönstren. Glada ville gästerna skynda in, men Anders Ersson, som

ännu lefver hejdade dem och sade: Nej, vänta, vänta! Vi skola först se efter om allt står rätt till. Han smyger sig därföre till fönstret och ser in, då han blir varse tvenne troll eller rå, som af alla krafter dansade med hvarandra. Föröfrigt var stugan alldeles tom. »Åh, korss i Jessu namn» — utbrast Anders Ersson i häpenheten och vid det heliga namnet försvann allt sammans; men strax bredvid fann skaran den verkliga bröllopsgården de så länge hade sökt.

Tvenne pigor gingo en natt från en lekstuga på *Sjögerås* tillbaka hem till *Spesshult*: de sågo då likasom ett rödt nystan, som rullade framför dem hela vägen.

Å en ås vid *S. Skane* (By S:n) har man stundom sett Jättar utbära ur berget stora kopparkärl, dem de skura och torka i solskenet. På höjden af denna ås ligger en stor så kallad Jättesten d. v. s. en sten, som blifvit ditslungad af en Jätte.

På *Sunds* ägor ligger en liten med buskar bevuxen kulle, som tillhör By kyrka. En sägen går, att på denna kulle tvenne flickor en Midsommars-dag dansat sig till döds, — hvarföre ock kullen än i dag bär namnet Jungfrukullen.

Invid *Bro kyrka* ligger en hög — *Kungshögen* —, som efter Fernows utsago skulle vara lemningar efter en borg. En jernbeslagen dörr hade förts herifrån till Bro kyrka.

Huggenäs S:n säges ha sitt namn af ett slag, som stod på den platsen der kyrkan sedermera byggdes. Denna höjd skulle då ha varit omfluten så att den bildade ett näs. På *Quarnholmen* (under *Anneberg* i Botilsäter), en ö i Venern, träffas kummel liksom på flera andra öar deromkring.

Å *Kåruds* ägor (Millesvik S:n) är lemningar efter en befästning eller ringmur.

Stenkummel förekomma på bergen vid *Millesvik, Nohltorp, Götterstad* och *Hälshult.* Vid Millesvik visas ock fjät efter en ko i berget intrampade.

Nyckelängen vid Millesvik säges hafva fått sitt namn af följande händelse.

Abedissan på *Lurön* gjorde en gång besök på Millesvik. Samtalet föll på hennes rikedomar. Abedissan skröt mycket med dessa och öfvermodigt utropade hon: Så säkert är att jag alldrig kan blifva fattig, som att denna nyckel alldrig kan tillrättafås! och därmed kastar hon en nyckel i sjön, som på den tiden gick upp till ängen. När abedissan återkom till Lurö hade klostret derstädes bränt och alla hennes rikedomar. Samma sommar drog man not på Millesvik och återfann nyckeln i magen på en gädda.

Emellan *Nohltorp* och *Berg* förekomma flera kummel, de största af omkring 24 aln. omkrets: kring ett af dem går en alnshög mur af kullersten, men är nu på många ställen nedrasad. På ett ställe i närheten häraf ger marken ett dåft ihåligt ljud när man trampar hårdt: här skall »en kopparkittel full med guldpengar» vara nedgräfd. *Botilsäters* S:n har, enl. traditionen, blifvit byggd af en fru *Botilla* på *Starked.* Hon skulle nemligen en Julotta resa till Lurö kloster för att der bevista gudstjensten, men uppehållen af oväder kom hon för sent fram. Fru *Botilla* gjorde då ett löfte, att bygga sig en egen kyrka — och denna fick hennes namn. 1423 skrefs namnet Bydilsäter och 1436 Bolsätra.

Om *Eskilssäters* kyrka, byggd af mycket grofva stenar, går följande sägen. Presten *Eskil* vidtalar ett troll bygga kyrkan och lofvar sig sjelf, eller efter andra sina ögon, såsom arbetslön, såvida Eskil ej vid arbetets slut kunde säga trollets namn. När kyrkan var nära färdig

går Eskil bedröfvad omkring i skogen, sörjande öfver att han ännu icke kunnat utleta trollets namn, då han plötsligt ur ett berg får höra en röst, som tystade ett barn och sjöng:

Tyst! Tyst! kär' sonen min,
I morgon kommer far din *Kinn*
Och ger dig presten Eskil att leka med.

Glad gick Eskil nu till kyrkan och sade till trollet, som just höll på att sluta sitt arbete: »hör du Kinn! Sätt knappen rätt!» — vid hvilka ord trollet blef så förbittradt, att det kastade sig i marken och slog ihjäl sig. I Eskilsäters S:n är en gård *Godås*, der en bondeslägt bor, som alltid varit utmärkta för styrka och rikedom och eget är äfven, att så långt gammal kan minnas tillbaka har alltid någon i slägten burit namnet *Arvid*. Angående stamfadren förtäljes: Arvid i Godås skulle en julmorgon rida till kyrkan, då han vid *Runskegraf* mötte ett Troll, som räckte honom en kostelig kalk fylld med Jule-buska. Arvid tog kalken, låtsade dricka, men kastade drycken bakom sig, sporrade sin häst och skyndade undan trollet, som förföljde honom. Arvid lemnade kalken till kyrkan mot lösen, men denna kunde ej lösa den, utan Maria kyrka i Stockholm inlöste densamma och gaf Arvid en simplare, men ändock mycket vacker silfverkalk i stället. Fernow p. 318 anför samma sägen, men något annorlunda. Han säger att händelsen tilldrog sig i slutet af katolska tiden. Vidare säger han, att Öfver Ceremoni Mästaren *Sparfvenfeldt* tillbytte sig kalken af Arvid, men att den slutligen kom till St. Maria i Stockholm.

På *Getteruds skog* (Eskilsäters S:n) träffas en Hällekista, med täckstenarna afvältade o. s. v. och i denna säges Arvid i Godås ha' varit begrafven.

Ifrån yttersta spetsen af Näset sträcker sig en sammanhängande skärgård halfväges emot Kållands ö. Lurön är den yttersta af dessa öar och tillika den största. På denna ö äro åtskillige minnesmärken. Ett kummel hvaruti en »jernkista», innehållande »sju gyllene brudskrudar» ligger förvarad. En man företog sig en gång att särkasta kumlet och uppgräfva kistan, och redan var han den så nära, att han skrapade i kistlocket med spaden, då oförmodat en liten flicka står framför honom och säger: Far! Får ni något efter ni gräfver så flitigt? — och i samma ögonblick försvann kistan och sjönk så djupt ned, att den ej uppkommer förr än 7 år derefter. Mannen lyfte hotande sin spade öfver flickan och utbrast: »Vore du ej af quinnokön skulle du alldrig mera skåda dagens ljus.» Sedan den tiden har ingen försökt uppgräfva kistan. — Den 70-åriga gubben, som var min ledsagare förtäljde detta och tillade, att hans mor ofta hade sett ljus brinna på spetsen af kumlet, men sjelf hade han dock alldrig sett något sådant. — Vid öns sydligaste ända är den s. k. *Munkekällan*, ett mycket litet vattenfly som utgör botten i ett af naturen danat, åt båda sidor öppet, hvalf i en utskjutande bergkant. Munkarna säges dragit stor fördel af denna källa, ty alla sjömän som lågo vid Lurön och väntade på vind måste krypa igenom detta hål i berget och derunder offra d. v. s. kasta pengar i källan. Den offrande kröp alltid igenom hålet i den direction, som han ville hafva vinden. Denna plägsed bibehöll sig långt efter katolska tidens slut, dock bekände gubben, att alldrig någon offrat, så långt han kunde minnas tillbaka; men i hans barndom hade han inuti hålan hittat kopparpengar, knappnålar, knappar och andra dylika småsaker af metall. Detta offrande för att få god vind är troligen af mycket äldre ursprung än från munke-

tiden: och man torde icke mycket misstaga sig om man anser denna ceremoni vara en lemning af offrandet åt den gamla vindguden *Kare,* som jemte *Bore,* tyckes ha varit mycket dyrkade i Vermland under äldsta tider (ett Kåre eller Karud ligger på Näset i Millesvik S:n). Ännu i dag brukar hvarje vermlandsfiskare och sjöman att resa sig upp i båten när han vill ha vind, skramla i löspengar och ropa: Blås *Kari* skall du få löspengar!» — och ofta slunga de en kopparslant ut i sjön för att derigenom så mycket säkrare kunna vänta en *kåre* eller vindkåre, som det heter.

Den gamle språksamme vägvisaren utpekade äfven en bergvägg, emot hvilken en Jätte Olof en gång hade stödt sig, så att intryck hade blifvit efter axlarna, ryggen, länderna och låren och »hvaraf man tydligt kan skönja, att bergen varit mjuka i fordna dagar» — sade gubben. I synnerhet var anus intryckt varföre ock detta märke kallades Olas r-f. »Dock är det ej så tydligt nu, som i min barndom; ty bergen vexa» — mente gubben — och beklagade sig öfver, att intrycket blef allt svagare och svagare för hvarje år.

Sist togs äfven i skärskådande de obetydliga lemningar efter den gamla klosterbyggnaden, som nu är förvandlad till tvenne potatis källare. I Vermland talas på flera ställen om kloster och då får man alltid förstå klostergods, der munkar tidtals uppehållit sig. Ett sådant klostergods, under Warnhem, var äfven Lurö. Men enligt allmänna folksägnen voro der både Munkar och Nunnor, och ännu för 100 år sedan sjöngo allmogen melodier, som de lärt sig af Nunnorna. I en sägen anförd under Millesvik S:n omtalas den rika Abedissan från Lurön. Fernow p. 320 citerar en Disputation de Monasterio Warnhem, enl. hvilken Lurö klosterbyggnad varit 19 steg långt

och 8 steg bredt, afdelt i fyra rum o. s. v. Nu återstår endast en större stenhög i hvilken de 2 potatiskällarne blifvit upptagna.

5. GILLBERGS HÄRAD.

Gillberga gård har gifvit namn åt *Gillberga* S:n och *Gillbergs härad*. Denna omständighet tyckes gifva vid handen, att Gillberga gård en gång varit en hufvudort för hela denna nejd. Att Gillberga varit ett gammalt afgudatempel, derom äro alla uppgifter öfverensstämmande, och flera omständigheter gör det ganska troligt att Gillberga helgedom på sin tid varit den förnämsta i vestra Vermland. Kaarberg anför att templet varit helgat åt Cybele: Fernow antar det varit helgat Thor, och [att] det möjligen varit Gillberga, som (enl. Olof Tryggvass. Saga) Norske Jarlen *Håkan Sigurdsson den Rike* brände på vägen mellan Vestergöthland och Norge.

Jag vågar dock framkasta den förmodan, att den folkstams (Joternas) religiösa kult, som i Vermland (liksom i större delen af Sverige) var den herrskande före Asainvandringen, var *Gaëlisk* eller *Druidisk*, eller åtminstone dermed ganska närbeslägtad, och denna min förmodan stöder jag — hvad Vermland beträffar — på följande grunder.

En mängd ortnamn förekomma, t. ex. *Gällberga* el. *Gillberga, Gällserud, Hjällsgata* m. fl. i Vermland, *Gillanda, Gällsnäs* o. s. v. i Dalsland, hvilka alla tvifvelsutan häntyda på ett *Gaëliskt* ursprung, och märkeligt är, att sägner om Jättar äro förenade med nästan alla dessa orter och ställen. (Så äro ock i Skåne en mängd sägner förknippade vid *Giällaberg, Gellinge, Gillastig, Gielles dös* i *Gislöf* S:n o. s. v.) — På Dalsland i *Ödeskölds* S:n förekommer en stensättning eller stenkrets af 7 stenar, om hvilka allmänt

berättas af folket, att dessa stenar en gång voro 7 unga flickor, som här en gång snöpte (*snöpagälla* Verml. och Dal = *gilla* Skån.) en gosse och till straff härföre blefvo flickorna förvandlade till stenar. Månne man icke i denna sägen kan se dunkla [erinringar]*) och sammanblandade minnen af Horjabrudar, en snöpt Druidisk prest och en Druidisk offerkrets? Sägnen omtalas utförligare i Runa IV häft. p. 38, ehuru der säges, att flickorna kittlade ihjäl gossen. Folket berättar dock enstämmigt sägnen så, som jag anfört den. — Heliga träd förekomma ock flerestädes t. ex. »Odenstad-Talla» i Gillberga S:n, »Klapptalla» i By S:n, »Talla» vid Carlstad är känd af hvarje barn, »Melleruds-talla» m. m. fl. å Dalsland.

För den gissningen, att det folk som ägt denna Gaëliska eller Druidiska kult varit Joter, Jotnar, de äldre Götherna, sägnernas Jättar, tala flera omständigheter. Alla berättelser öfverensstämma deruti, att Jättarna voro resliga, groflemmade och starka — och så beskrifvas ju ock de Gaëliska och Keltiska folkstammarna: Jättarne äga alltid kopparkärl, kopparkittlar o. dyl. (ty järn hör man alldrig nämnas när fråga är om Jättar!) — äfven detta häntyder på en keltisk stam. Att dessa äldre innebyggare dels undanträngdes till bergstrakterna af den invandrande Asa stammen, dels så småningom sammansmällte med denna, tyckes äfven bekräftas af talrika sägner om huru Jättar i bergstrakterna fatta tycke för slättbyggd[ens] väna Asa-jungfrur: huru jättepigor blifva gifta med männer (af Asa-stammen) på slättbyggderna, och ännu i dag finnes en mängd bondslägter, som århundraden igenom bibehållit en egendomlighet, som traditionen förmäler vara ett arf från det Jättefolk, från hvilket slägten leder sina anor. Jag har förut berättat sägnerna om Arvid i Godås, hvars grift (en hällekista) folket ännu utvisar. »Gillanda-gossera»

*) Originalhandskriften har här det obegripliga »dunklar». Utg:ns anm.

kallas de manliga ättlingar, som bebo Gillanda å Dalsland, och från urminnes tider hafva dessa gjort sig kända för sin vildsinthet, storlek och styrka. Samma förhållande är med den vidlyftiga Hobbohls-slägten eller »Hobbohlingarna» på Dalsland, hvars stammoder uppgifves ha varit en Jättequinna: Brask och Ruus-slägterna (den sednare befryndad med Hobbohlingarna) hafva ock från urminnes tider haft sitt eget skaplynne, (vidare under Nordmarks härad) och om Stenseruds-slägtens stamfader uppgifves bestämdt, att han gifte sig med en Jättepiga från Jättkärnsklätten (se Fryksdals härad). Alla dessa skäl äro hemtade endast från sägnernas område; men äfven från ren antiquarisk synpunkt äro en mängd omständigheter, som tala för denna åsigt.

Något som äfven förtjenar uppmärksamhet är den omständighet, att den Druidiska kulten i Vermland tyckes ha sträckt sig jemnt lika långt upp, som Eken förekommer i detta landskap, likasom man af historien känner, att så långt Dadelpalmen och Sesamum trifvas i Spanien, så långt fingo Mohrerna ock fast fot. (Se Fries Bot. Antiquar. Exc. I p. 4). Eken uppstiger från Dalsland och Vestergöthland (öfver Lurön och Näset) och utsprider sig, dels vesterut tätt följande Venerns strand, dels norr ut till Gillberga. Sedermera träffas den icke förr än vid Jättekärnsklätten, hvilket ställe är den nordvestligaste punkt i Sverige der Eken vexer. Enstaka träd förekomma likväl i Fryksände och Lysviks S:nar af Fryksdalen: och inom Råda S:n af Elfdalen vet man med säkerhet, att de fordom förekommit. I Öfra Elfdalen och i Bergslagen saknas Eken, och der förekomma ej heller några lemningar efter Joter — eller bebyggare före Asa-invandringen.

Det är kanske orätt, att på detta ställe ha inkastat en gissning, som omöjligen kan fullt bevisas *ännu;* men den

uttalade åsigten är ingalunda något löst hugskott, utan en sedan flera år tillbaka närd öfvertygelse: innehåller den intet nytt och sannt, bör den åtminstone ej leda till någon förvillelse. Ty visst är, att ingen enda sägen, eller intet enda factum, som jag anfört i denna min uppsatts, blifvit i ringaste mån ändrad eller jemkad, för att bättre kunna öfverensstämma med ofvan uttalade förmodan.

Efter denna afvikning, föranledd af namnet Gillberga, går jag att anföra de minnesmärken och de i sammanhang med dem stående sägner, som ännu träffas i häradet.

Gillberga kyrka är ett christnadt afgudatempel och anföres af Rhyzelius såsom den första christna kyrka i Vermland, uppbyggd i Olof Skötkonungs tid (hvilket ännu likväl är obevist) i samma form och af samma slags hugna sten, som Husaby kyrka på Kinekulle. Kyrkan, sådan den nu står, har undergått många reparationer och tillbyggningar: det nu varande choret, som tydligen synes vara påbyggdt, har ursprungligen utgjort hela kyrkan och på chorets yttre väggar kan man äfven genom kalkrappningen varseblifva spår af quadrar, ehuru det dock ej är troligt att denna huggna sten är förd så lång väg, som ifrån Kinekulle; ty sand- eller kalksten finnes ej i Vermland. För öfrigt äger kyrkan inga lemningar, som antyda en så hög ålder, som man velat tillskrifva henne.

Bredvid kyrkan ligga tätt tillsammans ett antal af omkring 20 ättekullar, större och mindre, och på den största af dem hade den gamla klockstapeln fått sin plats. De äro nu öfvervexta af tätt ungskog, och de flesta högarna hafva fördjupningar i midten, spår af gräfningar i nyare tider, ehuru ingen synes ha trängt särdeles djupt ned. N:o 12 och 46 på Carlstads Museum äro stenvapen, som här blifvit fundna.

Wid *Gillberga By* förekomma 2:ne mycket stora kummel, ett på hvardera sidan om Gillberga-elfven, och på en liten holme i elfven, midt emellan dessa båda större kummel, förekommer ett mindre. Kumlet på v. sidan elfven kallas vanligen för *Kanikekullen*, och angifves falskeligen af Fernow (p. 283) att vara endast »en stenhop efter ett förfallet kanikehus». Namnet Kanikekullen härleder sig tydligen från nyare tider, då minnena från hedna- och katolska tiderna begynte att sammanblandas. Det motsvarande kumlet på ö. sidan elfven ligger på *Linnarsnäs udde*. Äfven om dessa 2:ne kummel går den allmänna sägnen om Jättekast. — En annan märkvärdighet på Gillberga ägor äro de 2 stora Enar, som stå midt på en äga, tillhörig Gillberga Prostgård. De 2 Enträden, ty buskar kunna de ej kallas, bilda tillsammans en krona, som fullkomligt har skapnaden af en parasoll. Den ena stammen gör vid marken ett knä, som bildar ett rätt bequämt hvilosäte, då den andra raka stammen tjenar som ryggstöd. Den raka Enen är 6 aln. hög och dess stam har 6 quart. i omkrets. Under dessa Enar satt Prosten Göransson (Bautils utgifvare) mångfalldiga gånger och hvilade sig. Det var ock vid dessa Enar, som han — enligt folktradition — »band pesten». Den »märkvärdige» Prosten Göransson och hans dater omtalas ännu af hvarje Gillberga bonde. Den »kolbotten» efter milan, från hvilken Göransson som vallgosse rymde till Carlstads skola, vårdas och utvisas ännu af folket. I Biogr. Lexicon omtalas flera af Prosten Göranssons äfventyr, så som de förtäljas af folket: här må endast en anekdot anföras. Prosten G. var en vinterdag ute på sjön Aspen i Långseruds S:n och försökte en eldig trafvare. Några gossar voro då sysselsatta med att gå på skener (= åka skridsko) på den spegelblanka isspegeln. Begäret att äfven försöka sin lycka på

skridskor vaknar hos Pr. Göransson: han stiger ur slädan och får låna ett par »skener»; men knappast hade han väl kommit ur slädan, förr än hästen i sträckt galopp börjar skena hela sjön utefter. Prosten G. spänner på sig skridskorna och, ehuru klädd i vargskinspels, sätter G. som en pil efter den skenande hästen och tar verkligen fast honom, ehuru först vid andra ändan af sjön. Man kan tänka sig med hvilken hastighet Prosten iladefram, när luftdraget blef så starkt, att hvartenda hår på vargskinnspelsen befans vara afslitet, när Göransson åter kom på landbacken. Af samma äfventyrliga hallt äro alla sägnerna om Göransson, men hvarje bonde är fullt och fast öfvertygad om deras sanningsenlighet.

På hemanet *Skogs* mark är hela terengen, utefter en liten höjdsträckning af 1000 aln. längd eller mera, alldeles uppfylld af ett eget slags griftrör. De utgöras af små stenkretsar af 1 ½—4 aln. omkrets: stenarna äro små kullerstenar och höja sig föga öfver jordytan, så att man lätteligen kunde alldeles öfverse dem, om man icke vid närmare granskning funne, att en eller två större stenar merändels ligga i medelpunkten. När man uppkastar dessa små stenkretsar finner man att en grop först blifvit gräfd, till ett djup af omkring 1 aln. I botten af gropen hafva några brända benstumpar jemte björkkol blifvit nedlaggda, och derpå gropen fylld med kullersten. Benskärfvor och kol träffas i alla dessa små griftrör, men alldrig hvarken lemningar af urnor, sten eller metallsaker, som kunde gifva någon vidare upplysning om tiden för dessa grafvars tillkomst. Af folket kallas de »Hednagrafvar» och påstås vara de äldsta af alla grafmonumenter. Den större stenen i midten benämna de »visaren». På intet annat ställe i Vermland förekomma, mig vetterligt, griftrör af dylik beskaffenhet.

Bredvid Gillberga kyrka ligger *Väsby*, omgifvet af utomordentligt höga Askar hvilka sägas under Carl XII:s tid vara hemförda från Ryssland af Svenska krigsfångar och härstädes planterade. Trädens dimensioner tyckas dock antyda en vida högre ålder. Kan icke möjligen några äldre sägner om dessa åldriga träd under tidernas lopp blifvit utbytta emot nyare? Namnet Väsby synes gifva vid handen, att stället är äldre än Asa-culten i Vermland.

Vid *Nysäters bro* är en Ättehög, der en »konung Olof» säges blifvit begrafven, hvilken ihjälslogs vid den källa som ligger i sjelfva landsvägen från Skog till Långserud. Högen är lika stor med »Olof Träteljas hög» i By S:n. Äfven vid Nysäters högen har, sedan äldre tider, marknad årligen hållits d. 24 Aug. — Vid *Högsäters färjställe* är ock en Ättehög, föga mindre än den vid Nysäter. — På *Hösåsklätten* (allt i Gillberga S:n) förekommer lemningar efter en ringmur eller befästning, enl. erhållne uppgifter sedan jag lemnade orten. Ett icke obetydligt antal stenyxor och viggar från Gillberga och tillgränsande Långseruds S:n äro förvarade på Carlstads Museum. Å *Rudsklätten* (Stafnäs S:n), ett berg liggande gent emot Stafnäs kyrka, är en större ringmur, af kullersten uppkastad. Der förekomma äfven 3 à 4 kummel. På *Räfön* i Glafsfjorden: 1 större och 1 mindre kummel: på *Kråkholmen* (Stafnäs S:n) 1 större kummel. I *Glafva* S:n träffas ock en mängd kummel, såsom allestädes kring Glafsfjolns stränder. Ett större kummel å *Löfnäsudde:* 1 på *Bys* ägor invid sjöstranden: 3 mindre på *Fors* ägor: 1 på *Kungsåsen:* några små vid *Törresbohl:* några större på ett par holmar, gränsande mot Elgå S:n.

På norra sidan af *Bergsviken*, emellan *Bergsviken* och *Brandsbol*, följer längs Fjolens strand en lång sträcka af uppkastade stenmurar, som tyckes ha tjent som försvarsverk emot anfall från sjösidan.

6. NORDMARKS HÄRAD

är den minst kända, men kanske mest egendomliga trakt af Vermland. Gränsar i V. till Norge och i S. till Dalsland. Detta härad förenar ock, hvad språk, folklynne och plägseder beträffar, både Norge och Dal med det öfriga Vermland. Att det fått namnet Nordmarken, ehuru utgörande Vermlands sydvestligaste del, härleder sig från den tid då häradet utgjorde nordliga delen af det vidsträckta Markernas (= Dalslands) skogar. Utan tvifvel räknades äfven angränsande delar af Norge, såsom Aremark och Ödemark, till Markerna. Af naturen tyckes ock Nordmarken mera tillhöra Dal än Vermland. I heradet finnas nemligen flera ansenliga sjöar, Stora Le, Lelången, Östra och Vestra Silen, hvilka alla, gående i N. och S. och liknande breda floder, till en del hafva sin sträckning inom Nordmarken, till en del inom Dal och sålunda sammanbinda dessa trakter med hvarandra. Nordmarkens natur är i allmänhet vild och ödslig. Den mycket kuperade terengen är — särdeles i östra delen — betäckt af milslånga mörka skogar, i hvilka vidsträckta myrer och måssar ofta möta. De långsträckta dalsänkningarna omgifvas alltid af villda bergshöjder; men desse blifva alldrig så storartade och imponerande, som i Fryksdalen. Jordmånen är i allmänhet en hård, mager lera, som ej kan lemna folket tillräcklig näring. Inga jerngrufvor finnes i vestra Vermland, och Nordmarkens aflägsenhet från Bergslagen och de svåra komunikationerna hafva gjort, att först i sednare tider ett och annat bruk blifvit anlagt. Timmerhandel, Boskapsskötsel och Hästhandel får derföre fylla hvad som brister i jordens afkastning. Som jernbruken äro få, större landtegendomar nästan inga och intet enda säteri finnes i hela häradet och följaktligen

få eller inga »herrekarlar» finnas, så har allmogen derigenom erhållit en sjelfständighet och en hållning, som fördelaktigt utmärker dem framför de öfriga häradsboarna vester om Clara (öster om Clara är förhållandet det samma med Bergslagskarlen, men af helt andra orsaker). Så länge lurendrejeriet på Norge var vinstgifvande, utöfvades detta af snart sagt hela häradet och allstrade bedrägeri och vinningslystnad och flera andra oarter, som inverkade ganska menligt på folklynnet. När dertill kommer, att Nordmarkingen, liksom Norrmannen eller Baggen (som han kallas) har stor förkärlek för hästar, och fordom infann sig på alla marknader i provinsen för att sälja eller byta, och i båda fallen försökande så mycket möjligt bedraga köparen, så var det naturligt att Nordmarkingen med sitt trotsiga öfversittar-lynne och sitt begär efter slem vinning skulle blifva inblandad i en mängd gräl och tvister, som oftast slutande med blodiga slagsmål, — och att han skulle blifva illa anskrifven hos de öfriga Vermländningarne, från hvilka han dessutom i så många stycken skiljer sig.

Hvad som ock i sin mon tör hafva bidragit till Nordmarkingens vanryckte är den omständighet, att den öfriga Vermlandsbefolkningen ej lärde känna honom på annat ställe, än å marknaderna, och der är något hvar mera stojande och bullersam, än i hvardagslag; men i hans eget hem var det få som lärde känna honom: ty häradets isolerade läge i ett aflägset hörn af provinsen, de få vägarna och de ännu färre körbara vägarna gjorde, att orten sällan eller alldrig besöktes af någon fremmande. (Kungsvägen till Norge har af ålder gått öfver Jösse härad). Ännu i dag är Nordmarken illa kändt och Nordmarking anses vara liktydigt med »hästskojare», — och dock är detta numera fullkomligt origtigt. Nordmarken *nu* och Nordmarken för 15 à 20 år sedan, äro himmelsvidt skillda. Det finnes

intet härad af länet, som så arbetat sig upp och det på alldeles egen hand. Lurendrejeriet har helt och hållet upphört; skojerit och hästhandeln har aftagit betydligt, ehuru Nordmarkingen alltid tämjer sin fåle och svänger sin trafvare bättre och hurtigare än någon annan: fylleri-lasten och antalet af oägta barn minskas för hvarje år: och hvad kommunikationerna beträffar, så — när t. ex.: före 1804 icke fanns ett enda kärrhjul utan man färdades till häst och grödan inkördes på »träandringsslipar»*) — är nu deremot häradet genomkorsat af dels nya vägar, dels äro de äldre omlaggda och alla hållna i ett förträffligt skick. Från Trankils och Blomskogs S:nar hafva tvenne nya vägar till Dalsland blifvit anlaggda. I Sileruds S:n hafva tvenne nya vägar till Dalsland blifvit anlaggda: den ena slutar i öppna skogen på gränslinien, emedan Dal ännu ej mött, och vid den andra vidtager endast en vinter-väg. Från Holmedal öfver Fogelvik S:n går en ny väg till Norge, men saknar gästgifvaregårdar, emedan den motsvarande vägen derstädes ännu icke är upparbetad. Från Silbodal går en ny väg till Jösse härad, men gäst-gifvaregård saknas ännu på denna väg inom Jösse härad. Alla dessa vägar hafva häradet anlaggt nästan alldeles med egna medel, ty statens bidrag ha varit ganska knappa. Detta — ehuru egentligen ej hörande till ämnet — kan dock tjena som *ett* exempel på den samdrägt och den eniga villja, som här alltid råder, när frågan är om ett företag, som kommer att lända häradet eller kommunen till båtnad och heder.

---

*) *Andring-ar*, kallas i hela Vermland skoningen under medarna »*Träandringar*» äro dylika skoningar förfärdigade af unga smidiga träd, som afbarkas och klyfvas efter hela sin längd. Å hemmanet Djurskog i Karlanda S:n finnes ännu i denna dag intet hjuldon, utan grödan in-köres, liksom på vissa ställen i Norge och Dalsland, med meddon. Äfven i Bohuslän skall släda begagnas på ett och annat ställe för att inköra höskörden.

Eget är att hvarje bonde här har sitt eget öknamn eller hvardagsnamn, som alltid begagnas man och man emellan — ja, stundom af den sjelf, som bär namnet. I sammanhang hermed kan nämnas allmogens benägenhet att skrifva nidvisor om hvarandra. Så finnes t. ex. i Skillingsmark S:n knappt en bonde, som ej är skald NB när frågan är om att, ibland på skämt, ibland på fullt alfvar, förlöjliga sin granne medelst en nidvisa, som den anfallne alldrig uraktlåter att besvara med en dylik, om möjligt ännu mera bitande. Dessa nidvisor äro visserligen oftast ganska grofkorniga, men stundom märkes mycken naturlig quickhet och fyndighet.

Att Nordmarken tidigt haft bebyggare kan man sluta utaf det icke obetydliga antal stenyxor och flintknifvar m. m., som anträffas inom heradet, och utaf de talrika stenkummel, som förefinnes å höjdsträckningarne efter vattendragen. — Då Hertig Carl (Carl IX) införde en mängd Finnar till Vermland, nedsatte sig en del af dessa äfven i Nordmarken och synes det, som de derifrån spridt sig långt söder ut på Dalsland. Öfra delarna af Silerud och Silbodal S:nar kallas ännu Finnskogar, ehuru numera inga Finnar äro quar. *Barlingshult* el. *Stomhult*, 2½ mil från Silbodals kyrka, och *Ljufsheden*, äfven i Silbodal, hafva båda först blifvit upptagna af Finnar. *Hockhöjden* eller *Öfra Fjäll* i Mangskog S:n, säges vara upptaget af en Finne, som i Carl XI:s tid flyttade hit öfver ifrån Åland, der det hemman han skulle ha ägt äfven hetat Hockhöjden.

Nationaldrägten är i hela heradet ljusgrå. Karlarne nyttja grå långrockar, som framtill »häktas» ihop med haker och häkter (i hela det öfriga Vermland säges alltid »*hyskor*» i st. f. häkter), och försedda med en kort framtill snedskuren ståndkrage.

Dialekten i detta härad skiljer sig ganska mycket ifrån den öfriga Vermländskan och står Norskan ganska nära. I Skillingsmark och Jernskog S:nar har språket mycket likhet med Jösse-härads dialekten (skiljer sig endast derifrån genom diftongerna *aj* och *ej*), men dessa båda soknar räknas naturligast till Jösse härad, dit de ock i eklesiastiskt hänseende höra. — Hvad som i synherhet utmärker Nordmarkskan är det rika användandet af små enstafviga partiklar, hvilka ofta med Homerianskt slösande inströs i talet, särdeles partiklarna *no* och *da*. En Nordmarking säger alldrig ja och nej rent, utan alltid *ja da!, nej da!*, hvarigenom talet får en mycket bestämdare pregel. I stället för att säga en hel mening utstöter han i stället endast sitt korta *no da!* Är han t. ex. ute på »fählvägar» (= på resor) och något på seldoningen går sönder hvarigenom hästen hejdas i sitt snabba lopp, hoppar han utaf med ett frågande *No da?* (hvad är det fatt?) och efterser hvad som våller: sedan bristfälligheten blifvit lagad säger han endast sitt *No da!* som då betyder så mycket som: se nu skall det hålla! och med ett piskrapp och ett *no da!* bär det åter åstad »i rykande tän». Ty Nordmarkingen åker alltid fram som en Jehu.

Stundom kunna alla deras partiklar icke alls öfversättas. »No hån ått håri kan Pattron vare i da?» — hörde jag en gång en dräng fråga, (= hvar månd' tro kan nu P. vara i dag?) I allmänhet har språket en snabb och rask gång i förening med en manlig kraft och styrka i ljudet. I intet härad får man oftare höra ord*), som äro alldeles fremmande för svenska skriftspråket, hvilket till en del kan synas af följande lilla ordlista:

*) Originalhandskriften har här det obegripliga: »Intet härad får man höra flera för man oftare höra ord» etc.

Utg:ns anm.

Atal = odräglig, led, fatal.
Aflig = stor.
Alig = flitig.
Arstuga (= andra stugan), Grannstugan.
Bånn, Barn, pl.
Brurley = Brudskara (Brurlyra i Ekshär).
Bittia, Hynda.
Böhling, samling af nötkreatur.
Bräfsynt, som kan läsa skrifvet.
Bjäla, squallra.
Blottebare, endast.
Blisstra, hvissla.
Dogga, dö, stupa. Säges endast om kreatur.
Däka, flicka.
Doll, »Dä ä dolle ongen», det är stora försigkomna barnet.
Dänge, packa, slå.
Dålian, »Ä dålian ja' dä gör!» = Nej, minsan jag det gör. Utmärker förtrytelse.
Enkiäkel, envis.
Fante, tiggare, trasig stackare.
Fjärhan, Tjäder.
Fyse, fähus.
Fählen, rädd.
Fang, kolik.
Feila, fiol.
Flöde el. Flöte, söt grädda.
Fläkja, allt som är ringa och dåligt.
Glanne, se med förundran.
Glāset, fönstret. »Glase står i glase» = Glaset står i fönstret.
Glashylla, fönsterhylla.
Glötte, se, titta.
Grösallt, förskräckligt, rysligt.
Grufva, eldstaden i spiseln.
Glomm, blick. Glomma, se med stora ögon.
Guhafvela, Gud hafve lof, Gudskelof.
Håvar, blyg.
Hafde, grepe. Kistehafder, likkistgrepar.
Handkruka, öppna, kupiga handen.
Håfvles? huruledes?
Hoss el. Hått? huru?
Hånt? hvad?
Håcken, hvilken.
Helvar, enfaldig.
Häfta, förstoppning.
Hommelsbota, knävecket.
Jäta, vakta boskapen.
Jätaredäka, vallflicka.
Illhågsen, orolig.
Jole, skämta, narras.
Karsk, arg.
Kutte, springa, löpa.
Körmess, kalas, gästabud.
Kåven, en nisch i muren vid spiseln, sedan köket i allm.
Kjåk, kindben, käft.
Kinommen, sidostyckena å spiseln.
Lafft, knut på byggnaden.
Liker, tycka om.
Leksammer, Midsommar.
Lime, sopquast.
Necker, liten.
Nackebör, medvind.
Ottvahl, frukost kl. 4 på f. m.
Orthug, fruktan.
Pähl, tråkigt arbete.
Plister, brist.
Puke. En P — en hudafdragare eller »Flåbuse».
Russt, öfverflödigt.

Römme, sur grädda.

Snuppe sej om näsa = Snyta sig.

Snuppeduk, näsduk.

Stött, ständigt.

Snutt, knappt.

Sammstunnes, genast.

Slappe, utan.

Stönig, envis, oböjlig.

Slomrig, trög.

Steikig, grinig.

Snör, vig.

Skälla, bjälla, klocka.

Stur, ledsen.

Tongle, Månen.

Tarra, öfver = sängen upp mot taket.

Trauk, ihärdig.

Tulle, falla. Tulle i koll, falla omkull.

Varschle el. Värsle, den lilla. Den värsle gutongen, den lille gossen.

Vantas, fattas, felas.

Värotta, väderlek.

Åberssam, De ä så aberssamme(!) å sej, de äro så bullrande och högljudda.

Om deklinationerna i Nordmarksdialekten, se under Jösse härad. Flera gamla bruk och sedvänjor hafva i Nordmarken bibehållit sig längre än på någon annan ort i Vermland. Som några prof i denna vägen kan följande anföras.

Efter solens nedgång må man ej bullra mycket eller tala högljudt, ej heller företaga sådana arbeten, som förorsaka buller t. ex. timra, hugga; ty då timrar och hugger det efter hela natten. När så inträffar säges det vara »quällvardt», eller säges det att stället är »håvardt».

Vaffernatten d. v. s. Vårfrunatten skall spjellet ej skjutas, på det sot ej skall komma i säden påföljande sommar.

Christihimmelsfärdsdag skola kreaturen utsläppas på bete för första gången på året. Skällkoa (= Bjällkoa) prydes då med »färska löfquistar» kring hornen och friska blommor, om sådana finnas. Den kost »Hölingen» (herden, vallgossen) denna dag får med sig kallas Böttebete (Bytt-bit), emedan den är nedlaggd i den blomster- och löfprydda mjölkbyttan. Kokta ägg är en oundgänglig beståndsdel i Böttebeten.

Lusse el. Lussottan, Luciæ-dagen, är i Nordmarken liksom i hela Vermland en stor högtid för folket. I allmänhet firas öfver hela provincen denna fest sålunda: kl. 3 à 4 väckes man af en Lucia, som bjuder en kaffe och »glögg» på sängen. Lucia föreställes af den fagraste tärnan i huset, klädd i en hvit drägt sirad med girlander och buketter af lingonris: på hufvudet har hon en krona, likaledes bunden af lingonris och fullsatt med små ljus, som sprida en strålande gloria kring hela hufvudet. På vissa orter har Lucia haft en egen dans att utföra, men numera brukas detta knappast på något ställe. Så snart man stigit upp sätter man sig till det dukade frukostbordet och äter den s. k. Lussebeten, en frukost af både många och solida rätter; ty kött, fläsk, korf etc. finnes nu efter de slutade julslagten, ymnigt i alla visthus. »Rebbensspjäll» (Refbensspjäll) är en oundgänglig rätt, som denna dag alldrig får saknas. Bränvin och Buska drickes emellan hvarje rätt. Med frukostens slut är ock festen slut — ofta redan före dagens inbrott. Ett som jag skulle tro för Nordmarken alldeles eget bruk är, att Ladugårdspigan denna dag lägger det bästa foder för boskapen och yttrar der under följande ord för hvart och ett kreatur särskildt: »Ät väl och trifs väl, det är Lussotta i otte».

Samma vackra plägsed iagttages äfven om Juldagsmorgon och Ladugårdspigan säger då: »Ät väl och trifs väl, det är Julotta i otte!» Julhögtiden firas här föröfrigt på ungefär samma sätt, som i andra trakter. Stugugolfven beströs med halm. Lekar och dans utgöra förlustelserna under hela helgen. Sessels barsöhl (d. v. s. Cecilias fadderskap, samma lek som i Bergslagen kallas Kattas bröllop), ta jultuppen, nappa stek och kasta sko m. fl. äro vanliga Jullekar. Om morgonen Annandag Jul

kappas allt tjenstefolket om, att komma tidigt upp och »städa» för hvarandra d. v. s. uträtta sysslorna den ene för den andra NB om de äro goda vänner. Äro de deremot ovänner söka de att ställa så mycket i oordning för hvarandra, som möjligt är. Bland julbröden eller julkuserna får på det hela julen öfver dukade julbordet ej saknas tvenne former — »kors» och »kyrkedörr». Dessa julkusar förvaras till d. 1 Maj då de förtäras, uppblötta i kallskål.

Slutligen torde jag få tekna ett Bröllop i Trankils S:n från början af detta århundrade, d. v. s. från den tiden då kärrväg ännu ej fanns i socken. Uppgifterna äro meddelade af ett Nordmarksfruntimmer, som sjelf mångfaldiga gånger fungerat vid bondbröllop i egenskap af Brudsäta. — Dagen före bröllopet d. v. s. om Lördagen, ty bröllopen skedde vid denna tid alltid på Söndag, skickade alla som blifvit bjudna Förning eller Fornkorgar till bröllopsgården. Dessa Fornkorgar innehålla alltid, utom matvaror af alla slag för bröllopets räkning, en kaka för hvarje litet barn och för hvarje tjenstehjon, som finnas i bröllopsgården. Korgarne tömmes nu, men de få ingalunda gå tomma tillbaka, utan lägges alltid på botten en hembakad kaka från bröllopsgården. Denna dag öfverklädes äfven väggar och tak i bröllopsstugan med hvita linnedukar — väggeboninger kallade. Höga granar med hvitskalade stammar uppsättes vid alla grindar och portar, som leda till bröllopsgården.

Följande dag på morgon, sedan alla gästerna hunnit samla sig, går tåget till kyrkan i följande ordning. Främst rida Brudgum och Brud på hvita hästar. Sedan Brudsätan, som klädt bruden: så 2 eller 4 Brudpigor och 2 eller 4 Svenner: derefter brudparets föräldrar och hela den öfriga bröllopsskaran — alla till häst. På kyrkovallen äro pålar uppslagna i en viss ordning vid hvilka hä-

starna bindas. Sedan gudstjenst i vanlig ordning försiggått sker vigseln framme vid altaret. Efter aktens slut går hela skaran kring altaret och offrar derunder »hvita pengar» (silfverpengar). Nu skynda Svennerna ut och rida i sporrstreck till bröllopsgården för att förkunna skarans återkomst. Tärnorna, som medfört till kyrkan 4 knyten med bröd, öfverlemna dessa nu till bruden, som utkastar brödet bland församlingen och ett förskräckligt tumult uppstår nu, emedan alla täfla om att kunna erhålla en bit af »Brurkakan». Nu sätter man sig i rörelse mot bröllopsgården, i samma ordning som tåget skedde till kyrkan, endast med den skillnad, att Presten nu rider i spetsen. — Svennerna, så fort de hafva hunnit till bröllopsgården, vända om och möta bröllopsskaran på vägen, kasta ånyo om hästarne och skynda i sträck till bröllopsgården. Ju oftare de på detta sätt kunna tillryggalägga vägen emellan bröllopsgården och den i sakta mak framtågande bröllopsskaran, ju förnämligare anses det vara. Vid brudfärdens ankomst till bröllopsgården står det hästkoformiga middagsbordet dukat, svigtande under rätternas mängd och myckenhet. I bugten af det hästskoformiga bordet står en utsirad »Brurpall», vid hvilken de nygifta falla på knä och presten läser välsignelsen öfver dem.

Bland rätterna må här endast anföras supande-maten, som alltid måste utgöras af kokt kål. Presten tillhör det att skära för all kött- och fläsk-mat. Äfven åligger det presten, att under loppet af måltiden, föreslå den s. k. Brurskåla, en lyckönskningsskål för det unga paret, och derpå låta circulera bland gästerna en massiv och kostbar silfverskål (ofta ett arf från förfäderna!) och i denna lägger hvar och en efter råd och lägenhet sin skärf. Ofta inbringar Brudskålen rätt betydliga summor. De som ej

skänka pengar, lemna reverser, gåfvobref o. s. v. eller resa de sig upp när skålen kommer till dem och säger: jag gifver brudparet en ko, några får o. s. v.

Sedan följer fattigskålen, då endast en talrik går omkring.

Efter den långa måltidens slut läser presten en bön och klockaren tar upp en psalm. Så börjas dansen! Första dansen dansar presten med bruden (Namnet Höglorf finnes dock ej här). Andra dansen dansa brudgum och brud med hvarandra: tredje brudgum och prestfrun: den fjerde brudgum och brudsäta: sedan bruden med Svennerna, brudgummen med brudtärnorna o. s. v. Alla, som möjligtvis kunna dansa äro pliktiga att dansa med bruden, ända till de silfverlockige gubbarna. På quällen komma alla brudens bekanta bland byggdens ungdom dem utrymmet ej medgifvit att bjuda, dansa en dans med bruden, gifva henne brudpengar och erhålla traktering. Sist på quällen skall kronan dansas af bruden. Alla flickorna fatta då i en ring och dansa polska omkring bruden, som med förbundna ögon står midt i kretsen. Hon aftager sin krona, sätter den på en af flickorna, hvilken hon först råkar, och denna flicka, tros det, kommer att blifva först gift af alla. Nu har munterheten och glädjen stigit till sin höjd. Danslusten har gripit alla, unga och gamla: oagtadt många timmars oafbruten dans finnes ingen, som känner sig trött. Tvertom, tyckes hvarochen blifva vigare och lättare, ju längre han dansar. Spelmännen, sjelfva lifvade och lifvande alla omkring sig med de raska och hurtiga Vermlandspolskorna, gnida nu med fördubblad ifver sina fioler och alla de dansande börja slutligen att sjunga. Till flera af polskmelodierna äro nemligen ord satta, och som ett exempel kan

här en polska anföras, hvilken sjunges under det kronan dansas af bruden:

:||: Alldrig nånsin får den brura krona mera
Trallall tralall tralall tralall tralall la :||:
Ty ho ha hatt'a
Å tappe bort'a
Tralall tralall tralall tralall tralall la.

Till sist taga alla karlarne i en ring och dansa kring brudgummen. Han tager då den ene efter den andre in (i) pålskan och dansar några hvarf med honom, hvarefter denne aflägsnar sig från ringen, som sålunda blir allt mindre och mindre. Slutligen, sedan alla karlarne dansat med brudgummen, hissas brud och brudgum till taket under stoj och hurrarop och derunder dricka de gästernas skål ur bräddade bägare. Så tillgår det den första dagen.

Andra bröllopsdagen väckes gästerna på morgon af husets folk, som föregådda af spelmännen, komma in och bjuda »glögg» (varmt brännvin med sirap eller håning uti) jemte »klengåsar» (=ett slags smörgåsar med flera lager af smör, ost, sandost och kött öfver hvarandra), hvilket förtäres på sängen; ty det skulle tagas synnerligt illa upp af värdfolket, om någon af gästerna stigit upp innan han tagit sin glögg på sängen. Derpå drickes kaffe på bit och utan småbröd. Strax derpå måste man sätta sig till frukostbordet, der man sällan saknar lungmos med stekt palt, Varmskål (d. v. s. kokad dricka med brännvin och sirap uti, jemte små bitar af vörtbröd och ost), ostkakor och sötost. Brännvin och öl bjudes omkring på hvarje rätt, nu liksom vid alla måltiderna. Efter frukosten börja de unga åter att dansa och anställa lekar: de promenera merändels omkring, beskåda och berömma stall och ladugård, åker och äng. Middagsmåltiden denna dag liknar i det närmaste första dagens,

men med den skillnad, att i stället för kål ätes i dag korngrynsgröt — »Brurgröten». Under musköttskott och musik inbäres grötfatet af tärnorna och den högtidliga bröllopsmarschen spelas, så länge gröten ätes. — Men nu uppstår ett förskräckligt tumult i köket. Svennerna hafva nemligen stulit sig in i köket och försöka genom alla möjliga konstgrepp bemägtiga sig det stora kärl, hvari gröten blifvit kokad, för att kunna få »slicka grytan», som det heter; men tärnorna och kokerskan söka med lika ifver att försvara den. Kunna svennerna bemägtiga sig grytan förföljas de ut på gården af tärnorna. Svennerna skynda före med sitt rof öfver berg och backar: tärnorna efter. Hela samlingen vid bordet skyndar oftast ut med för att åskåda den muntra striden och upphäfva oändliga skrattsalfver. Striden om grötgrytan slutar sällan förr än svennerna tagit den med upp på något tak eller upp i ett träd, — då tärnorna måste gifva sig. Under triumferande skrattsalfver sitta svennerna nu och skrapa grytan under [det] de med bitande infall öfverhopa tärnorna, som nu snopna draga sig tillbaka*). Efter denna muntra episod fortsättes middagen med fördubblad ifver. — När middagen är slut börjar dansen ånyo, och på denna dag**) är det, som »*Stabbdansen*» dansas***). (Jmfr skriften Runa 2 häft. p. 62.) En »*Stabbgubbe*», löjligt utstyrd och

*) I Ulleruds S:nar (Kihls härad) är än i dag den plägsed, att Svennerna göra allt sitt till för att kunna skämma brudgröten, som här ätes första bröllopsdagen. De draga kokerskan från spiseln på det att gröten skall vidbrännas, eller gå upp på taket och kasta småsten och stickor ned igenom skorstenen. Lyckas deras försök, så skörda de mycken ära deraf, men kokerskan lider mycken smälek. Lyckas det dem ej, blir förhållandet tvertom.

**) Eller troligen på tredje dagen, såsom bruket är i Guldbrandsdalen (i Norge), i vissa trakter af Upland o. s. v. I början på 1800-talet dansades äfven *Stabbdansen* i Ulleruds S:nar.

***) *Stabbe* Verml. och Dal = *Stabbi* Isl., *Stabba* Dalarn., *Stäbba* Vessmanl.

hvars åliggande det är, att med muntra upptåg roa sällskapet, sättes slutligen på stabben och drages nu Stabbe och Stabbgubbe under stoj och jubel ur stugan ut på gården. Denna ceremoni var troligen från början ett tecken till, att bröllopet nu vore slut, ehuru ofta inträffade, att först veckans slut satte en gräns för bröllopshögtidligheterna. Så gick det till på ett bröllop i Nordmarken för 40 år sedan.

Sägner från Nordmarken. Det var en gång en skräddare här i Nordmarken, som var så begifven på jagt, att han alldrig låg ur skogen, utan jagade natt och dag. Men en natt, rätt som han ligger och hvilar sig framför en eldbrasa, som han upptänt i skogen, får han höra ett häftigt hundskall på långt håll, men som snart kommer allt närmare och närmare. Bäst det var, kommer ett skogsrå springandes af alla krafter, de stora brösten hade hon slängt upp öfver axlarna och det långa utslagna håret fladdrade vildt efter henne. Hon skyndade fram till skräddaren och anropar hans hjelp, men det förfärliga hundskallet, som nu var tätt invid, tvang henne, att så fort som möjligt fly undan inåt skumma skogen. Strax derpå såg skräddaren huru ett par stora beksvarta hundar skymtade fram mellan träden och under tjut och gnisslande följde den väg skogsråa tagit. Tätt efter hundarna följde en jättestor jägare, skäggig öfver hela ansigtet och förfärlig att påse. Drefvet blir allt mer och mer svagt och slutligen är allt åter tyst i den mörka skogen. Skräddaren lade sig åter till hvila framför sin brasa och skulle just till att insomna, då den förfärlige jägaren nalkas fram imot honom. Skogsråa släpade han med sig på det viset, att han lagt hvart af hennes ben öfver sina axlar: hennes hufvud och de stora brösten hängde nedåt och håret släpade på marken: hundarna följde tätt efter och afslickade

med begärlighet det varma blodet, som droppade från Skogsråas sår. Den grymma jägaren stannade framför den förskräckte skräddaren och tilltalade honom med svåra ord, frågande huru Skräddaren vågade jaga i *hans* skog, och hotade honom strängt om han ej ville upphöra dermed.

Skräddaren kom dock denna gången oskadd undan; men från den natten jagade han alldrig mera. (Hos Thiele finnes en ganska snarlik berättelse från Danmark).

En bonde träffade en dag i vilda skogen på hemmanet *Silbottens* ägor (Sileruds S:n) en kopparkittel full med »hvita pengar». Han tog då för den gången ej mera deraf än tvenne silfverriksdalrar; men tyckte sig ta så säkra märken, för att när som hellst framdeles åter besöka skatten. Alldrig kunde han dock sedermera återfinna den.

På hemmanet *Egenäs* (Sileruds S:n) finnes ett kärn, hvars botten glittrar som bestode den af guldsand, och när man betraktar de trädstammar o. dyl., som ligga på botten, lysa dessa liksom guldstänger. Bredvid kärnet ligger ett berg, från hvilket en metallådra säges utlöpa till sjöbotten. (Jag har sjelf ej varit på stället).

I en tägt strax bredvid *Silbodals kyrka* är en naken jordfläck, der aldrig gräs eller gröda kan vexa. Ingen vet hvaraf detta kommer sig, men man tror att någon »förfärlig styggelse» blifvit föröfvad å detta ställe. En (föga rimlig) förklaringsgrund trodde någon finna deruti, att en klocka blifvit gjuten på detta ställe på 1660-talet (Silbodals kyrka byggdes omkr. 1640).

En mägta rik fru bodde fordomtima på *Gate* (Blomskog S:n) och om henne gå flera dunkla sägner. För få år sedan syntes ännu lemningar efter en stenbrygga, den hon låt lägga öfver en myr der vägen gick fram till

Gate. Denna sägens ålder kan man med temlig visshet förskrifva från slutet af 13- eller början [af] 1400-talet; ty i Prosten A. Lignells samlingar finnes ett pergamentsbref, hvarutinnan Blomskogs prestgård mot hemmanet *Olerud* tillbyter sig Gate, som sedan alltid legat under prestgården. Detta bref är af år 1417.

Så kallade »Fahl» eller fjät i bergen efter menniskor och kreatur visas på mångfalldiga ställen i dessa trakter. Å ett berg vid *Engebäck* (Blomskog S:n) synes fjät efter en menniskofot: märken synes efter alla tårna och äfven — så påstår allmogen — kan man se, att foten haft en skromma på undre sidan. Vid *Silåsen* (Holmedal S:n) synes tydliga spår efter en ung häst, som trampat i berget. — En brudskara red en gång öfver *Töksmarksfjället* eller *Brudberget* (Töksmark S:n). Brudens häst snafvar och hon faller framstupa mot en bergshall med det eftertryck, att ett märke blef intryckt i berget efter hennes blyggd hvarföre berget ock ännu i dag bär namnet »*Brureberget*».

I *Racksta* S:n af Norge visas märken i helleberget »liksom efter en harf», som der framgått. Alla dessa holkningar i bergen äro tydligen danade af naturen: troligen liktidiga med s. k. Jättegrytor och grusåsar, som ej sällan förekomma i samma trakter som ifrågavarande urgröpningar i bergen.

Djurskog i Karlanda S:n har, enligt en allmänt gängse sägen, sitt namn från tiden då detta hemman var »skattkammare» under *Buresås* slott i Blomskog S:n (se nedanföre, under Fornlemningar). Kringliggande trakter säges nemligen ha erlaggt sin skatt i lefvande vilda djur (Elgar o. s. v.) hvilka släpptes i denna skog. Detta hemmans skog är ännu en af de yppersta i Nordmarken.

Vid gården *Hög* i Karlanda S:n är en märkelig hög eller kulle, hvarom flera sägner äro gängse. Skattgräf-

vare hafva der ofta, fast förgäfves, försökt sin lycka. (En stenyxa har dock der blifvit funnen, hvilken skall öfverlemnas till K. Vitterh. Histor. och Antiquitets Akademien). Dess belägenhet, dess form och rigtning från N. O. till S.V. visar dock att den är danad af naturen förmodligen på samma tid, som den lilla Jättegrytan, som förefinnes ej långt derifrån — vid hemmanet *Korsbyn*. En sägen antyder, att ett stenlock med ett hål i midten fordom funnits öfver Jättegrytan och detta bekräftar den förmodan, att Jättegrytor stundom af de gamle användes till ekonomiska ändamål.

Vid *Solberg* (i Karlanda) säges en ofantligt stor jätte vara begrafven, och upphöjningar i jordvallen skall utmärka den ställning i hvilken han ligger. Äfven dessa jordupphöjningar kan man med säkerhet antaga vara naturens verk.

Vid *Kjersviken* (Holmedals S:n) hittades för några år sedan i jorden en stor jernnyckel alldeles lika med den, som öppnar inre hufvud-dörren till Holmedals kyrka.

Vid *Backa* gård (Silbodal S:n) finnas många spår efter en tidig odling. I djupa tallmon synes spår efter tegar och plogfåror: dylika spår visas och på flera andra ställen i socken. I Holmedal ej långt från kyrkan, i Blomskog vid *Forsby* gård utvisas äfven dylika gamla odlingar, som nu äro öfvervexta med stor skog. Folket uppgifver alltid, att dessa odlingar tillkommit före Digerdöden. Äfvenledes förekommer på flera ställen i *Backa-moarna* gamla gropar, som utan tvifvel varit begagnade till djurfångst. På botten af en dylik grop såg jag en förmultnad rotstubbe af ansenliga dimensioner, och kan man deraf sluta, att gropens ålder är åtminstone ett par hundrade år.

Vid *Backa brunn* skall ha varit Osmunds smidje, och som bevis derpå anföres de många slagghögar, som

förefinnas i skogen deromkring. Strax der bredvid, på Årgängs ägor, ligger en mosse vid hvars södra ända är en stor fördjupning, enl. sägnen uppkommen deraf, att myrmalmen till Osmunds smidjet hemtades å detta ställe. Enligt Fernow skulle Backa vara stamgodset för den gamla *Strahle*-ätten, men detta är endast en gissning, som ej kan bevisas. Enligt Lagman Haldo Olofsson Strahles testamente af 1268 (i Dipl. Suec.) gifver han åtskillige hemman i Vermland till Riseberga kloster: alla dessa gårdar ligger öster om Clara, utom Eda gård i Kila S:n, men något hemman i Nordmarken omnämnes ej.

Plogstensbacken i Sileruds S:n säges ha sitt namn deraf, att på den tid Sileruds och Långseruds S:nar endast ägde en plog tillsammans, lades denna plog, när han icke begagnades, på en stor stenhall vid denna backe.

I *Tvärdalen* (Silbodals S:n) är en öppning i jorden, liknande nedgången till en underjordisk gång eller håla. Folket förtäljer, att fordomdags under ofrider, när *Baggen* härjade, innebyggarne der förvarat sina skatter och ägodelar. Denna sägen bestyrkes af den uppgift, att åtskilliga lemningar efter husgerådssaker der blifvit funna. Dock har i sednare tider ingen haft mod, att rigtigt undersöka beskaffenheten af denna håla.

Förr än jag från sägnerna öfvergår till Nordmarkens fornlemningar, vill jag här med några ord omtala de stensättningar eller stenmurar, som i flera insjöar i dessa trakter synes under vattubrynet. De kallas Jättebryggor af folket: Jutulbroer i Norge. Om alla förtäljes, att de äro byggda af jättar. Förmodligen äro dessa jättebryggor en skapelse af naturen, och tillhöra således, liksom jättegrytorna, mera geologen än fornforskaren; men hvad som ännu gör tillkomsten af dessa jättebryggor tvifvelaktig är följande omständigheter: 1:o bibehålla de stun-

dom på långa sträckningar fullkomligt samma höjd och bredd, och äro deras sidor så jemna, som om de voro laggda af menniskohand; 2:o hafva de hvarken på de skillda ställena lika rigtning (ligga i samma väderstreck) med hvarandra, eller hafva de lika rigtning med de rullstensrefflor och de rullstensåsar, som förekomma i samma trakt, hvilket väl skulle vara händelsen om dessa jättebryggor voro tillkomna under den petridelauniska floden Emedan ämnet är nytt och visserligen förtjenar närmare undersökas, så sammanställer jag här på ett ställe uppgifterna om alla de jättebryggor, som äro mig bekanta i vestra Vermland med tillgränsande Norge och Dal.

Emellan Silbodal och Sileruds S:nar ligger *Jernsjön*, bekant för sitt djup och för sitt ständigt oroliga vatten. På v. sidan från *Gullsjölandet* utgår på sjöbotten en brygga af sten, sträckande sig långt ut i sjön. Från motsvarande land, vid *Snarkihls* skogsstränder, utlöper ock en dylik stenbrygga, och tror allmogen, att fiendtliga jättar fordomdags från ändan af dessa bryggor, slungat väldiga stenar mot hvarandra.

I *Östra Silen*, i råskillnaden emellan Vermland och Dal, finnes en jättebrygga utgående från *Åsnäs* strand på Dal i rigtning mot den s. k. *Trollön* i Vermland (Sileruds S:n). En sägen är, att fordomdags bodde en jätte vid namn *Åser**) på *Åsnäs* och samtidigt med honom en annan jätte på *Trollön*. Dessa jättar ville gärna råka hvarandra (man vet ej om i god eller ond afsigt) och *Åser* började derföre arbeta på sin brygga från Åsnäslandet; — men öfverraskades plötsligt af morgonsolen och döden. På Trollön finnes enl. berättelser flera »grafvar» (uppkastade högar?) och en mängd guld och silfver säges ligga nedgräft på N. O. sidan af ön, hvarest ofta nattetid eldar syns brinna.

---

*) Detta namn synnerligen otydligt skrivet, varför tolkningen är osäker.

Utg:ns anm.

I *Vestra Silen* vid *Tarsnäs* (Torrskog S. å Dal) utgår från stranden långt ut i sjön en jättebrygga, af allmogen kallad »Refva».

I sjön *Stora Lee* vid *Strandön* (Nössemarks S:n af Dal) är en jättebrygga, utmärkt vacker och med räta sidor, sträckande sig med 8 aln. bredd omkring 100 alnar långt ut i sjön och ligger endast 1½ à 2 alnar under vattenytan. (Uppgiften benäget meddelad af Kyrkoherden i Silbodal *O. C. Schagerström*).

I *Öfra Fryken* vid *Bada*-stranden (Lysviks S:n, Fryksdals härad af Vermland) utgår en dylik jättebrygga: äfven vid landet midt emot skall lemningar synas efter den motsvarande ändan.

I *Åmålsviken,* nära staden *Åmål,* synes under vattenbrynet lemningar efter en stenmur, hvilken skall sträcka sig midt öfver viken. Sagan förmäler att en jätte, som fordom haft sin bostad i de nu mer så kallade Kyrkbergen, då gamla kyrkan byggdes, funnit sig oroad af »klock-skramlet», hvarföre han, för att komma öfver Åmåls-viken, uppfört denna brygga, som bär namnet Räfvan [e. Refva?] Runa 1845 s. 10.

I *Öhrsjön* (Öhr S:n af Dalsland) förefinnes ock en Jättebrygga, enl. uppgift af personer från trakten.

I *Hafsjön* (Medskog S:n af Norge) går en stenbro — »Jyttelbrua» kallad — tvert öfver sjön emellan tvenne »nabbar» eller utskjutande näs, och går så nära vattenbrynet, att vid lågt vattenstånd kan man endast på ett ställe med båt öfverfara den. Den ena »nabben» stupar med en brant bergvägg ned mot sjön: den andra är jemn och slät. (Norrmannen Olof Guldbrandsson i Björnsta har lemnat denna underrättelse).

I *Spirillen* vid *Elsrudslandet* ses, när vattnet är lågt, ett slags stenbro, som är ½ (norsk) fjerdingsväg lång.

Den är byggd af en jätte, som bodde på *Elsrudskollen*. Han friade nemligen till en Huldra på *Engerkollen*, som ligger på andra sidan sjön. För att nu kunna besöka henne utan att blifva våt, ville han bygga en bro; men sprack, när solen under tiden rann opp och han kom att se sig tillbaka. — Norske Folke-Sagn af A. Faye. 2 Oplag. s. 15.

Vid gården *Øvre Blakkestad* (Frølands Sogn) ser man ännu vid lågt vatten en stor mängd stenar, som en jätte, hvilken bodde på venstra sidan af *Frølandselven*, skall hafva kastat dit för att af dem bilda en bro öfver till en jungfru, som bodde i den hög, hvilken ännu kallas *Jomfruhaugen*. Hanegäll och morgonrodnad afbröt dock hans arbete. — Faye l. c.

I insjön *Birkelangen* finnes en mycket lång stenbro, som byggdes af tvenne jättar på det dessa så mycket makligare kunde besöka hvarandra. — Gjellebøl: Hølands Beskrivelse s. 8.

Om stensättningen [i] sjön *Visten* (Öfra Ullerud S:n) och stenhoparna i sjön *Örten* (Nedra Ullerud) höra under samma kategori, som de ofvannämnde jättebryggorna, är svårt att säga. Om de »ansenliga stenrösor, icke olika förfädernas kumbel», säger Ekman (s. 369): Man finner icke anledning tro, det Naturen af sig sjelf sammankastat dessa rösor, deras beskaffenhet tyckes försäkra, att menniskor dervid laggt händer; men till hvad ändamål är svårt att säga: om icke till nedstenande af fiendtliga fartyg.

Fornlemningar i Nordmarks härad, utgöres till största delen af kummel och Hällekistor.

I *Sileruds S:n*: söder om kyrkan ligga 7 större och smärre ättekullar, och ännu längre i söder, å *Signebyns* ägor, tvenne dylika. Å *Lianeds* utmark finnes skadad hällekista, 5½ aln. lång, 3¼ bred, med 2:e täckstenar.

Å *Korsby* ägor skall ock en hällekista finnas, enl. Fernow. I utskogen till hemmanet *Skogen*, 1/4 mil från gården, är en öppen hällekista med resta stenar för ändarna: kistan är omkr. 5 aln. lång och 2 bred. Å *Bartvetens* ägor äro 3 kummel, det största 16 alnar i tverdrag. Vid *Utängen* är 1 kummel af mindre omfång.

Silbodals S:n: *Silegårds-ed*, på ett ed emellan Jernsjön och V. Silen äro 2 kummel. Invid kyrkan på *Högeruds* ägor 1 kummel öfvervext af småskog, 1 D:o skadat, samt 2 à 3 smärre. *Strand*, 1 kummel; *Årgängs marknadsplats*, 1 kummel Å *Kransåsfjellet* äro otydliga rudera efter någon slags byggnad, der en drottning *Kransåsa* skulle ha bott. Derifrån flyttade hon till Åsa slott i Ed S:n och vidare till Gillberga. Hon skall enl. sägen varit förmäld med en förnäm man från fremmande land.

Blomskog S:n: på *Buresåsen* har fordom varit lemningar efter en byggnad eller befästning. Den som sist bebodde slottet var enl. sägnen en fru från England, som efter sin mans död flyttade derifrån. De lemningar som *nu* träffas å denna höjd, äro rudera af en befästning, uppkastad under Carl XII:s tid. En domkrets af 13 väldiga klumpstenar (nu mycket illa medfaret) vid *Ö. Trettlanda.* Namnet säges komma af de 13 stenarna. *Thorkelsbyn*: 1 kummel, 25 aln. i tvärdrag, men endast 1 1/2 aln högt; 1 litet kummel och en 4-kantig stenleggning, som dock uppgifves vara tomtningen efter den gamla prestgården. En flintknif hittad härstädes vid Blomsjöns strand öfverlemnas till K. Antiq. Akadem. Vid *Båstlunda* är ett större och några mindre kummel: vid *Gustafsfors* bruk en hällekista, men mycket illa skadad, så att endast halfva antalet af hallen återstår. Äfven dessa återstående ämnar bruket taga och begagna till härdarna i smedjan. På *Hallholmen*, ett litet kummel.

Trankil S:n: Å *Traneds* ägor, en skadad Hällekista; *Gyltenäs:* 3 hällekistor; *Tornsudden:* ett kummel: på *Dannemans-ön i Foxen* äro 2:ne skadade kummel; vid *Tranesten* 1 kummel.

Holmedals S:n: Amnebyn: några smärre kummel. *Selen:* ett kummel särkastades derstädes för ett par år sedan af en bonde, som endast fann kol och aska.

En bonde i *Bäckehvarf* fann för några år sedan, under plöjning, några lerurnor, som dock genast föllo sönder.

Töksmarks S:n: På *Töksmarks* stomhemmans ägor äro 2 kummel. Vid *Steneby* fanns i Fernows tid tvenne uppresta stenar, 2½ aln höga; men nu mera återstår endast den ena. Den andra föll enl. sägen omkull för 40 à 50 år sedan och hittades en gammal jernnyckel under den samma. Vid *Steneby* har man äfven funnit en stenyxa.

Töresbyn: Tomtningar utvisas efter stora byggnader. Hemmanet, som har mycket god jord, är troligen ett af de äldsta i denna trakt. En *Brahe* säges ha bott här, och om hans »grefvinna» gå flera dunkla sägner. I de Vermländska sägnerna talas i allmänhet oftare om förnäma fruntimmer, än om förnäma män. Föröfrigt träffas stenyxor och kilar, stundom ganska vackra, i alla dessa Nordmarkens socknar: endast från Blomskog S:n känner jag flintknifvar (4 à 5). Flera stenyxor från detta härad öfverlemnas till K. Antiquietets Akademien.

7. JÖSSE HÄRAD.

Angående derivationen af detta härads namn hafva många olika meningar blifvit framkastade, den ena föga rimligare [än den andra]. En härleder namnet från Tasse, Tjasse = Varg, »emedan innebyggarne under ofridstider såsom vargar måste röfva till sig fiendens gods och honom med magt föröda»: en annan förmodan är, att fiskarten Gös

gifvit namn åt Jösseforsen och denna sedan åt häradet, men denna gissning har blifvit förkastad emedan det synts orimligt, att den dummaste fisk skulle namngifvit ett härad, som ägt det lifligaste och quickaste folket i hela provinsen. En tredje mening — och denna har blifvit allmänt antagen — är, att en »*Göthe*», troligen en quarlefva af den gamla göthiska konungastammen och en frände till Olof Trätelja (Fern. p. 65 och 129) invandrat till häradet och fört med sig en hop Vestgöthar och Göingar från Skåne. Något enda historiskt faktum för denna uppgift kan ej lemnas och det enda skäl, som åberopas för denna gissning, är den öfverensstämmelse i lynne och språk, som finnes emellan innebyggarne i Jösse härad af Vermland och Göinge härader af Skåne. Men denna öfverensstämmelse är dock ej större, än att den kan fullt förklaras genom den likartade natur dessa härader hafva. — Jag för min del skulle tro, att både fiskarten Gös (= Gys, Verml.) och Jösse-forsen hafva sin radix i Isl. Gjósa (præsens Gys) — eructare, utspruta, rapa. Det är nemligen en karakteristisk egenhet för denna fisk, att »så snart han är uppfiskad, utblåser han luften ur simblåsan» och »denna operation åstadkommer ett ljud, som liknar en rapning». (Ekström K. Vet. Akad. Handl. 1831. p. 92). Att Jösseforsen, som är den största elfven i Jössehärad och som vid sitt utlopp i Glafsfjolen bildar ett af de väldigaste och skönaste vattenfall i hela Vermland, sedan gifvit namn åt hela häradet, faller sig ock temligen naturligt. Trenne Gösar föreställas i häradets sigill.

Naturen är här ytterst kuperad. Bergen äro ej så höga som i Fryksdalen, men deras sträckningar äro så mycket mera förgrenade och bilda mellan sina stupningar ett stort antal små bördiga och trefliga dalar. Innebyggarne i detta härad äro i allmänhet småvexta, af fin och lätt

kroppsbyggnad, mycket snabba och lifliga i alla sina rörelser. De utmärka sig fördelagtigt framför andra Vermländningar, genom en högre kultur, större belefvenhet — utan att ändock förlora något af sin egendomlighet, genom sin snygghet i klädsel, sina stora, ljusa och glada bostäder (nästan alltid tvåvåningshus), genom sitt lätta och glada humör, sin vighet och rörlighet — hvarföre de ock äro oöfverträffliga i polskdansen, och slutligen genom sin händighet och skicklighet i finare slöjder. Alla dessa egenskaper göra, att detta härads innebyggare anses vara det yppersta folket vester om Clara, och Jösseháringen utgör just typen för en äkta Vermländning.

Drägten i hela detta härad är svart och sticker bjert utaf emot Nordmarkingens ljusgrå. Fernow beskrifver (p. 130) den gamla Jössehärads-drägten sålunda. »Manfolken bära svarta jackor gjorda på ett eget sätt, med remsor af klädeslister till medjan, gröna, blå eller bruna; stora utsydda skjortkragar, utan halsdukar. Quinfolken, svart kappa och tröja, gördel om lifvet, beslagen med silfver-, metall- eller tennbrasor, lärftshufva på hufvudet; men pigorna bart hår, flätadt, lindadt med vackra band, som stundom hänga nedåt ryggen, stundom äro hopvalkade, som en krans eller krona». Karlarne nyttja ännu sina svarta jackor eller korta rockar af egen snitt; men quinnorna hafva deremot i sednare tider helt och hållet bortlagt sin vackra drägt. Ännu 1810—15 fick man se quinfolken bära sin nationaldrägt och sederna voro ännu så rena, att ingen Jösshärads-jänta, som ej längre var mö, vågade komma till kyrkan med den röda hufvudbindeln kring håret; ty hon visste då med säkerhet, att de öfriga flickorna skulle offentligen fråntaga henne denna vackra symbol af jungfrulig oskuld. Men sedan Arvika köping blef anlaggd, har icke allenast en gränslös lyx spridt sig

derifrån, utan ock ett förskräckligt sedeförderf. Detta härad, som *före* Köpingens anläggande var det rikaste i vestra Vermland, har nu innom några årtionden blifvit — fulla motsattsen.

Dialekten i Jösse härad röjer i flera fall mycken likhet med den i Nordmarken, men äger hvarken så många små partiklar, eller så många rent Norska ord, ehuru frändskapen med detta språk dock är omisskännelig. Hvad sjelfva uttalet beträffar så är detta lifligare och snabbare i Jösse härad, än på något annat ställe i Vermland. För att till en del åskådliggöra olikheterna på en gång emellan Svenskan och Vermländskan och emellan Vermländskans olika dialekter, må här några ord anföras angående deklinationerna.

Jemförelse mellan 1 Deklin. i Svenskan, Vermländskan och dess nyancer.

		Svenska.	Vermländska	Jösse- o. Nordmarks h.	Fryksdals- och Elfdals härader.
Sing.	1. Ändels.	Flicka	Flecke	Tös	Gänt (—Gänte)
	2.	Flickas	Fleckes	Tös's	Gänts (—Gäntes)
Plur.	1. Änd.	Flickor	Flecker	Töser	Gänter
	2.	Flickors	Fleckers	Tösers	Gänters
Med slutändelse.					
Sing.	1. Änd.	Flickan	Flecka	Tösa	Gänta
	2.	Flickans	Fleckas	Tösas	Gäntas
Plur	1. Änd.	Flickorna	Fleckera	Tösene	Gäntan (med stark accent på —an).
	2.	Flickornas	Fleckeras	Tösenes	Gäntans

I Vermländskan finnes endast 2:ne deklinationer: första deklinationen med plur. ändelsen — er (motsvarande 1, 2 och 3 deklinationerna i svenskan: 2 dekl. i Vermländskan motsvarar 4 och 5 dekl. i svenskan) bibehåller denna ändelse i alla de olika häraderna; men deremot får den bestämda formen af denna deklination i de olika häraderna en fullkomligt skiljagtig pluralis ändelse. Så heter det t. ex.: Fleckera, Gossera, Sakera o. s. v. i den egentliga

Vermlandsdialekten, d. v. s. sådant språket talas i häraderna omkring Venern, i Gillberga och Kihls härader: deremot Tösene, Pigene i Nordmarks och Jösse härader: Gäntan, Pojkan i Fryksdals och Elfdals härader. I verkligheten är denna olikhet de olika häraderna emellan högst betydlig, och större än den synes på papperet, emedan accenten är ganska olika. Så har Fleckera, Gossera i den egentliga Vermländskan samma betoning, som i Flickorna, Gossarna i Svenskan: i Nordmarks och Jösse härader faller accenten alltid på antepenultima t. ex. Tōsene, Gūtene, då deremot i Fryksdalen och Elfdaln, der uttalet är mycket släpande och utdraget, båda stafvelserna få ungefär lika betoning, så att Gäntan, Gossan ljuder som Gäntaan, Gossaan o. s. v.

Beträffande artikleln kan anmärkas, att då denna i svenskan heter Mask. och Fem. en, Neutr. ett, så heter den i Verml. Mask. *en* Fem. (*ena*) *e*, *a*, och Neutr. *ett*. Feminina artikeln *a* nyttjas endast i Fryksdalen och Elfdalen (a gänt, a fleck', a bjärk o. s. v.), men artikeln *e* i det öfriga Vermland. Denna jemförelse mellan Svenskan och Vermländskan och dess olika nyancer kunde fortföljas hela grammatiken igenom, men skulle här leda till allt för stor vidlyftighet och torde förtjena en egen afhandling.

År 1640 besöktes Jösse härad af en d. v. Djäkne i Carlstads skola vid namn Gyllenius (f. 1622. Mag. i Åbo 1656. Lektor i Carlstad och slutligen kyrkoherde å Dal 1669. Död 1675), och i det Diarium han förde under hela sitt lif (det förvaras på Carlstads Gymnasii Bibl.) äro några intressanta sägner uppteknade från Jösse härad, hvilka här införas — ordagrannt afskrifna efter originalet. Dessa sägner kunna tjena som supplement till den sagocycel om Kettil Runske, som Mag. Hyltén-Cavallius lemnat i Läsning för Folket. »Den 7 [maj 1640] Woro vij i

Kiölss prästegårdh, och om afftonen begoffvo vij oss på reesan, och kommo till Ränckesseedh thär vij voro om natten vidh Ränckessbergh huilcket är ett ganska högt bergh och fiell, och på västre sijdan brant uthföre lijka som en muur, nedher uthi siön, vidh huilcket berg aldrigh någon ijss läggess, uthan altijdh gåår öpet, och thär är osäijeligit diupt vatn, så att sielffve trollkarlen Kättel Runske kunde intet thär finna någon botn, ty tå han gick vadandess igenom heela Wäneren, Glaafsfiorden, och andra siöar, til att försökia huru diupa the voro, och när han kom til Ränckessberget, thär bleff honom alt för diupt, så att han måste vända om och medh sitt arbethe låtha bestå och uthi samma sin reesa, haffver han alla seglandess och roandess skutar och båtar som honom mötte omkulslagit och folcket fördränckt. Medh Kättils födelse ähr sålunda tilgångit, som the fabulera. En tijdh hende sigh att en ungh drengh som var en skütte gick widh haffzstranden, tå fan han thär en siörå uthi en deieligh iungfruss skapnad och hampn, på en gröön plass liggia och soffva, medh huilka han sig beblandade, tå han ville gåa(!) sin vägh, haffver hon honom medh skarpa ordh tiltalat och sagt: huadh haffver tu giort medan jagh soff; men om icke tu effter ett åhr kommer hijt på samma ort, så skall tig aldrigh gåå väl i handh, och tu skal ingen godh stund haffva, thär med skildess the åth. Åhret thereffter kom samma drängh tijt, och fan thär Siötrollet för sigh medh en Son, huilcken hon lefvererade åth fadren, tillijka medh en koo, på några åhr til att upfostrass, medh ett skarpt wijte, att barnet skulle ingen annan drick dricka, uthan samma koonss miölck, och ingen annan mat ätha, uthan tort köt och brödh, huilcket också skedde att han medh samma spijss upföddess, dock hende sigh en gångh att pijgan som siökoen molckade, uthspilte henness miölck, och togh sedan i stället annan miölck och gaff barnet.

När några åhr woro förledne förde fadren sin son, medh koon, til modren, tå haffver hon pröffvat sin sonss starckheet sålunda, att hon spänte honom för sin vagn, huilcken han lätteligen drogh, men sedhan hon steeg i vagnen, förmåtte han icke draga honom, thär uthöffver hon suårligen vredgadess, och förnam at han hadhe drucket aff annan miölck, tå satte hon också koen för vagnen, och ganska hastigt foor til siöss, att man them icke mehra sågh. Skytten bleff häfftigt förskräckt och sedhan dödh. Nogh om thesse fabler. Men thet ähr i sanningh att Ränckess siön ähr ganska diup, och besynnerligen vidh berget. Långt uppå bergzsijdan huilcken ähr myckit släät, ähr ett ganska stort hool, omkringh huilcket berget ähr alt rödt, thet hoolet bleff såledess, att uthaff berget utgick en stoor eldh och flam medh brakande och dundrande, huilcken suengde sig öffver siön til en annan högd och thär försuand, thet mänge berättade som thetta sågho, när thet sig tildrogh, nemliga några åhr för ähn vij thär om reste»*). — Detta Ränkes-berget eller Ränkeds snipan som det kallas, ligger vid gården Ränkesed i Elgå S:n. Hvad Gyllenii berättelse om eldslågan beträffar, så kunde jag under mitt besök på stället, hvarken upptäcka det omtalade djupa hålet i bergväggen, ej heller fanns hos den kringboende allmogen några traditioner om ett dylikt fenomen.

Äfven innom detta härad finnes s. k. Finnskogar eller Finnbygder, ehuru Finnarna nu i det alldra närmaste äro undanträngda eller försmälta med den öfriga befolkningen. De vidsträckta och vilda skogstrakter, der *Karlanda* S:n (af Nordmarks härad), *Glafva* S:n (af Gillbergs härad) och *Elgå* S:n af Jösse härad sammanstöta, hafva först blifvit bebyggda af Finnar. Tre bröder kommo, enl. sägen, från Finnland och satte sig ned i dessa skogar,

*) Jfr Hausens edition, sid. 51 f. Utg:ns anm.

der de upptogo hemmanen Tuppetorp, Glasnäs och Gränsjön. Mattes i Glasnäs, som dog för få år sedan, är en af de namnkunnigaste Finnar i Vermland: vida bekant för sin förmåga att trolla, besöktes han af allmoge från större delen af vestra Vermland, från Dal och Bohuslän. De berättelser som gå om denne Finngubbe äro oräkneliga: som prof må endast några anföras.

Mattes for en gång, jemte många andra bönder, med en fora stångjern in till Norge. Under det de en natt hvilade i en Norsk bondgård, ämnade en tjuf begagna sig af tillfället och stjäla några jernstänger; men olyckligtvis råkade han just träffa på Mattes lass. Tjufven utvalde en vacker jernstång, drog ut den; men Mattes »gjorde så», att tjufven hvarken förmådde utdraga hela stången ur lasset, ej heller släppa den, utan måste han stå der hela natten med jernstången i hand, till dess Mattes om morgon kom ut och lät gripa tjufven. — Mattes var en väldig björnjägare. Han hade med egen hand nedlagt nio stycken björnar; men när han hade dödat den nionde kommo natten derpå en stor hop troll in till honom der han låg i stugan. De omringade sängen, beklagade sig bitterligen öfver honom, som anställde sådan förödelse bland deras boskap (=björnarna), yttrade att han nu hade dödat deras sista kreatur, som på engång var deras dragare och mjölkeko och slutade med svåra hotelser. Mattes springer upp, begynner att »offra åt trollen» eller som det äfven kallas »skafva silfver» (d. v. s. med ett eggjern skafva fina spånor af en sked eller någon annan silfverpjes) för att dymedelst blidka dem; men detta kunde ej blidka dem, utan fordrade de, att Mattes nästa midnatt skulle möta dem på ett visst ställe i vilda skogen och der ytterligare offra åt dem. Mattes gjorde så, och försonades sålunda med trollen; men från den betan skjöt han alldrig någon björn.

Mattes hade ett inbundet och besynnerligt lynne, och man tror att detta kom sig af samvetsförebråelser öfver ett mord, som han i sin ungdom, emot sin egen vilja, lärer begått. Berättelserna angående tilldragelserna vid hans dödsbädd kunna här ej anföras utan att svårt komprometttera den ännu lefvande prestmannen, som Mattes tillkallat under sina sista stunder; men det är allmänt bekant, att denne prest, ehuru frisk och sund och varande i sina bästa år, sedermera alldrig utan de största ansträngningar kunnat besöka kyrkan eller förrätta gudstjensten.

Mattes, som under sin lifstid mycket anlitades för att bota sjuka menniskor och kreatur, återskaffa stulet gods, straffa tjufvar o. s. v. omtalas ännu af allt folket i trakten såsom ett halft öfverjordiskt väsende och den sist omtalade händelsen bidrog ännu mycket mera att föröka den mystiska dager, som ständigt hvilat öfver denna egna personlighet.

Den vidsträckta Gunnarsskog S:n har ock erhållit sin första odling genom inflyttande Finnar. Petrus Ikoisa anföres bland de första finnar, som satte sig ned i dessa trakter; men det torde kanske vara lämpligast att på *ett* ställe afhandla Finnarna i Vermland, och denna afhandling återfinnes längre ned under rubriken Fryksdals härad, emedan Finnarne i detta härad mera bibehållit sin egendomliga nationalitet och mindre sammansmält med den svenska stammen, än händelsen är i Jösse härad.

Fornlemningarne i Jösse härad, äro hufvudsakligast bestående af kummel och dylika stenmurar, som allestädes omgifva sjön Fjolens stränder (se ofvan under Gillberga härad).

Elgå S:n. Vid gården *Berg*, 1/8 mil från Jösseforssen, vid sjöstranden finnes en omkring 100 aln. lång och 2

aln. hög uppkastad stenmur. Ofvanföre å berget Klätten träffas flera kummel.

Elgå Bruk: 1 större kummel vid sjöstranden och ett mindre i ett hag ej långt derifrån.

Komministers-Bostället har haft tvenne kummel, som i början af 1800-talet undersöktes af skattsökare, men något fynd gjordes der ej.

Arvika S:n. Byns ägor: flera kummel. 1 mindre kummel, vid inloppet till Arvika hamn, har blifvit påbyggdt och hvitstruket och tjenar de trafikerande som sjömärke.

Ny S:n. På *Vaggeds* och *Fiskekihls* ägor tror man sig ha funnit lemningar efter Ättehögar.

Föröfrigt förekommer innom denna socken (liksom på många andra ställen i Vermland) talrika s. k. *Likvåhl,* hvilka ej få förblandas med griftrör, eller odlingsrör, hvilka de stundom mycket likna. Dessa Likvåhl äro hopkastade stenrösen vid vägen, utmärkande det ställe der man under färden till kyrkan hvilat med ett lik. Ännu i dag vill bonden ej gärna köra ett lik till kyrkan, på det hästen deraf ej skall taga någon skada, utan bäres alltid likkistan och der denna under vägen nedsättes, uppkastas ett våhl.

Dessa likvåhl i Ny S:n förskrifva sig till största delen från den tiden då Gunnarskogs-boarna ej hade egen kyrka, utan fingo bära sina lik till Ny eller Eda kyrka.

Kjöla S:n. På *Klockarenäset,* nära kyrkan, äro tre Ättehögar. Å *Skarebohls* ägor 1 kummel. Vid *Rudsgården:* 2 Ättehögar. Vid *Ragnilsrud* å lilla *Hungsåsen* är 1 större och 1 mindre kummel. Å stora *Hungsåsen* är svaga lemningar efter en ringmur eller befästning. Der förekomma ock tvenne större stenar, som uppbäras af några mindre: — tydligen ett geologiskt fenomen. Å *Rudsgårdens* ägor visas fjät efter en menniskofot, en häst

och en fölunge i en berghäll. *Eda S:n. Mellby* hemman: 1 stenkummel beläget å *Skallåsen.* Vid *Klädesberget* vid *Öjenäs* är en grotta, 16 alnar in i berget, som säges under ofridstider ha tjent folket till förvar för klädespersedlar o. dyl. I *Gunnarskogs* S:n finnes alls inga fornlemningar.

8. FRYKSDALS HÄRAD

bildas af den 10 mil långa dalbyggd, som omgifver sjön Fryken, hvilken — löpande i ungefär samma rigtning från N. till S. som Clarelfven, med en längd af 8 mil, men på intet ställe öfver 1/4 mil bred, lik en väldig flod sträcker sig genom det leende landskapet. Ansenliga bergsträckningar följa sjön på ömse sidor, och i N. W. delen af häradet uppresa sig flera rätt ansenliga bergstoppar, som genom sina djerfva konturer skänka åt landskapet ett mera storartadt utseende, än man eljest finner innom någon annan del af provinsen.

Innebyggarne i denna dalbyggd äro genom lynne och karakter nog skillda från de angränsande häradernas befolkning. Fryksdalingen är till vexten temligen kort, med mörkt hår, en mörkare gulagtig ansigtsfärg, hvilken är särdeles i ögonen fallande hos de äldre quinnorna. En viss raskhet, oförtrutenhet och händighet utmärker fördelagtigt Fryksdalingen: alla karlar i häradet äro utmärkta timmermän och snickare: af de 1000-tals s. k. Vermlänningar, som hvarje vår utvandra på arbetsförtjenst till Stockholm och andra orter, äro nästan alla från detta härad. De vistas då hela sommaren på fremmande ort, under det gubbarna och quinfolken hemma sköta åkerbruket, och först på senhösten återvända de till hemorten — oftast med rätt betydliga penningesummor, som de genom sin arbetsflit förvärfvat. Genom dessa sina ut-

vandringar bli de temligen bekanta med andra provincer, få begrepp om en hel hop saker och förhållanden; men detta oagtadt märker man sällan i deras lefnadssätt, klädedrägt o. dyl. det ringaste inflytande af fremmande inverkan.

Att vidare utföra en allmän karakteristik öfver detta härads innebyggare vore ganska vanskeligt; ty ehuru alla Fryksdalingar röja en egendomlig pregel, är det dock ganska stora olikheter emellan de olika soknarnas befolkning. Så t. ex. får man väl sällan se större olikhet emellan 2 soknar i ett och samma härad än den, som äger rum mellan de 2 bredvid hvarandra liggande Östmark och Hvitsand: båda hörande till Fryksdalen.

Den vidsträckta Östmarks S:n, liggande i N. V. hörnet af häradet och gränsande efter hela sin längd till Norge, är ett mycket vildt bergland (Verml. högsta bergtoppar uppstiga här!), som tillåter föga åkerbruk, hvarföre ock — äfven i de mest gynnsamma år — en betydlig quantitet spanmål måste hemtas från andra orter. Befolkningen står här på en vida lägre ståndpunkt, än på något annat ställe inom länet. Fattigdomen går här hand i hand med en ytterlig råhet och lösagtighet.*) Nästan hvart 5:te barn som födes är oägta! Fryksdalingens raskhet har här urartat till skojeri. På marknader kommer derföre Östmarkingen med sitt djerfva och trottsiga öfversittar-lynne ganska lätt i slagsmål och gräl, då knifven ganska snart anlitas; ty hvarje Östmarking har alltid, liksom Finnen, sin tälgknif hängande vid sidan. Tjufband af svenska och norska äfventyrare ha så mycket lättare att undgå kronobetjeningen i dessa vidsträckta obyggder, som det ej finnes mer än en väg i hela soknen

*) Originalhandskriften har efter ordet »fattigdomen» orden »och råheten» tillagda, vilka här uteslutits. Utg:ns anm.

och denna är till en del alldeles ofarbar äfven med bondkärra. Gårdar finnes, så otillgängliga, att hästar icke alls kunna der begagnas. Vandrar man nu från dessa trakter uppför och utför ett stort antal svårtillgängliga berg med mellanliggande stora myrer och kärrmarker och nedkommer i Hvitsands S:n, möter man strax ett redbart och fogligt folk, hvars stilla och fridsamma lynne så innerligt harmoniera med de enformiga tysta Tallmoar, som uppspira ur de ofantliga sandhedar, hvaraf soknen fått sitt namn. »Det är ett någsamt (= försigtigt) och beskedligt folk i Hvitsand, och ej så flogne (= förflugne) som i Östmark» — yttrade en Östmarking ganska rigtigt, ehuru de sednare eljest med ett visst föragt anse Hvitsandsbon. — Ehuru ej så skarpt röjer sig dock flera olikheter emellan de öfriga soknarna af häradet.

Fryksdalsdialektens största egendomlighet består deri, att sista vokalen i ett ord eller hela sista stafvelsen bortstötes och den föregående vokalen förlänges, hvarigenom språket, oagtadt en stor rikedom på enstafviga ord herigenom uppkommer, dock får en släpande anstrykning. De maskul. och femin. substantivernas bestämda form af pluralis, som i Verml. är -era (t. ex. Tösera), i Nordmarken och Jösse härad -ene (Tösene) blir i Fryksdalen -ane, hvilken ändelse -ane dock, enl. föregående regel om slutvokalens bortkastande, förvandlas till ett långt -an, ljudande som aan (t. ex. Tös*ān*, Goss*ān*, Ox*ān* o. s. v.).

De s. k. Vermlands Finnskogar ligga till stor del inom detta härad, hvarföre det ock torde tillåtas mig, att på detta ställe infläta en kort skilldring af Finnskogarna och dess innebyggare. Under Nordmarks härad hade jag tillfälle visa, att der fordom varit stora Finnbyggder, och på linguistisk väg torde man kanske äfven kunna visa

det dessa en gång sträckt sig ganska långt ned mot S. Dalsland. Numera kan man dock ej räkna den egentliga Finnbyggdens början förr än i Gunnarskogs S:n, följande sedan Norska gränsen utefter genom Gräsmark, Östmark, Fryksände, Hvitsand, vidare genom Ny s:n, Djekneliden (= S. Finnskoga Kapell) och Höljes (= N. Finnskoga Kapell) till Dalarne. Å motsvarande Norska sidan äro ock Finnbyggder, hvars innebyggare kallas Baggfinnar till åtskillnad från Svenskfinnarne. Redan 1530 kommo till Gestrikland och Helsingland kolonier från Finnland; men det är anledning förmoda, att till Vermland Finnar ej ankommit förr än 1580 à 90-talet. De flesta af Vermlands Finnar härstamma från Österbotten. Finnarne, som först i sednare tider börjat sammansmälta med den svenska befolkningen, ha i allmänhet god reda på sina förfäder. Fernow anför (s. 528—529) 124 Finska familje namn från Vermland, och dessa kunna ytterligare kompletteras med namnen Ikoisa, Mamoisia, Mattie, Norrelai Pynt, Pöndine, Sobenni m. fl. Finnarne nedsatte sig i de stora Vermländska skogarna och anlade merändels sina bostäder på de högsta och gräsrikaste höjderna. Rågodlingen var troligen okänd i Vermland före Finnarne: dessa nedhöggo stora skogsparker som sedan antändes och i den knappt kallnade askan utsåddes rågen, som snart gaf ymniga skördar*). Skogarne voro då att anse som allmänningar. Men när efter Götheborgs anläggning Vermlandspatronerna började afyttra mastträd och sågblockar, insågo de snart att äfven skogarne hade värde. De ville derföre tillegna sig alla kringliggande Finnskogar

*) Dylika svedjefall, som ännu brukas öfver allt i dessa trakter, kallas i Verml. Bråte, bråtar, i Dalsl. Kas, kaser. Kasa, -an, betyder på Finska språket = Acervus, Congeries, hög, hop. Se Juslenii Finskt Ordaboks-Försök. — Den råg, som fås på dessa svedjeland (= Fallråg Verml., Kasråg Dalsl.) benämnes äfven Finneråg.

och ett ordentligt utrotelsekrig började mot dess innebyggare. Brukspatronerna klagade hos Regeringen och 1641 d. 22 Jun. utgafs en sträng Kongl. resolution om Finnarnes förderfliga Fällehuggande, med befallning, »att uppbränna deras kojor och säd». 1641—1644, 1647 utgåfvos nya förordningar och resolutioner, allt i samma ämne, och 1664 utverkade bruksägarne en Kongl. förordning efter hvilken ett formeligt utrotelse krig började mot Finnarne. Med eld och brand förjagades de från sina bostäder och odlingar, och den bonde som tillät en Finne bygga och bo på sin skog skulle plikta första gången 40 Dal. S:mt »och andra resan varda hängd». — En blind Finngubbe, hvars förbrytelse bestod i att hafva tiggt, ledde man gatulopp efter gudstjenstens slut, utanför Råda kyrka: dock tillerkändes honom sedermera vid tinget — sex styfver i sårabot. (Elfd. Härads Tingsbok.) — Jag har anfört dessa omständigheter, emedan de troligen i ganska väsendtlig mon bidragit till det hat och den ovilja Finnarne visade mot Svenskarne, äfven en lång tid efter sedan Finnen började behandlas med mera menskligheter.

Finnen är till sitt yttre utmärkt af sin korta något satta växt, genom sitt breda ansigte, sitt rödagtiga, i långa stripor hängande hår. Hans drägt består af gråa vadmals knäbyxor, frack (likaledes af grått vadmal) med långa smala skjört och framtill hopfästad ej genom knappar utan med häktor. Hufvudbeklädnaden är antingen en hög, af mörkrött yllegarn bunden toppmössa, eller en liten hufvudet tätt omslutande »hätta» eller »kollmössa», hopsydd af 8 stycken trekantiga röda och blåa klädeslappar. Denna kommer sällan af hufvudet, utan sitter Finnen med den på sig inne uti den varma Rökstugan eller Pörtet. På fötterna hafva de sina varma flätade näfverskor. Finnarne äro i allmänhet ganska råa och

ohyfsade, mycket begifna på maklighet och lättja, men derjemte ända till ytterlighet envisa, hvarföre de ock kunna utveckla en alldeles otrolig arbetsförmåga, om nöden eller hans(!) egen nyck drifver honom härtill. Oagtadt de öfver 2 sekler varit fullkomligt isolerade från moderlandet hafva de dock i det närmaste bibehållit hela egendomligheten af sin nationalitet: sina förfäders seder och bruk bibehålla de ännu: sitt språk vidhänga de så troget, att man ännu i de mest aflägsna Finnhemman kan träffa unga personer, isynnerhet quinnor, som ej kunna tala svenska språket. Exempelvis kan anföras, att Kyrkoherden i Ny S:n, (som sjelf ej förstår ett ord Finnska) i början af året 1845 vigde ett Finnpar, af hvilka bruden ej kunde en enda stafvelse Svenska.

Huru stor den fattigdom och det betryck varit, hvari Finnarna befunnit sig, hafva de dock ej — förrän i nyaste tider — velat minska något af den nästan till föragt gränsande stolthet, hvarmed de bemött svenskarne. Så t. ex. ville förr en Finne ej genom giftermål befrynda sig med svenskbyggdens innebyggare, hvarföre dessa ock benämna sina stolta grannar med namnet Finneadel. I sednare tider har dock detta förhållande upphört, och nu sammansmälta båda populationerna allt mer och mer, särdeles i Östmark, Gunnarskog och Gräsmark, i hvilken sednare S:n Finnskan nu mera ej talas. Den renaste Finnbyggd träfar man *nu* i en del af Östmark, i Hvitsand, Ny och Södra Finnskoga Kapell.

Finnarnes boningshus utgöres af s. k. Pörten, Finnstugor, Rökstugor, byggda och inredda alldeles så, som dessa skilldras från Finnland. Den stora spiseln med sina ständigt sjungande syrsor: de rykande pertorna som fästas i sina klykor: de små skjutgluggarne i de grofva timmerväggarna: takhålet, som då och då öppnat, utsläpper

något af den allt för ymniga röken: hönsen, som så förtroligt vandra omkring bland barnaskaran, under det någon gammal skröplig ledamot af familjen i maklighet sträcker sig på muren bakom spiseln, der han kanske drager en björnfäll öfver sig för att ytterligare öka värman: — allt detta framkallar en fullkomligt Finsk tafla. — Finnens förmåga att uthärda olika temperaturgrader är förvånande: vintertiden är värmen i pörtet ofta öfver 30° — för att ej tala om älsklingsplatserna öfver och omkring spiseln —, under det att kölden utanföre kan vara 30° och derutöfver. Och i samma drägt som han ena [dagen] sitter framför eldbrasan och röker sin pipa, i fullkomligt samma drägt kan han tillbringa följande dag i skogen, och om det (för björnskytte eller annat dylikt) skulle påfordras, kan han ligga ute flera nätter å rad bland snö och drifvor.

Renligheten är hos Finnarna vida större, än man i allmänhet tror. Hvarje gård har sin Badstuga, der hela familjen badar. Maten tillredes merändels icke i sjelfva boningshuset utan i ett bredvid liggande kokhus, och de rätter, som deri tillagas äro så egna, att de torde förtjena något närmare omtalas.

Motti är en af Finnarnas allmennaste rätter och består af hafremjöl och vatten med några salltkorn, hvilket hopknådas till en mycket fast deg: *Risk*, rå potatis rifves och ältes samman med hafremjöl, utbakas till kakor som stekas på glödande stenar: *Kartrisk*, rå potatis hackas sönder i tärningar, ältes samman med mjöl och stekes liksom Risk: *Soll* — en tjock välling af sur mjölk och söndersmulat bröd: *Hilo*, en gröt af krossade Lingon eller Blåbär med rått mjöl: *Bänkvälling* ·/. *Rapkalja* (el. *Rapakalia*) sur mjölk med mjöl uti: *Kusarock*, kokad råg, af hvilken rätt en Finne berättas i ett mål hafva förtärt en

kappe: *Römegröt,* egentligen en gröt af inkokt grädda, men i brist deraf tager Finnen söt mjölk, som blandat med mjöl och fett, hopkokas till en gröt. Brödet utgöres af hafrebröd: ett sämre slag är s. k. *Hackebröd.* Detta har sitt namn deraf, att före malningen afskäres hela hafrenecken så långt ned som något ax befinner sig: det afskurna förmales sedan och lemnar ett mjöl, som således till betydlig del består af hackelse. — I svårare år inblandas mer eller mindre bark, islandslaf (Lichen islandicus L., som derföre ock här kallas »Brödmossa»), frö af hundkäxe o. s. v.

Gästfrihet är en annan ganska vacker sida af Finnens karaktär. När en resande inträder i den varma stugan och hunnit redogöra för hvarifrån han kommer, i hvad ärende han reser, hvad spannemålen och saltet kostar i »staden» (hvarmed menas det öfver 20 mil aflägsna Carlstad), så framsättes det bästa huset förmår: smör, bröd, mjölk af så fet och mägtig beskaffenhet, att hon nästan är rusgifvande för den dermed ovane, torkadt bockkött och kanske äfven rökt björnkött — och icke sällan händer, att Finngumman tager den lilla pipsnubben ur mund och bjuder fremlingen såsom decert: Finnarne äro nemligen såväl karlar som quinnor, starkt begifna på att röka. Någon betalning fordras alldrig för hvad man förtärt, utan antingen under skämtsam form, eller genom skänker till barnen, kan man afbörda sig sin skuld.

Ännu har man ej kunnat hos de Vermländske Finnarne uppspåra några traditioner eller sägner, som stå i sammanhang med de personligheter och de förhållanden, som besjungas i Kalewala, Kantele och Kanteletar. Deremot hafva de med mycken ifver omfattat de kringboende svenskarnes och norrmännens naturmythiska föreställningar om Bergfolk, Underjordiske, Skogsrån, Sjörån

o. dyl., om hvilka de hafva ett ganska stort antal sägner att förtälja. Finnarne, liksom i allmänhet svenskar och norrmän utefter hela gränsbandet, lefva i den innerligaste och fastaste öfvertygelse om dessa väsends tillvaro: knappast någon person finnes i dessa nejder, som ej sjelf mångfalldiga gånger befunnit sig i beröring med Skogsjungfrur, Sjörån, hört och sett Bergfolkets feta och frodiga vallkreatur o. s. v. och det märkeligaste är, att stundom många personer enstämmigt intyga det de på en gång sett samma föremål, hvarpå flera exempel bland sägnerna här nedanföre skola anföras.

I ett fall öfverträffa Finnarna den öfriga befolkningen i Vermland, nemligen i konsten att — trolla. Konsten tillhör dock ej ensamt Finnarna, ty i hvarje trakt af Vermland finnes alltid någon »klok» gubbe eller gumma, som i större eller mindre grad besitter denna förmåga*); men hos Finnarna är denna förmenta konst vida allmännare. Något hvar bland finnskogens bebyggare kan återskaffa stulet gods, kan säga hvem som är den brottslige, kan såra och döda frånvarande personer, kan bota sjukdomar, dels genom »läsning» och signerier, dels genom användandet af vissa örter t. ex. Blodrot (Potentilla Tormentilla). Renfana (Tanacetum vulgare), Malört (Artemisia Absinthium) o. a. dyl. Äfven kunna de stämma sår, binda mund på björnar som möta dem i skogen, tillfoga grannarnes kreatur sjukdomar och döden genom s. k. trollskott eller Finnskott**), och många andra dylika konster.

---

*) Sak samma är i Norge. Vise Knut i Gudbrandsdalen och Visen i Odal besökas ända ifrån Vermland.

**) I följande besvärjelseform, der Treenigheten anropas för att afvärja *allt ondt*, anföres deribland äfven Finnskott. Detta bönformulär — hvilket bör skrifvas på en papperslapp, som man ständigt bär på sig — har följande lydelse:

Efter dessa allmänna anmärkningar beträffande Fryksdals härad och Vermlands Finnskogar, går jag att anföra en del af de sägner, som äro gängse i Fryksdalen. Alldeles samma eller mycket närslägtade sägner anföres från Norge i Norske Folke-Sagn, samlede af A. Faye. Andet Oplag. Christiania 1844.

För långa tider tillbaka gick en gång en bonddräng, som hade hemma i Stenserud (Sunne S:n), med ett grimskaft i handen och skulle ta upp en häst, som var släppt på bete i den stora skogen. Bäst han går och letar, träffar han på en 14-årig Jätteflicka från Jättekärnsklätten (ett högt berg vid stranden af sjön Rottnen, Sunne S:n). »God dag, fästemöa mi, — säger drängen — kan du ej säga mig hvar hästen är?» »Håll ord med det — säger flickan — och jag skall nog säga hvar hästen är». Drängen ger sig i samspråk med flickan och lofvar att han skall gifta sig med henne. De följas åt och strax träffas hästen, som drängen förut så länge fått leta efter. Jetteflickan följer sedan med till drängens hem, blir kristnad och erhåller namnet Kersti: drängen håller sitt löfte, gifter sig med henne, men äktenskapet blef ganska olyckligt. Bonden fick nemligen ofta af sina grannar uppbära förebråelser för det han ingått gifte med en Jättequinna; detta inverkade på honom, så att han ofta bannade och slog henne, hvilket hon alltid mycket tåligt fördrog. En dag skulle bonden sko sin häst och hustrun skulle hålla

---

För Nordanväder och Finnskott
bevar oss milde Herre Gud:
Ifrån jord och ifrån sol
och ifrån allt ont som flyger mellan Himmel och jord
med ditt heliga namn,
Gud Fader Son och Heliga And.

(Ordagrant afskrifvet efter en Limakarls scriptum). Denna besvärjelse är känd åtminstone i Lima S:n af Dalarna och i Öfra Elfdalen af Vermland.

upp hästens fot. Skon ville ej passa och bonden blef deröfver så vred, att han i hvarannat slag slog sin hustru på händerna. Då tog hon hellt lugnt hästskon och krammade den mellan sina händer så, att han blef fullt passande. Nu häpnade bonden öfver den styrka hans hustru visade, blef åter foglig och vänlig och undrade öfver, att hon ej »hade mött», när han så ofta hade illa behandlat henne. Härtill svarade hon, att hon hade lagt på minnet prestens ord vid vigseln »quinnan skall vara sin man undergifven». Vidare frågade bonden, hvarföre det vore så fattigt för dem, ehuru eljest Jättarna och Bergfolket brukar förskaffa rikedomar åt dem af deras anhöriga, som ingå giftermål med menniskor: hvarpå hustrun genmälte, att i anseende till hans elakhet ingen välsignelse kunde komma öfver deras hus, och tilläde, att hennes fader hvarje natt besökte deras hus och »gråter blodtårar öfver mig». Dessa ord grepo mannen: från den dagen blef han den bästa man, och från den tiden tillvexte ock oupphörligt hans förmögenhet.

Jättekärnsklätten och Tosseberget (Tosse el. Tusse= Jätte), båda i Sunne S:n, hafva fordom varit kära tillhåll för Jättar och Bergfolk. — En gosse »vesta sjön» (d. v. s. vester om sjön Fryken) kom en gång till *Spelnäs* under det han skulle gå till Tosseberg och låna tvenne brudskrudar. Hustrun i Spelnäs undfägnade gossen på bästa vis och bad honom på återvägen »titta inom» och visa henne brudskrudarna; men gossen kom alldrig igen. Han ansågs vara utskickad af Bergfolket i Bygräfla — ett annat berg i samma soken. Den som berättade detta, åberopade som sagesman Maja Olsdotter — och tillade, för att bestyrka sanningen af sin berättelse: »Maja Olsdotter, var dotter af Dommaren och Riksdagsmannen

Olof i Bryggergården*), så att hon var en mycket beskedlig menniska, och ljuga kunde hon ej, ty hon var född i gårdarna bredvid»**). — Samma Maja Olsdotter hade tvenne bröder, Nils och Ola, hvilka en morgon, då de voro ute på fogellek, i djupa skogen mötte en Jättehustru, som stillatigande passerade dem förbi. (Dessa sägner berättades af skogvaktarhustrun Enberg, i hvars föräldrars hus ofvannämnde Maja Olsdotter blifvit »född ihjäl».***)

Vid *Östanbjörkberget*, öster om *Löfstaholm* i Sunne S:n, ha ännu lefvande personer flera gånger hört Bergfolket locka i skogen: »ko barna, ko ly! ko barna,.ko ly!»: hört bergfolkets Bjelleko: hört berghunden med dof stämma gläfsa ur berget». Han skäller eller gläfsar alltid tre ord å rad» — säger allmogen. Märkeligt är, att när den förut omtalade Petrus Gyllenius 1665 (nu Lärare vid Carlstads skola) besökte Fryksdals härad och han då vid Rådom (Fryksände S:n) hörde berghunden, beskrifver han dennes skall på fullkomligt samma sätt: — — — »tå jag var uthe widh midnatztijdh hörde jag uthi then store högden Rådeskallen Berghunden skälla, trij ord eller gläffsande i sänder, dümbt och giält — — —». — Bland de medföljande musikbilagorna [är] en melodi, som Skogsfrun begagnar när hon lockar sin boskap.

Gamle Finnen Hendrik Nilsson i *Mellmark* (Östmark S:n) omtalade, att han i sina yngre år mycket ofta

---

*) Bryggare-, Skinnare-, Laggare-, Gjutare-gårdarna i Sunne tros — enl. Fernow — »bära i sina namn bevis till någon stor adelig hofhållning här å orten, hvartill Folkunge Slägten skall lagt grund». . . »Af desse herrar skola ock hemmanen Suneby, Kolsnäs, Kolsvik, Kolsgård, Folkegården och flera fått namn».

**) Jag har här, liksom på några andra ställen, tillåtit mig införa yttranden af folket, som egenteligen ej höra till ämnet, men som visa den naiva logik de ofta följa.

***) Född ihjäl — Detta uttryck begagnas mycket af folket, som dermed vill utmärka, att en ålderstigen person mot en viss afgift inakkorderat sig i ett hus, att der åtnjuta bröd till döddagar.

hört Bergsråa i Ränneberget, huru hon »lullat» i skogen, lockat på boskapen, hört berghunden skälla och tuppen gala inuti berget; men på sednare tider hade han ej hört af något sådant. Bergsråa tillfogade alldrig menniskor någon skada, efter hans förmenande, endast boskap kunde hon någon gång taga. En gång för 15 à 20 år sedan, hade en Bock bortkommit för en bonde i Mellmark. Ägaren till Bocken utlofvade djurets halfva värde åt den som kunde återskaffa det. Detta var på höstsidan. En vacker dag i midvintern gick Hendrik på Ränneberget, der man flera gånger hört djuret bräka inne uti berget, och rätt som det var får äfven han höra bocken, och får slutligen äfven sigte på honom. Genom fjäten i snön blef H. då fullkomligt öfvertygad om, att bocken blifvit utsläppt ur berget från en tvärbrant bergvägg. Bocken var liksom vild af sig, men fasttogs dock slutligen af Hendrik. som också erhöll den utlofvade vedergällningen. En bock gällde denna tiden 6 rdr. rgs.

En sommardag 1844 blef Lisa Abrahamsdotter vid *Kallsjöberget* invid *Nyckelvattnet* (Östmarks S:n) varse flera stora och frodiga kreatur, som ströfvade uppe i bergen åt N. O. Bjellekoa hade en stor högljudd bjälla, hängande i en bred skinrem kring halsen, — så tydligt kunde kreaturen urskiljas.

Flera namngifna personer tillkallades och alla sågo de vackra kreaturen och undrade om någon inom soknen kunde hafva så stora kreatur. Slutligen skickades bud till prestgården för att efterfråga om dess kreatur kunde hafva förirrat sig i skogarna, men svaret utföll nekande. Då gick man till skogen för att taga tillvara kreaturen, — men borta voro de.

En piga i *Grue* S:n (Norge) låg en sommar allena i en säterbod. En dag hände sig då att »de osynliga» kom-

mo och ville kläda henne till brud. Hon sökte undkomma dem, men när hon såg att allt hopp var ute, aftog hon halsklädet och band det om hufvudet på sin hund. Denne lopp till byggden, der folket genast anade oråd. Flickans fader och fästeman skynda till säters och ankomma just i rättan tid; ty genom en springa i väggen blifva de varse hela säterboden full af bröllopsgäster och mitt ibland dem stod flickan, på det skönaste smyckad som brud med krona på hufvudet. Fästmannen fattar ett raskt beslut, afskjuter ett skott tätt öfver brudens hufvud: — och allt försvann i ögonblicket. Endast bruden stod ensam quar i full skrud. Brudkronan finnes ännu i behåll, enl. somliga förvarad i *Grue kyrka*, enl. andra på gästgifvaregården *Austa i Hoff* S:n (allt i Norge). Sätran der denna händelse tilldrog sig heter än i dag *Brudsätran*.

Säterbodar och tomma lador eller s. k. bodar äro kära tillhåll för bergfolket. En piga i *Östmark*, som en julnatt ligger ensam i en bod får vid midnattstid plötsligt se, huru hela boden fylles med folk (bergfolk). Hon blef deraf så förskrämd att hon insjuknade och är ännu (1845) sjuk.

Flera nu lefvande personer sågo en natt huru bergfolket höll dans i en bod å *Hag-Henriks tomt* (under *Tväråн* i Östmark S:n). Allt tillgick som på ett dansgille hos bondfolket.

I Aug. månad 1844 tilldrog sig ett förfärligt skyfall i Östmark S:n. Alla rännilar vexte till strömmar, och *Conradsfors Bruk* bortspolades innom några minuter. På Ränneberget skedde flera betydliga bergras, som förorsakade betydlig skada. En quäll, några dagar efter denna händelse, hörde *alla* åboerna å Tväråns ägor »huru det gråt och let så illa uppe i berget». Man hade gjort sig noga underrättad om, att ingen menniska vore uppe i berget för att leta efter boskapen, eller dyl.: — således måste

det hafva varit bergfolket som jemrade sig, troligen till följe af någon skada de lidit genom bergrasen.

Under samma oväder (d. 25 Aug. 1844) bortkom en gosse i *Stensgård* (Fryksände S:n). Under mitt besök i dessa trakter årsdagarna efter denna händelse, omtalades allmänt bland allmogen, att denna gosse nyligen skulle vara återfunnen — i Amerika.

Om »Skogsråa», skogsjungfrun gå många sägner. Kerstin Klementsdotter i *Nyckelvattnet* har tvenne olika gånger mött skogsjungfrun å en liten gångstig på *Kastberget* (Östmarks S:n). Båda gångerna var det just i solnedgången. Jungfrun var klädd i en blå kjol, som ej räckte längre än till halfva benet, hade hvitt hufvudkläde, hvita »särkarmar» med mycket vackra »sömmar»» (broderier) vid handlenningen. Hon såg så vänlig och blid ut, att quinnan efteråt mycket ångrade det hon ej tilltalat skogsjungfrun, och försäkrade, att om hon tredje gången möter henne, skall hon ge sig i samspråk med skogsjungfrun. Mats Hendriksson och Mickel Mickelsson mötte en Annandag Jul samma jungfru på alldeles samma ställe å Kastberget; men ingendera vågade tilltala henne.

Modigare var i detta fallet skogvaktar Enberg. En dag han var ute på jagt (i Sunne S:n) hade han satt sig ned på en stor kullfallen fura, sysselsatt med att ur jagtväskan framtaga brännvinsflaskan. Sysselsatt härmed blir han plötsligt varse skogsjungfrun, som satt på andra ändan af samma furustam. Han blef i början »liksom så hemsk och så haj», men fann sig snart, räckte flaskan emot skogsjungfrun och frågade: »super Mamsell?» — Hon nickade vägrande med hufvudet, steg upp och försvann i skogen.

Skogvaktar Westholm går en dag i skogen. Då mötte honom Skogsfrun, som ledde en stor elgoxe vid hornen och ropade åt honom: »skjut, skjut, skjut!» Men han vågade ej skjuta.

I *Kallsjön* (*Grue S:n* af Norge) finnes efter folkets påstående mycket Röding (Salmo alpinus), men den håller sig på ett enda ställe och svårigheten är just att träffa detta ställe. En gammal Finngubbe råkade likväl på den »stenhälle» (stengrund) der fisken höll sig och gjorde ett mycket lyckligt fiske. Men nödsakad att ro till land för att skära sig en krake, blir [han] varse ett blodigt oxhufvud, som stack upp ur sjön och lade sig på hans fiskflotte med sådan tyngd, att flotten hvarje ögonblick höll på att sjunka. Nu anade fiskaren att det ej varit lofligt fiska på denna plats och ropade: »alldrig skall jag hit komma mer och alldrig skall jag tala om'et för någon». Endast med möda kunde han nå landet.

Torpet *Lindberget* (Grue S:n) har sitt namn af en Lindorm, som här fick sin bane. Lindormen hade nemligen ifrån sjön Fryken gått uppföre Rottna-elfven och kommit öfver riksgränsen. Här gick Lindormen upp på land, inträngde i en Ria, som genast sattes i brand, så att ormen på detta sätt omkom.

Sjöormen har ofta varit synlig i Fryken, äfven sommaren 1845 af flerfaldiga personer. Han påstås hafva en längd af 9 alnar och vara tjock som en timmerstock: närmare upplysningar kan sällan meddelas. Allmogen tror fullt och fast, att den som söker döda eller tillfångataga en sådan sjöorm, ovilkorligen dör inom årets slut.

Sjöråa är ofta synlig i Fryksdalen. Skogvaktar Enberg försäkrar sig sett Sjöråa spatsera på vattenytan i den lilla sjön Björken (Sunne S:n) och i hela Fryksdalen sjunges en visa om en (ännu lefvande) Bruksförvaltare W—dt, som förälskat sig i ett sjörå i Fryken.

Kerstin Klemmetsdotter och en annan jänta gingo en Pingstnatt ifrån Ränneberget. När de kommit förbi Råbäcken få de höra huru »det red och red ijemter dem liksom på en stengata». De fortsatte tysta sin väg; men förföljdes ständigt. I den skumma natten kunde de ej se någon gestalt, men de hörde tydligt huru löfquistarna, som hängde för långt fram öfver vägen, afbrötos af den ridande. Slutligen satte de sig uttröttade i en baksluttning vid hvars fot tvenne höga granar stodo. Då vältades det liksom ett torrt löflass ned ifrån toppen af granarna: derpå pustade det mycket djupt trenne gånger — och vidare »skrömt» hörde de sedan ej utaf.

När finnen Jakob Olsson byggde torpet *Nyckelvattnet* hade han först laggt bostaden högt uppe i en backsluttning, men när han timrat upp väggarna till gluggen blef han missnöjd med platsen och flyttade derföre byggnaden ett stycke längre ned. Men icke heller här kunde han trifvas. En natt då han ligger och funderar öfver, hvar det vore lämpligast att ställa bostaden, kommer en liten man in till honom och säger: »du skall ej bygga din bostad här utan längre i norr och öster, för härunder är vår prestgård belägen». Jakob flyttade bostaden; men troligen ändock ej nog långt ifrån de underjordiskes område; ty på den bänken, som står närmast åt det hållet der bostaden förut hade stått, på den kan ingen menniska någonsin få sofva i ro, men väl på de andra bänkarna i samma rum. Flera personer som försökt ligga på denna bänk hafva alltid måst afstå derifrån. Jag inbjöds på det enträgnaste af Jakobs sonhustru, att sjelf gå öfver till torpet och öfvertyga mig om sanningen af denna berättelse; men olyckligtvis hindrades jag af omständigheter ifrån att sjelf få göra bekantskap med dessa underjordiska varelser, om hvars existens det ej föll någon menniska i dessa byggder in att hysa ringaste tvifvel.

En bonde blef Påsknatten 1845 på *Mangsjön* öfverfallen af en stor hop Trollpackor, ibland hvilka han igenkände många af soknens käringar.

Klemmet Jonsson var en Påsknatt lemnad allena hemma, ty alla andra voro borta på dans. För att vara tryggad för troll lade han sig denna natten i ladugården och stängde omsorgsfullt dörr och glugg. Men om morgonen när han vaknade befann han sig ligga utanför gluggen — på gödselhögen.

Samma finne var en gång ute och fiskade nattetid. Plötsligt får han höra en röst som ropar hans namn »Klemmet» (egentl. Klemens) tvenne gånger: han svarar ej, men reser sig upp i båten och ser sig omkring åt alla håll, blir ingen menniska varse, men mötes af ett förfärligt hånskratt. Klemmet lade då sin »fiskdoning» tillsammans och vände om hem.

Hendrek Nilsson omtalade, att han som barn en morgon gick omkring på Ränneberget och fick då oförmodat se huru guld rann fram ur en bergvägg. »Det sken så rödt och så klart, och rann fram ur berget änna som en välling» — sade den gamle. Hendrek blir häpen öfver synen, sprang till sin fader, som i närheten timrade på en lada, och omtalade för honom synen. Fadren ville då skynda till stället, men det var *nu* och allt framdeles omöjligt för Hendrek att återfinna guldet.

En gammal gumma hittade en massiv silfverklump: flera större silfverklumpar lågo på samma ställe; men då hon skulle ledsaga folk dit att hemta dessa, kunde hon lika litet, som många sednare sökare, återfinna rätta platsen. Detta tilldrog sig äfven på Ränneberget i Östmark.

I sjön nedra *Röjden* (på gränsen mellan *Östmark* S. och *Grue* S. i Norge) ligger en liten holme, som kallas *Ak-*

kas-sär (Käringholmen), emedan en gammal quinna der skall hafva blifvit lefvande begrafven. (I Östmark har man för icke längesedan lefvande begrafvit ett kreatur, för att dymedelst hämma en härjande kreaturssjukdom).

Från nuvarande gränsröset N:o 83 till N:o 93 hade riksgränsen mellan Sverige och Norge fordom gått mera i vester, så att hela trakten omkring sjön N. Rögden då tillhörde Sverige; men vid sista gränsregleringen hade tvenne norrmän infunnit sig hos dem, som uppgingo rålinien, påstodo för dem att riksgränsen af ålder varit ansedd att gå i den rigtning, som chartorna *nu* utvisa: när deras utsago drogs i tvifvel gingo de ed på, att de stodo på urgammal Norsk jord. De hade nemligen fyllt sina skor med Norsk jord. Sålunda mistade Sverige ett godt stycke land, bevuxet med herrliga timmerskogar. Berättelsen är mycket allmän på båda sidor om gränsen och en blick på chartan tyckes äfven tala för dess sanningsenlighet.

Häcken i *Rattsjöberget* är en af de äldsta Finnske nybyggare i dessa trakter, och om honom gå ännu ganska många sägner. Häcken hade i Finnland dödat 5 personer och misstänkt äfven för ett sjette mord kunde han endast undkomma genom flykten. Han samm derföre undan sina förföljare med sin son på ryggen och bössan i mund: mera förde han ej med sig till Sverige. Här slog han sig först ned i Vermlands Bergslag, men flyttade snart derifrån till *Rattsjöberg*. Ditkommen lade han sig med sin son första natten i vilda skogen och beslöt att Tuppens galande påföljande morgon skulle afgöra på hvilken plats han skulle lägga sin bostad. Följande morgon, då solen uppgick, gol Tuppen i en hög tall: och på detta ställe började Häcken genast att uppbygga sin bostad, af hvilken ännu en bod quarstår. — I råhet och

grymhet tyckes Häcken öfvergått alla de öfriga Finnska kolonisterna. En grannfinne i *Bastvåhln* hade råkat misshaga Häcken, antingen derföre att han ägde ett mycket godt rågfall, hvilket förtröt Häcken, eller, enligt en annan berättelse, emedan han genom bråtebränning kommit att skada Häckens skog: nog af, denne sin landsman lät Häcken sönderpiska öfver hela kroppen och sedan ingnida sallt i såren. — En gång hade de svenska innebyggarne på Fensbohl samlat sig för att fördrifva Häcken, som just då var sysselsatt med arbete i skogen. Svenskarne söka rätt på hvar han uppehöll sig i skogen, ämna att öfverfalla honom medan han och hans arbetare lågo fördjupade i middagssömnen; men ankomne till det risskjul der han hvilade, blefvo svenskarne varse 50 yxor som lågo utanför ingången, hvarföre de strax vände åter med oförrättat ärende. — Häckens son, som hade samma vilda lynne som fadren, inred en gång på våldsamt sätt i en bröllopsstuga i Fryksände, men dödades af det församlade bröllopsfolket. När budskapet om denna händelse kom för Häcken, låg denne på sotsängen: detta oagtadt svor han en ryslig hämd, som döden dock hindrade honom att verkställa. Sju personer uppgifves som hans offer. För att i någon mon försona sina brott skänkte han på sin ålderdom en dyrbar messhake till Fryksände kyrka. Som bevis på det välstånd till hvilket han bragt sig upp, omtalas, att hans spannemålsbod, som ännu finnes i behåll, var så full med säd, att enligt allmogens ord — »säa tydde änne kaf till take», hvilket några i takspringorna ännu quarsittande korn kunna bevittna: — en omätlig rikedom i en byggd der på dessa tider barkbröd var dagligt bröd.

Häcken lärer äfven haft en dotter, som bodde i Hamla — en gård i Rattsjöberg, och [efter] henne sägas tvenne sängar ännu vara i behåll.

Om St. Olaf berättas i Hvitsands S:n följande sägner.

St. Olaf var konung öfver stora land. En gång ingick konungen ett kontrakt med en Jätte, att denne skulle bygga en kyrka i Trondhjems stad, då Jätten som lön skulle erhålla St. Olafs hjerteblod, såvida St. Olaf ej under tiden kunde utleta Jättens namn: i *den* händelsen vore St. Olaf befriad från erläggandet af någon arbetslön. Jätten byggde, och ehuru kyrkan skulle vara så stor, att hon tarfvade sju predikstolar, framskred dock verket så snabbt, att St. Olaf begynte »bli ill' hållen» (frukta) för sitt hjerteblod.

En dag då St. Olaf sörjande vandrade omkring bland skogar och berg, kom han händelsevis just till det berget der Jätten var konung: uttröttad af vandringen kastar han sig ned vid dess fot för att hvila, men snart får han höra ett gråtande barn inuti berget och en quinnoröst, som sjungande ofta upprepade dessa ord för barnet: »I morra kommer Fingerlin med *Santa Olafs* hjerteblod!» — Olaf vardt glad, anträdde genast vandringen hem och återkom till Trondhjem just som Fingerlin var sysselsatt med att fästa spiran på tornet. »Har du redan kyrkan färdig, Fingerlin?» — ropade St. Olaf: Jätten, när han hörde sitt namn nämnas, blef så »sinnt» (vred), att han kastade sig ned i marken — och sprack.

En annan gång var »*Santa Olaf*» — så benämnes han af allmogen — ute på sjön och seglade och kom i hamn vid ett högt berg bort emot Christiania. Vid foten af berget satt en Jätte som var blind. »*Hånna frå kommer du?*» — frågade Jätten. »*Frå Varmland*» — sa kungen. »*Slå mä i hann* — sa Jätten — *å lä mä känne, så pass varmt dä ä i Varmland.*» St. Olaf anade dock oråd, tog derföre ett glödgadt jernspett och lade i handen på Jätten, samt gaf sig sedan åter till sjöss. Jätten fattade tag i jernspet-

tet, så häftigt »att ellgnistera squatt omkring' en», i den förmodan att det var St. Olafs hand han omfattade, och satt så till quäll, då han bad sina från skogen återkommande söner, att taga St. Olaf som han höll i hand, och steka till quällsvard åt sig. Genom denna sin förutseende klokhet räddade St. Olaf denna gång sitt lif. St. Olaf hade en bror vid namn Harald, som ock var en stor »bussare».

Fornlemningar i Fryksdals härad. Utgjöras endast af stenkummel, som allestädes omgifva Frykens stränder. På flera ställen i Gräsmark och Östmark utvisas högar, men dessa äro alltid danade af naturen. Å Mellmarks ägor vid Tväråns strand äro 2:e utmärkt vackra, rundsvarfvade högar, i hvilka skatter tros vara nedgräfda; men flera omständigheter göra det mycket visst, att de ej äro ättehögar. Stensaker har, mig vetterligen, alldrig blifvit fundna i detta härad, med undantag af en välarbetad yxa, som under ganska egna omständigheter kom i dagen 1844 å hemmanet Tvåråns mark, ½ mil från Norska gränsen. Denna yxa öfverlämnas till K. Antiquitets Akad. samlingar.

I *Ö. Emtervik S:n* förekomma kummel å Fölsvik, Smedsby, Westgård hemmans ägor. Wisterud, å berget Räfåsen, är lemningar efter en ringmur. Skacksjön anses vara äldsta hemmanet i soken.

Sunne S:n. På Malön, en ö i Fryken, är ett stort kummel på höjden af ön: tvenne dylika på södra udden. Allmogen sätter dem i sammanhang med sjöröfvare, som uppehållit sig på ön.

Vid Helgeby och Björkelandet förekomma kummel. Å en skogbevuxen höjd ⅛ mil från Mahle hemman synes tomtningen efter en byggnad, som uppgifves ha blifvit byggd af »munkar».

Lysvik S:n. Gerdsviks udde, söder ut från Bada, 1 stort kummel i hvars inre ormar säges vakta pengar.

På Örberget, S. derifrån, finnes 12 à 13 kummel. Man har i dem, enl. Fernow, funnit obrända ben och deribland benpipor af 7 (?) quarters längd.

Fryksände S:n. 1/8 mil N. om Bada utgår en s. k. Jättebrygga från landet och sträcker sig långt ut i sjön: från motsvarande stranden möter en dylik stenläggning på sjöbotten. Jättebryggans rigtning går i Ö. och W. Ganterud (nära Rådom) är på Kastberget ett s. k. Domaresäte — enl. uppgift af Länsman Robsam. (Jag erhöll denna uppgift sedan jag lemnat trakten, så att jag ej sjelf kunde öfvertyga mig om sanningen af denna uppgift).

I *Gräsmark, Östmark* och *Hvitsands* S:r, hvilka *ej* gränsa intill sjön Fryken, förefinnes icke ringaste tecken till fornlemningar.

9. ELFDALS HÄRAD

utgör större delen af den 20 mil långa och smala landsträcka, som genomskäres af Clarelfvens vattendrag, och sjelf genomskär hela Vermland från Norr till Söder. Sydliga delen af Claras floddal hörer visserligen under Kihls härad; men som jag redan förut anmärkt blir det alltid naturligast, att räkna den östliga intill Clara stötande delen af Kihls härad till Elfdalen, och den vestliga delen till Fryksdals härad.

Sedan Clarelfven från Tryssild inbrutit i Vermland, stryker den i en oafbruten slak fors till Höljes: härifrån kan elfven med båt passeras en half mil till Båtstad — en mycket vacker passage! — hvarest den åter genom hvirflar och forsar blir ofarbar tills man når Vingängsjön — en större utvidgning af Clara, hvarifrån den åter framgår

lugnt och sagta 7 mil till Ekshärad. Den återstående delen af sitt lopp flyter den väl äfven stilla, men afbrytes här och der af väldiga forssar, såsom Munkforssen, Dejeforssen, Forsshaga o. s. v. så att någon skeppsfart alldrig kan äga rum på detta betydliga vattendrag. Stora och vilda höjdsträckningar följa i öster och vester Clarelfven utefter hela dess lopp: och detta Elfdalens isolerade läge har här gjort, att Elfdalingen längre än några andra häradsboar bibehållit sin gamla pregel, men också öfver hufvud taget längre blifvit quarstående på en lägre grad af hyffsning och bildning, än de öfriga Vermländningarne.

Endast de smala jordremsor, som bildas emellan flodbrädden och de å ömse sidor med dessa paralellt löpande bergsträckningar är odlingsbar och till en del uppodlad, hvarföre ock alla byar och gårdar äro laggda vid elfvens stränder. Hela den öfriga terrängen utgöres snart sagt af en enda sammanhängande omätlig skog. Ett enda bondhemman, Höljes i nordligaste Elfdalen, äger öfver 100,000 tunnland timmerskog.

Folket i denna dalbyggd, merändels af en reslig växt, med ljusblå ögon och ljust hår, utmärker sig genom en viss inbunden dysterhet och tröghet, som man tror vara en följd dels af det jemna vistandet i de enformiga skogarna, dels till följd af hela elfdalens hopträngda beskaffenhet. Äfven i sin mon bidragande till denna Elfdalingens karaktär är den omständighet, att få eller inga vägar finnas i öfre delen af häradet, hvarigenom han kommer i ganska ringa beröring med landskapets öfriga befolkning. De flesta resor och alla transporter ske uppför och utför Clarelfven: der båt ej kan begagnas i anseende till forssar,der nyttjas s. k. flåttar, det är 4 à 6 timmerstockar sammanbundna och på dem färdas lika många man. När man färdas — eller som det här alltid säges — »åker» utföre elf-

ven, har rokarlen ej annat att göra än hålla farkosten i sjelfva strömfåran; men när färden går uppför elfven måste man hålla sig efter stränderna: åror användes ej då för fortkomstens skull utan långa stänger hvarmed man stakar eller som det heter »skåtar» sig fram, hvilket går mycket långsamt.

Innebyggarne i öfversta Elfdalen ha sedan äldre tider tillbaka gjort sig kända såsom det bästa och mest oförderfvade folket i Elfdalen. Ännu bibehålla de allmänt sin egna drägt: grå kort rock, som hägtas ihop, med uppstående krage: uppslag och krage af rödt kläde, mörkblå vest med röda sömmar, knäbyxor af grått vadmal, eller skinbyxor — stundom af Elgskin, hvilka för sin styrkas skull ofta gå i arf från farfar till far och son. Hattar nyttjar Elfdalingen sällan om hvardagarne, utan en svart hufvudet omslutande skinkaskett,

Byggnadssättet i öfversta Elfdalen (Höljes Kapell) är ock ganska olika det som eljest brukas i Vermland. Alla boningshus äro alltid endast en våning höga: väggarna endast 6 à 8 stockhvarf höga. De små nästan fyrkantiga fönstrens glasrutor skära hvarandra i rundbågar, hvilket ser rätt prydligt ut. Tvenne dylika små fönster sitta alltid placerade tätt vid hvarandra. Alla dörröppningar ha de tvenne öfra vinklarna på sned afskurna genom räta linier, hvarigenom de komma att närma sig rundbågen. På samma sätt äro taken brutna eller hvälfda i stugorna, hvarigenom dessa bli ganska rymliga och höga, ehuru väggarna äro så låga. Alla uthusen äro deremot tvåvåningar höga, alla byggda i en viss stil. Alla byggnaderna äro utan trädfordring och anstrykning, utan hafva timrets af ålder nästan silfvergråa färg. Stugu-väggarne äro betäckta med stora målade tapeter eller »väggeboninger», eller är sjelfva brädväggen utmålad med bibliska

föreställningar, blomster och löfverk, allt i mycket bjärta färger. Flera af dessa skilderier antyda en ganska hög ålder. — Handdukar eller »Handkläden» nyttjas här ännu af samma form, som i Gustaf d. I:s tid: de kunna vara flera alnar långa, men endast omkring en half aln breda, i båda ändar försedda med en 1 à 2 quarters bred genombruten spetsväfnad kantad med fransar. Med dessa gammaldags bostäder harmonierar ock dess bebyggares enkla och hjertliga sinnelag; men timmerhandeln och den hand i hand med denna gående gårdfarihandeln med brännvin, som så mycket förderfvat sederna och undergräft välståndet i hela Elfdalen, har nu äfven på de sednare åren gripit omkring sig i Höljes, som eljest för sitt isolerade läges skull i det längsta varit fredat från detta onda.

Vestliga trakterna af dessa obyggder bebos af Finnar, som inom detta härad äro så talrika, att för 12 år sedan tvenne nya kyrkor blefvo anlaggda på Finnskogarna. Om Elfdals Finnar gäller äfven allt, som om Finnarne i allmänhet är sagt under föregående härad.

Elfdals dialekten är i det hela taget lik Fryksdalsdialekten, men skiljer sig derifrån genom ett mera släpande och sjungande uttal. Sägnerna i Elfdalen visa mycken frändskap med dem i Fryksdalen. Här, liksom öfver allt i Vermland, tror folket att Jättarnes slägte i det närmaste är utgånget. De gamle påminna sig visserligen i sin barndom hafva hört af sina fäder många berättelser om Jättar; men sjelfve hafva de alldrig försport något af dem. Så mycket allmännare är deremot tron på bergfolk eller underjordiske, men hvilka enligt den gamle förståndige Per Larssons i Spistorpet (Höljes S:n) förmodan äro »af ett helt annat slägte» än de gamla Jättarna. Bergfolket voro i äldre tider vida mägtigare än nu:

då hände ofta att menniskor blefvo bergtagna, men detta inträffar nu mera sällan.

»Men ja ska säje hur dä ä:» — sade samma bonde ganska träffande — »folcke ä för höjt drefne i läsa, så att bergfolke ej kan megta med dem. Förr va de ej så drefne, att de kunde läs' och skrif' — fortfor han —, men dä kann de nu, å derföre rår bergfolket ej mä dom». — Men att folk ännu kunna bli bergtagna, visar följande händelse.

För omkring 10 år sedan gick en gosse från *Falltorp* (i Södra Finnskoga Kapell) vall med boskapen i skogen, då han af bergfolket blef intagen i Gråberget. Här afklädde de honom hans simpla kläder och iklädde honom deras lysande kläder, hvarpå han infördes i en sal — »så gill och grann.» Folket saknade gossen om quällen och letade efter honom i skogen; — men fåfängt. Påföljande morgon återkom han dock till byggden, alldeles rubbad till förståndet och fullkomligt naken. Han omtalade då att han varit inne i Gråberget, men visste alls icke huru han hade kommit derifrån. Norska drängen Lars Johansson i Löfberget följde sedan med honom till skogen till det ställe der gossen med säkerhet påminde sig sednast ha varit; men icke ringaste spår efter hans kläder kunde man bli varse. Gossen var lång tid efter denna händelse svagsint. Ingen tviflar på att [han] verkligen varit bergtagen, och som bekräftelse tillägger berättaren af händelsen oftast, att gossen alldrig smakar brännvin. — Sägnen omtalades på många ställen: äfven hörde jag den af den omnämda Lars Johanssons egen mund.

I *Djupdalen vid Lethafors* (i S. Finnskoga Kapell) har man ofta hört och sett bergfolkets kreatur, hört huru osynliga valljon »lillat» i skogen, o. s. v. En vallare, 40 år gammal, träffade en gång i Djupdalen en främmande tärna, som satt och band på en strumpa. När han såg på

henne såg hon på sitt arbete: när han såg bort hade hon sina ögon oafvändt rigtade på honom. Men ingendera tilltalade den andra med ett enda ord.

Angående namnet *Djäkneliden* (nu S. Finnskoga) gå flera olika sägner. Enligt en sägen skulle på dätta ställe de norska och svenska djäknarne stämt möte, på den tid då de gingo omkring och togo upp »soknar». Enligt en annan, skulle Finnarna, som vid sin första ankomst lefde i sådan fejd med folket på svenskbyggden, att de suto och timrade på hus-knuten med den laddade lobössan vid sidan — en gång skjutit en vandrande djäkne, emedan de trodde honom komma i fiendtliga afsigter från byggden.

Äfven säges, att djäknarna gått denna väg till Norge, för att besöka ett norskt helgon (— eller troligare, ett norskt helgons messa).

På flera ställen i dessa Finskogar omtalas en man, som ett par årtionden tillbaka årligen genomvandrade dessa byggder. Man trodde honom komma från Tryssild i Norge; men ingen visste rätt hvarifrån han kom, eller hvart han ämnade sig. Denna mystiska person hade den sed, att han alldrig någon natt kunde ligga i samma rum med menniskor utan bad alltid att få lägga sig på logen, eller i ladugården. Han förutsade alltid, att en tid skulle komma då *Borangen* skulle bli herregård, kyrka byggas vid *Djäkneliden* och skogarne mätas med jernlänkor. Till Finnarnas stora förvåning slog denna spådom till större delen in på 1830-talet, då kyrka byggdes vid Djäkneliden och en nyanlagd väg mellan båda Finnkyrkorna uppmättes.

Nordligaste bostaden i *Höljes gård* kallas *Gamlegården* och säges vara den äldsta. Strax norr om Gamlegården utvisas platsen, der i äldre tider en kyrka haft sin plats; men hvarken far eller farfar till de nu lefvande gubbarne

har sett ringaste ruiner efter kyrkobyggnaden. Kyrkan säges af Clarelfven blifvit nedförd till Hol, der lemningar efter lik antyder en gammal kyrkogård, och derifrån af elfven vidare flyttad till Lång.

En annan sägen förtäljer att Höljeån engång förändrat sitt utlopp i Clara, och att elfven vid detta flöde bortspolat kyrkan. Sanningen af sägnen om Höljåns förändrade utlopp visar den flygtigaste blick på lokalens beskaffenhet. Sålunda kunna bägge sägnerna lätt sammanjemkas.

På *Jättestens-berget* (i N. Finnskoga) ligger på sjelfva spetsen af berget en Jättesten, så stor som en lada, och liksom af menniskohand laggd på trenne smärre stenblock, så höga likväl, att en karl kan sitta under den större stenen.

Vid *Forssätra* eller *Lillebergsgården* (Dahlby S:n) är en stor jordhög, och det berättas, att när man går på den »ommar det så grufligt». Der skylla de, att en kyrka skall vara nedgräfd — säger allmogen. Andra tro att det endast är en rik skatt, som der är nedgräfd. Två karlar gingo arla en morgon till högen att försöka sin lycka: de hade redan genomgräft högen och nått locket på en stor jernkista, då en fremmande person kommer »som en blink ridandes förbi». — Efter kommer en halt springandes och ropade till de tvenne skattgräfvarne: »Må jag hinner honom? Må jag hinner honom?» Förtretad öfver en så enfaldig fråga utbrast den ene: »Åh, i helfv . . .e gör du!» — och i samma ögonblick försvann kistan med skatten.

I *Båtstad* (Dahlby S:n) bodde för icke längesedan en märkelig gubbe Olof Halfvarsson. En gång i ofridstider (under Gustaf III:s tid?) nedgrafde han, för säkerhets skull, en brännvinspanna full med silfverpengar under en gammal krokig Björk. Men sedermera — då freden och

säkerheten återvände, kunde han omöjligt återfinna björken. Från förstuguquisten kunde Olof och alla andra tydligt se den krokiga björken, men så forrt de gingo att söka densamma försvann den. Lantmätare försökte att från förstugan till björken utstaka en rak linia; men bäst han höll på härmed var björken borta. När Olof för icke längesedan dog var han 108 år 4 månad. och 14 dagar och efterlemnade sig 48 barnbarn, 27 barnbarnsbarn, och 14 ättlingar i fjerde generation. På sin ålderdom blef gubben blind, men några få år före sin död återfick han synen fullkomligt. Genom spannemålshandel (han tog i svåra år 3 à 4 Rdr för fjerdingen af blandsäd!) hade han blifvit så rik, att vid arfskiftet silfverpengarna mättes med kappmått.

På den tid man åkte efter Rhenar i Elfdalen voro Höljes och Gräs (i Råda S:n) de närmaste granngårdar efter Clarelfven. En hustru i Höljes for då en vinter med barnsängsgröt till en hustru i Gräs. Under resan stadnade hon först vid Brannäs der hon gjorde upp eld i skogen och värmde gröten: när sedermera platsen bebyggdes fick gården sitt namn efter de bränder, som ännu lågo quar. Andra uppehållet skedde vid Rasta (i Ny S:n), som efter detta uppehåll fick sitt namn. När hon kom till nuvarande Lekmaskärn, störtade af trötthet hennes medföljande hund — Lekmås kallad, som derigenom gaf namn åt stället. Denna sägen är mycket allmän i hela Elfdalen*).

I nejden af Hökåsen och Vestanbergssätran (under Mårnäs i Ny S:n) ligger en liten skogsmyr — »Korpmyra», vid hvars östra brädd en större håla är. Om man med en stör stöter ned i denna, »så sjunger eller ommar det, lik-

*) Detta är den enda Vermländska sägen jag anträffat, som kan gifva stöd åt Profess. Nilssons åsigt, det Lapparne varit Sveriges urinnevånare; men just den trakt af Vermland der denna sägen är allmän, saknar alla lemningar af stenvapen!

som skulle en botte (= stöta) på en kopparkettel» — säger folket.

Fornlemningarna i detta härad äro ganska få och förekomma endast i sydliga delen af elfdalen. Stenredskap hafva, mig vetterligen, alldrig blifvit anträffade härstädes.

På *Ekesberget* i Ekshärads S:n är lemningar efter ett kummel: detta öppnades 1675, då man uti en murad graf träffade ett stort menniskoskelett med en stålbåge på bröstet. (Enligt Fernow p. 68). På berget *Aurena* öster om Clara i Ekshärads S:n träffas 2:ne större kummel. Omkring *Hara* gård i Ekshärad S:n hafva fordom funnits omkr. 20 Ättehögar, men de äro nu nästan allesammans bortskurna af Clarelfven. Vid *Hjeltin* (i samma soken) står en omkr. 4 alnar hög sten, som säges vara kastad af en Jätte, som stod på andra sidan om Clarelfven å berget *Aurena*.

BIHANG.

STRÖDDA ANMÄRKNINGAR OCH TILLÄGG VID HERR R. DYBECKS ANTECKNINGAR OM DALSLAND.

Enär den tid jag sommaren 1845 hade tillfälle att tillbringa på Dalsland var ganska knapp, är det naturligt, att resultaterna af mina forskningar innom nämde landskap ej kunde blifva synnerligt stora. Hufvudsakligast undersökte jag den nordvestliga och intill Nordmarks härad (i Vermland) gränsande delen af Dal; men äfven den sydligare delen besöktes som hastigast. Som mina anteckningar från Dalsland äro för ofullständiga att till ett helt hopställas, har jag ansett lämpligast att ordna dem i form af tillägg till Anteckningar om Dalsland, som Herr Notarien Richard Dybeck tid efter annan har medelat i Runa: hufvudsakligast likväl fästande mig vid den Rese-berättelse han till Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets Akademien ingifvit och som finnes intagen i Runa, 1845.

Beträffande dialekten å Dalsland förekomma i Herr Dybecks uppsattser flera origtigheter. I Runa 1845 p. 2 talas om kasur — kasurna. Detta ord heter kaser, best. kasera af singularis *kas* (isl. kös. finnska kasa) = hög, hop, bråte. En enda plural. ändelse på -ur, finnes ej i hela Vermländskan eller Dalskan. Samma ställe sid. 3 säges Brålanda S:n uttalas som Brauålanda: detta är orätt. Ordet uttalas Bråhlanda, med det der tjocka i gommen ljudande *l*-ljudet, som svårligen kan uttalas af

någon som ej är född inom provinsen. Likaså säges *lukt* uttalas *loukt;* men det uttalas som *låckt:* på vissa ställen som »*loft*». — I Skriften Runa 4:de häftet förekommer bland de 100 Sägnerna från Dalsland följande fel mot dialekten:

N:o 11 (sid. 27) »trange om», bör heta: trängte om, eller rättare trängte te. Tränge te = behöfva.

N:o 14 — — »smärta sig bakom» — — —, heter: Smatt sig bakom = smög sig bakom.
— — »är ej god (= förmår icke)» heter: är ej god te.

N:o 17 »fälna». Fählen = rädd, förskräckt, uttalas med det omnämda l-ljudet.*)
»skuda»: heter skutta (springa hastigt) eller på detta ställe rigtigare kytta.

N:o 20 »Smör-slaga» är ej = smörask, utan är den ur smörbyttan omstjelpta smörmassan. Imp. datt (= föll) heter i presens Detta, ej Dätta.

N:o 31 o. fl. st. »stöva» = stuga. Uttalas närmast som ståfva, hvilket uttal ordet äfven har i medeltidssvenskan.
»komme I här?» läs »kommer I här?»

N:o 42 »Höling = Vallflicka». Håhling el. Huhling — så bör det stafvas — säges alltid om gossar, alldrig om vallflickor. (= Hööle, Vestmanl. Here, Skån.)

N:o 49 »Julmäro» — läs Julmåra.

N:o 51 — — — »krokhornet te' kräk» — läs: — — — krokhornete' kräk.

N:o 52 — — »gitte jag (gåfve jag)» — bör heta: gidde jag te.

---

*) Orig. handskriften har efter *uttalas* orden: *med starkt*, vilka här uteslutits. Utg:ns anm.

N:o 71 »byl-ämbār, skall troligen vara byk-ämbar.
»Skolor» förmodl. = skårer.

De felaktigheter som finnes i de smärre uppsattserna om Dalsland, förbigås här. Dessa rättelser kunna synas småaktiga, men emedan Herr Dybeck synes villja fästa en viss vigt vid de provinsialismer han anför, hafva dessa fel här blifvit påpekade.

Efter dessa föranmärkningar om dialekten öfvergår jag till sjelfva beskrifningen.

Sundals härad. De 2:ne större sjöar Dybeck (Runa 1845 s. 3) anmärker i detta härad, neml. Hästefjorden och Frendeforssvattnet äro endast olika namn på ett och samma vatten. Frendeforss kyrka har ej »nyligen undergått en större förändring», (s. 3) utan är alldeles ånyo uppbyggd i slutet af 1790-talet. Anmärkningen att allmogen »känner svenska namnen på nästan alla vilda vexter» tål mycken inskränkning: visst är åtminstone att allmänna namnet på Ranunculus acris är öfver hela Dal och Vermland »smörblomster». Namnet Hvite-locka på Anemone nemorosa är icke allmänt namn, och Anemone Hepatica finnes ej ens i detta härad! När Ranunculus acris begagnas mot tandvärk, lägges örten ej »på tummen», utan på pulsådran nedanföre tummen. Om namnet »Junkrar» förekommer på Orchiderna, är detta namn ingalunda allmänt. »Svarte Pehrs och jungfru Marias hand» är deremot ett allmänt namn i Frendeforss S:n.

»Serskildt förtjenar anmärkas snyggheten, ja prydligheten i allmogens boningar» — (sid. 4): denna snygghet är dock ej större, än att hela denna del af Dal i de angränsande landskapen ständigt benämnes »Går-Dal», just för den osnygghet, som der är herrskande.

På den 1/2 mil långa slätten från Österby gästgifvaregård till Ryrs S:n har — enl. allmänna sägen — ett slag stått.

Vedbo Härad. Om de märkeliga *Ödeskölds moar* gå många sägner: utom dem som Herr Dybeck anfört kan här ännu ett par bifogas. Om denna sandmos uppkomst berättas sålunda: det var en gång en fru, som ägde så stora besittningar, att de räckte allt ifrån Ödesköld ända till Götheborg. Öfvermodig öfver sina rika ägovidder, yttrade hon en dag, att det var lika omöjligt det hon kunde blifva fattig, som att hennes bördiga åkerfält kunde förvandlas till torra hedar. Himlen straffade dock hennes öfvermod — och de sterila Ödeskölds moar uppstodo af de förr så fruktbara åkerfälten.

En bonde reste en gång nattetid öfver *Ödeskölds moar,* då han der möter en stor jätte med eld i ögonen. Jätten stannade framför bonden och såg skarpt på honom. »Bor du här?» — frågade bonden i häpenheten. Ja — sade jätten. Har du stor stuga? — frågade bonden vidare. Ja da! — svarade jätten — nog kan jag rymma dej öfver natten. Och så skedde ock; ty bondens häst kunde hvarken genom hugg eller slag förmås ta ett enda steg framåt, utan bonden måste sitta der på den öppna mon tills dager blef.

Vid *Bergsmon i Ödeskölds S:n* finnes å en jordförhöjning en skadad Hällekista, hvari enl. uppgift en lerurna och en »metallklump» blifvit fundna af skattgräfvare.

Å *Brötegens* ägor, *Steneby S:n,* förekomma på de tvenne högsta klintarna af det närbelägna berget, å den ena klinten 1 och å den andra 2 kummel, som vanligt laggda på sjelfva hälleberget.

Nära *Steneby* kyrka å det s. k. Hvass-berget förekomma 7 st. utmärkt vackra jättegrytor jemte ett större antal större och mindre rundsvarfvade nischer eller urhålkningar i bergväggen — synnerligt lärorika och intressanta för Geologen, liksom hela denna nejd! En af de ansenligaste

bland dessa nischer kallas *Ingegjerds kammare* (12 aln. hög och 15 aln. bred vid basen) och är det troligen denna, som Tuneld m. fl. omtala såsom märket efter en stor menniskas hvilosäte. Jmfr. Brunii Resa s. 165.

Vid hemmanet *Hafden, Steneby S:n,* ligger en kulle af ofantliga dimesinoner, bestående af grus och kullersten, alldeles rundsvarfvad af ett fordomtima vattuflöde och utan tvifvel till sin bildning samtida med de nyssomtalda närbelägna jättegrytorna. På höjden af denna gruskulle ligga 4 st. kummel af hvilka de tvenne största omgifvas af en krets större stenar. Det största kumlet har circa 40 steg i omkrets: omkretsen af den omgifvande fotkedjan är circa 54 steg. Det tredje kumlet bär spår efter en våldsam medfart: af lemningarna kan man dock tydligt skönja, att det omslutit en af hallstenar byggd kista. Emellan dessa kummel ligga 3 à 4 små, lätt öfversedda, stenkretsar, med en eller tvenne större stenar i sin medelpunkt: dessa fornlemningar äro ganska lika dem, som jag omtalat under rubriken Gillberga härad.

Å höjden af *Tingsbräckan, Steneby S:n,* ligga trenne högar formerande tillsammans en triangel. De äro af ansenlig omkrets, men föga öfver 1 ½ aln. upphöjda, bestående af grus med större stenar i sanden. Endast den största af dem återstår oskadd: den ena har nemligen till hälften blifvit bortskuren af den förbilöpande landsvägen: å den andra har en torpare nyligen uppfört ett uthus, och äfven den oskadda återstående kommer inom kort att förstöras. Å den samma skall nemligen en folkskolebyggnad uppföras, hvilken enl. sockenstämmo-beslut skall vara färdig om två år. Folket säger, att Ting här fordom blifvit hållna.

Icke långt från dessa högar skall — enl. berättelse — ett kummel med fotkedja finnas inuti den täta ung-

skogen. I en liten täck däld nedanföre *Tingsbräckan*, träffas en vacker jättegryta af n. 4 aln. djup och oval omkrets. Största genomskärningen är $1^1/_4$ aln. och minsta genomskärningen 1 aln. Denna jättegryta, som i Hesselgrens Diss. de Dalia omtalas som offerkälla, hade i sednare tider alldeles råkat i förgätenhet, tills prosten Jonas Stenbäck igenfann den och lät rensa den från all sten och dy, hvarmed hon var uppfylld.

Vid *Norby-bron* emellan sjöarna *Ivägg* och *Gran* (Steneby S:n), har under de sista årtionden flera hufvudskallar och menniskoben träffats inom en inskränkt jordvidd, der äfven spår efter en byggnad förefinnes. Folket har deraf med rätta dragit den slutsatts, att en kyrka med sin kyrkogård här fordom haft sin plats; men den har ända till namnet råkat i förgätenhet hos kommande slägter. För några år sedan fick man dock full visshet om kyrkans namn: under en jordatvist i Steneby begärdes ett dokument från K. Kammar Kollegium, och i detta omtalas »*Norby-kyrkotomt*». Efter Reformationen har kyrkan troligen fått förfalla.

En liten vacker dal på Steneby prestgårds ägor, heter än i dag »*Munke-dalen*» — emedan en munk derstädes lärer blifvit mördad.

I höjden *Baståsen* af Steneby S:n bor en Jätte, som säges på botten af Laxsjön äga en stor »penningekittel». (En kopparkittel fylld med silfverpengar.)

Gårdsjö i Laxarby S:n: efter V. sidan af sjön Östra Silen är en silfvermina. Sjöråa blef en söndag drifven från Ö. sidan af sjön till W. Då bekände hon, att en silfvermina gick under hela sjöbotten.

Att en del af stensättningarna vid *Kasemon* i Laxarby äro odlingsrör, är tydligt. Utom namnet, som antyder en uppodling i vilda skogen, gifver allmogens berättelser

äfven stöd häråt. De säga nemligen, att tydliga »fard» eller märken äro förhanden, att skogen vid Kasemon fordom varit odlad. Den lilla jättegryta, som träffas emellan *Låbbyn* (ej Läbbyn) och *Solvik* har fordom varit offerkälla. En ganska ung hustru omtalade, att hon före sitt giftermål offrat knappar i denna källa.

Vid *Rud* i Laxarby synes »fard» (fjät, märken) efter kreatur, intrampade i berghallen. *Skåpån*, eller som det alltid uttalas *Skåpa'*, heter den å, som i Runa 1845 s. 11 kallas Skapån. Nössemark och Torskog sakna minnesmärken — heter det l. c. s. 12. Detta är dock ej händelsen. *Nössemarken*, som trol. har sitt namn af de många Nötbuskar = Hassel der vexa, äger flera minnesmärken. Å *Sems* ägor finnes en hällekista, och ännu en dylik skall efter berättelse finnas i S:n, men som alltid äro de skadade. Stenkummel följa stranden af Stora Lee efter. På *Strandön* i samma sjö finnes ock flera kummel: de kallas »*Örnhus*» af allmogen. Vid *Strandön* finnes ock en Jättebrygga, som förut är omnämd (under Nordmarks härad).

Vid 1/12 *Smidkölen* under *Södra Kölviken*, Nössemark S:n, har Osmunds-smidje varit i Carl IX:s tid. Märken efter kolbodar o. s. v. utvisas ännu. Kyrkoherden Schagerström påminner sig hafva sett kalfskinsbref rörande detta smide.

Vid gården *Dalen*, Nössemark S:n, är en otillgänglig bergskulle *Borrekulle* kallad, hvaruti är en stor grotta, »tjufgrottan», der under Carl IX:s tid sju tjufvar sägas uppehållit sig i 10 år. En piga, som de röfvat på byggden och hvilken lagade deras mat o. s. v. upptäckte dem dock slutligen.

En jul bad hon nemligen om lof, att nattetid få gå till sitt fordna husbondefolk för att stjäla gäst på det hon skulle få julölet »att gå». Detta lofvades henne men

först måste hon svära en ed, att ej för *någon menniska* omtala hvar tjufvarne hade sitt gömställe. Hon höll ord härmed; men kommen till sin fordna husbondes gård ställde hon sig vid spiseln och omtalade för muren huru många tjufvarna voro, vägen till deras grotta o. s. v. Husbonden låg i sängen och afhörde detta. Han samlar tillhopa folk, följer efter pigan och 6 af tjufvarne grepos af folket: den sjunde kastade sig ut för berget ned i *Grafdalssjön* och slog ihjäl sig. Söder ut från denna grotta är en stor remna i berget just vid brädden af nämde sjö: i denna remna »*tjufskåran*» kallad — gömde tjufvarne sin båt.

En mycket liknande sägn från Norge berättar Faye: Norske Folke-Sagn s. 224.

Torskogs kyrka har af ålder varit en offerkyrka: dit har hudarna af alla slagtade hornkreatur lemnats från en stor del af Dalsland, Vermland och Bohuslän. Igenom dessa skänker har kyrkan blifvit så förmögen, att en stor stenkyrka uppstått i den lilla och uråldriga trädkyrkan[s ställe]. År 1805 vid en Biskopsvisitation varnade Biskop O. Bjurbeck emot denna hedendom; men med föga framgång. Ty ännu i dag erhåller kyrkan årligen en mängd hudar i offer.

Härutinnan kan man väl se omisskänneliga lemningar efter en urgammal Thors-dyrkan!

FOLKVISOR

uppteknade i Vermland och Dalsland under sommaren 1845,
af *Ludv. Borgström.*

I.

"Bror och syster"

(Uppteknad i Steneby S:n af Dalsland d. 25 Juni 1485.
Jmfr. Svenska Fornsånger II. N:o 117.)

Hon. Krist gifve du vore en riddare så god,
Som uppå höga hästen månd sitta:
Och jag vore då ett svärd utaf guld
Och hängde vid riddarens sida.
Det vore en stor ro,
Att sammankomma två,
Som gärna tillsammans vill vara.

Han. Det vore inte godt, att vara ett svärd utaf guld
Och hänga vid riddarens sida;
När riddaren kommer i dryckesstugan in
Så drager han på svärdet med vrede.
Det vore ingen ro,
Att sammankomma två,
Som alldrig tillsammans kan vara.

Hon. Krist gifve du vore en Apel så doll,
Som uppå gröna vallen månd stånda:
Och jag vore då ett äpple utaf guld,
Och hängde på Aplen den dolla.
Det vore en stor ro,
Att sammankomma två,
Som gärna tillsammans vill vara.

Han. Det vore inte godt, att vara ett äpple af guld
Och hänga på Aplen den dolla:
Så komma de skalkar slogo dig utaf
Och du föll till marken i döde.
Det vore ingen ro,
Att sammankomma två,
Som alldrig tillsammans kan vara.

Hon. Krist gifve du vore en gångare så god,
Som uppå höga vallen månd gånga:
Och jag vore då ett sandkorn utaf guld
Och låge under gångarens tunga. —
Det vore en stor ro,
Att sammankomma två,
Som gärna tillsammans vill vara.

Han. Det vore inte godt, att vara ett sandkorn utaf guld
Och ligga under gångarens tunga;
När som vi komme för gudastolen in
Så voro vi syskonen båda.
Det vore ingen ro,
Att sammankomma två,
Som alldrig tillsammans kan vara.

Anm. Ordet *Doll* finnes ej i denna del af Dalsland, och sångarinnan kunde ej förklara hvad hon förstod med detta ord; men i Nordmarks härad af Vermland betyder *Doll*, stor, reslig, ansenlig o. s. v.

2.

Fru Gunneli.*)

Uppteknad i Steneby S:n af Dalsland d. 25 Juni 1845.

1. Fru Gunneli, Fru Gunneli, Du lek en lek för mej,
Mitt gångande guldskepp det vill jag gifva dej.
Men stolt var Fru Gunneli,
För vi och vollenvej!
Svenner vånner henne ej.

---

*) Jjr *Geijer—Afzelius: Svenska folkvisor.* 60: 1, 2 (i Bergström och Höijers uppl. I: sid. 305 f.; II: sid. 261 f.)
Utg:ns anm.

2. Ditt gångande guldskepp det tar jag när jag får;
Men alls inte jag på min guldharpa slår.
Men stolt var Fru Gunneli,
För vi och vollenvej!
Svenner vånner henne ej.

3. Fru Gunneli, Fru Gunneli, Du lek en lek för mej,
Mitt halfva kungarike det vill jag gifva dej.
Men stolt var Fru Gunneli,
För vi och vollenvej!
Svenner vånner henne ej.

4. Ditt halfva kungarike det tar jag när jag får;
Men alls inte jag på min guldharpa slår.
Men stolt var Fru Gunneli,
För vi och vollenvej!
Svenner vånner henne ej.

5. Fru Gunneli, Fru Gunneli, Du lek en lek för mej,
Min yngsta son den vill jag gifva dej.
Men stolt var Fru Gunneli,
För vi och vollenvej!
Svenner vånner henne ej.

6. Hon spelade på en sträng, hon spelade på två:
På golfvet dansa stickor, på golfvet dansa strå.
Men stolt var Fru Gunneli,
För vi och vollenvej!
Svenner vånner henne ej.

7. Hon spelade på fyra, hon spelade på fem:
På golfvet dansa konungen och alla hans män.
Men stolt var Fru Gunneli,
För vi och vollenvej!
Svenner vånner henne ej.

3.

Olof Adelin.

Uppteknad i Wittsands kapell af Frÿksdals härad i Vermland. Denna upptekning har betydliga olikheter med den från Östergöthland, som meddelas i Sv. Fornsånger, II sid. 50. Nedanföre under litt. B. meddelas en sämre variant från Elgå S:n af Jössehärad i Vermland.

1. Olof Adelin han tjente på konungens gård
För penningar och välgjorda kläder;
Så litet han åt och dess mindre han drack,
För han tänkte på sin hjertelig så kärer.

2. Så kom der ett bref ifrån rosende lund,
Som lyder att hans käresta är döder.
Olof Adelin han gångar sig till konungen in,
Han gjorde alla tjenster, som han kunde.

3. Sen bad han sin konung för ödmjukelig om nåd,
Om han åt rosenlunden finge fara.
»Men var du mig så goder och säg mig det nu strax
»Hvi har du uti rosenlund att göra?»

4. »Dig tvingar ej kläder, dig tvingar ej mat:
»Dig tvingar hvarsken ro eller hvila». —
— »Mig tvingar ej kläder, mig tvingar ej mat,
»Mig tvingar hvarsken ro eller hvila.

5. »Men jag har fått ett bref ifrån rosende lund,
»Som säger att min käresta är döder,
»Och hennes gelike finns ej på denna jord,
Långt mindre i de nordiska fjällen». —

6. — »Det var väl ej den bästa, som finnes i mitt hof,
»Det var väl intet annat än en quinna.
»Ja, nu skall du få taga — få taga hvem du vill,
»Ja! om det vore ock den yppersta grefvinna». —

7. »Jag vill ej hafva någon i hela ditt hof,
»Ej heller vill jag ha den yppersta grefvinna.
»Långt hellre vill jag resa åt rosende lund
»Och följa med min fästemö i jorden». —

8. Olof Adelin han gångar sig så i stallet in,
Der sadlar han sin gångare så goder:
Han red då långt fortare än fogelen i sky,
Långt öfver de nordiska fjällen.

9. Och när han då kom till rosenlunden fram.
Så bandt han sin gångare vid spiltret:
Sen gångar han sig så uti sorgesalen in,
Der fruar och jungfrur de greto.

10. Olof Adelin han gångar sig på golfvet af och an
Och vrider sina händer med stor möda.
»Nu får jag klappa hennes bleka blåa kind,
»Som förr hafver varit rosende röder».

11. Olof Adelin han gångade på golfvet af och an,
Och vrider sina händer så svåra:
Ja! hvart och ett sandkorn, som på golfvet det låg,
Det flöto(!) utaf Olof Adelins tårar.

12. Olof Adelin han tog så sin jungfru i famn,
Sjelf lade han henne på båren,
Sjelf följde han henne till kyrkogården fram,
Sjelf lade han henne i grafven.

13. »Er vill jag gifva penningar och allt hvad jag har,
»Och allra mest den fattiga, som tigger:
»Och se'n så vill jag bjuda all verlden god natt
»Och hvila med min käresta i jorden». —

B.

1. Olof Adelin han tjente på konungens gård
För pengar och väl skodda kläder.
Så litet som han åt och dess mindre som han drack;
Han tänkte på sin hjertans alldra kära.

2. Olof Adelin han gångar sig för konungen in,
Han gjorde alla tjenster, som han kunde:
Så bad han sin konung alldramjukaste om lof
Till att få gå till rosendelunden.

3. Ja, inte fattas mod och inte fattas lof,
Och inte fattas kläder eller födan;
Men säg mig för visst och säg mig försann,
Hvad du i rosenlunden har att göra.

4. Jo, jag har fått en tidning allt uppå denna dag,
Som säger att min käresta är sjuker,
Och jag har fått ett bref ifrån rosendelund,
Som säger, att min käresta är döder.

5. Men hör du Olof Adelin, säg hvad du säga vill,
Det var dock icke mera än en quinna:
Och du skall få välja i hela mitt hof,
Och du skall få den yppersta grefvinna.

6. Nej, inte vill jag välja i hela ert hof,
Ej heller ha den yppersta grefvinna.
Långt helldre vill jag till rosenlunden gå
Och följa min käresta till grafven.

7. Ja, du har varit den trognaste i hela mitt hof
Bland alla de grefvar och baroner:
Derföre vill jag gifva dig en hederlig god skänk:
Tolftusende Danska gullkronor.

8. Och hästen och gullsadelen dem vill jag gifva dig
Och gångaren den yppersta af alla,
Och sedan vill jag din kropp och din själ
I Herrans Guds händer befalla.

9. Olof Adelin han gångar sig på hästestallen in
Och selte på gångaren den gråde:
Sen ridde han långt fortare än lilla fogeln flög
Allt öfver de nordiska fjällen.

10. När Olof Adelin han kommer till rosenlunden fram
Då selte han af gångaren den gråde:
Sen gingo han sig åt sorgesalen in,
Der fruar och mamseller der suto.

11. Så ställde de sig alla upp i en ring
Och bad Olof Adelin till att välja.
»Hennes like finnes ej der, ej heller i detta här,[?]
»Ej heller i sju konungariken.

12. »För händer had' hon hvita och fötter had' hon små,
»Och ögon had' hon blå, likt en dufva,
»Dertill had' hon hår, som spunnet var af gull
»Och flätadt likt en liten silkeshufva.

4.

Från Vermland, Öfra Ullerud S:n. Runa II häft. Lit. F. anför från Vestmanland polskmelodien till dessa ord.

1. Och ha ni hört att jag skall gifta mej?
Och ha ni hört hvem jag skall ha?
Jag skall ha e unger, vacker flicka,
Som ä rik och står sej bra.

2. — Ja du må taga henne, du må tacka. —
Och du må tro att hon har silfverknappar,
Och perlekransar och triumfanter
Och silfverspännen uti sina skor.

5.

Uppteknad i södra Vermland, der jag hört den i Öfra Ullerud S:n, i Carlstad och i By S:n; men denna sången är en af dem, som kommer att snart utdö. Melodien är oändligt täck. — I Runa, Maj 1844, sid. 17 finnes en afvikande upptekning (utan melodi) från Dalsland. —

Visans innehåll är ett samtal mellan tvenne älskande. Hon sitter i skogen vid sin lilla pilts vagga, den hon flätat samman af risquistar och uppbundit i en slokbjörk. Han går på gärdet och är orolig för den späde.

Hon — Han. Lu, lu, sofver han än?
Han — Hon. Ja, ja men, gör han så.
Vädret blåser och Björken går:
Än sofver den lille i sin lulla.
Hon — Ta å' dej skon
Å mjölka kon
Å ge den lille dricka. —
Han. Jag har förfall
Jag får int' gå vall
Jag går på gärdet och harfvar.
Lu, lu, sofver han än?
Han — Hon. Ja, ja men, gör han så.
Vädret blåser och Björken går:
Än sofver den lille i sin lulla.

6.

I Höljes kapell, den nordligaste församling i Vermland, sjunges följande sång, som — såväl till ord som melodi — är hopflickad af flera andra. Den anföres såsom ett slags variant till föregående:

Ingen är som sjunger så vackert, som fogelen i lunden:
Ingen är som biter så hvasst, som falska menniskors tunga.
Jag har förfall, Jag får inte gå vall
Jag går på gärdet och harfvar.

Kråka satt på lagårds tak och pipa ho vill inte låte.
Käre mor ge barne mat och lät det inte gråte.
Ta din sko
Och mjölk di ko,
Häll i hon

Och ge den lille drecke.
Vädret blåser och Bjorka ronker,
Den lelle den sofver så sött i si lulle.

7.

Bonden och Räfven.

Från södra Vermland. Med melodi.

1. Bonden skull gå åt timmerskog
Så mötte han lille Räfven:
»Hör du käre Mickel min
»Får jag köpe huden din
»Till foder under lufvan min
»Till jula?»

2. »Och jag vill dig ge en oxe så fet.
»Den bäste, som du kan slagta:
»Bare jag får huden din
»Till foder under lufvan min,
»Till jula!»

3. »En oxe så fet den vill jag inte ha,
»Den kan jag slätt inte slagta
»Och inte får du huden min
»Till foder under lufvan din
»Till jula».

4. »Och jag vill dig ge ett gångande skep,
»Det bästa, som du kan styra:
»Bare jag får huden din
»Till foder under lufvan min,
»Till jula!»

5. »Ett gångande skep det vill jag inte ha,
»Det kan jag slätt inte styra.
»Inte får du huden min o. s. v.

6. »Jag vill dig ge en gödder gås,
»Den bästa, som du kan äta:
»Bare jag får huden din o. s. v.

7. »En gödder gås den vor' väl bra te ha,
»Men huden är svår te mesta,
»Inte får du huden min o. s. v.

8. Och bonden han spände bågen mot knä
Och skjöt så den lille Räfven.
»Och sågs du, käre Mickel min,
»Att jag lell feck huden din
»Till foder under lufvan min,
»Till jula!» —

Anm. Stundom sjunges de tvenne sista verserna sålunda:

En gödder gås den vill jag inte ha,
Den kan jag ju sjelf mig taga. Inte får o. s. v.
Och Bonden han spände bössa mot knä
Och skjöt båd' Räf och Räfinna o. s. v.

8.

Följande sjunges i Höljes (norra Vermland), och har kanske fordom varit en dans-lek.

Mellan Jul och Nyårsdag,
Då var vintern kallest.
Räfven kom till Bonden:
Bonden napper i böscha si,
Skull' skjut' foder under mössa si.

»Ha — ha — ha — du Räf så god,
»Nu har jä fått mössefor:
»Nu ha jä fått huden din
»Till foder under lufvan min
»Till jula.»

9.

Bonden i timmerskog.

Från södra Vermland, med melodi. — En afvikande upptekning från Östergöthland finnes i Sv. Fornsånger III del. p. 527. En annan (ofullständig) upptekning från Torna härad af Skåne, med olika melodi, träffas i Runa I häft. p. 39.

1. Och bonden han gick åt timmerskog,
Hej falli och falallalej!
Då fick han höra hvar kråkan gol.
Hej falli och falallalej!

2. Och bonden han spände sin båge mot knä, Hej o. s. v.
Och skjöt den kråkan i högan trä. Hej o. s. v.

3. Af hufve' det gjord' han en kyrkeknapp: —
Och näbben blef en tunne-tapp. —

4. Och halsen den blef en vrålande tjur, (Var: en blåsande lur,)
Som vråla värre än prestens tjur,

5. Köttet det salte han i tunner och kar,
Förutan den steka, han gaf sin far.

6. Skinnet det blef till tolf par skor,
Förutan de tofflor han gaf sin mor.

7. Af skråfvet det gjord' han ett gångande skep,
Och tarmerna blef segelstreck.

8. Den kråkan var nyttig till mången god ting,
Hej falli och falallalej!
Och r——pan blef en vigselring
Hej falli och falallalej!

10.

Från södra Vermland, med melodi. Denna märkeliga visa (eller rondo) sjöngs i slutet på 1700-talet i Öfra

Ullerud; men numera torde man knappast få höra den någorstädes. Den vackra melodien tycks vara ganska gammal.

Gamle grå vanter, lappade skor,
Hurrom hej!
Bondens hustru trösker korn,
För den gumman fröjdar sej.

Tröskar hon korn,
Bärjar hon in, Hurrom hej!
Båtsmans hustru [väntar] vind, För den gumman fröjdar sej.

Väntar hon på vind,
Väntar hon på vär, Hurrom hej!
Skomakarns hustru barkar lär, För den gumman o. s. v.

Barkar hon lär,
Smälter hon bek, Hurrom hej!
Spelemans hustru spelar en lek: För den o. s. v.

Spelar hon leken,
Slår hon på trumman, Hurrom hej!
Fältskärns hustru botar skromman, För den o. s. v.

Botar hon skromman,
Botar hon hål, Hurrom hej!
Smedens hustru blåser på kol, För den o. s. v.

Blåser hon på kol,
Smälter hon järn, Hurrom hej!
Klockarens hustru sjonger så väl. För den o. s. v.

Sjonger hon väl,
Sjonger hon nätt, Hurrom hej!
Dansmästarns hustru dansar så lätt, För den o. s. v.

— — — — — (här är en lucka) — —
Slagtarens hustru slagtar en galt:
För den gumman fröjdar sej.

Kokar hon korf,
Bakar hon palt,
Hurrom hej!
Herregårds-dränga äta upp allt.
För den gumman fröjdar sej.

II.

Den bergtagna.

Från By S:n i Vermland. Ehuru ofullständig och vårdslös denna variant är, anföres den dock, emedan den afviker mycket från Svenska Folkvis. I sid. 1 och II del. sid. 22.

1. En jungfru hon skulle sig åt kyrkan gå;
Den tiden gjordes intet lång —
Så tog hon den vägen åt blåberget låg.
För henne gjorde sorgen tung.

2. Och när som hon kom till blåberget då
Ju blåkungen ut för henne månd' gå.

3. Och när hon hade varit der i åtta runda år,
Då födde hon sju söner och en dotter så fin,
Slätts ingen i verlden var så dejlig, som den.

4. När hon hade varit der i åtta runda år,
Begärde hon få resa till sin kära faders gård.

5. Och när som hon kom till sin kära faders gård,
Dess fader och moder för henne ute står.

6. Hvar hafver du varit i åtta år från mig?
Jo jag hafver varit i blåberget inn'.

7. Der har jag födt sju söner och en dotter så fin,
Slätts ingen i verlden är så dejlig, som den.

8. Hvad fick du då, kär dotter, för äran din?
Af honom så fick jag ett par silfverspända skor.
Dem hafver jag slitit med möda och oro.

9. Men hvad fick du mera för äran din?
Af honom så fick jag en silfverböjad knif:
Jag önskar att han sutte i hans fager-unga lif.

10. Men blåkungen stod och lydde häruppå.
Han undrar så mycket hur detta skulle gå.

11. Blåkungen slog till hästen med handsken sin,
Så hästen han sprang åt blåberget in.

12. Blåkungen slog i ett glas med vin,
Han glömde ej att lägga glömsk-kornet uti.

13. Jungfrun hon satte sig på en förgyllande stol.
Hennes barn drog utaf'na båd strumpor och skor.

14. Den första dricken hon af vinglaset drack
Det röda guldbältet utaf henne sprack.

15. Den andra dricken hon af vinglaset drack,
Då naglarne af hennes fingrar de sprack.

16. Den tredje dricken hon af vinglaset drack,
Hennes ögon de runno och hjertat det sprack.

17. De lade det liket allt uppå en bår,
Och fröknar och jungfrur de kamma dess hår.

18. De buro det liket allt öfver en äng,
Då föllo der tårar, som här faller regn.

19. De buro det liket åt kyrkan fram,
Den tiden gjordes intet lång.
Och alla små Guds englar gick före och sang.
För henne gjorde sorgen tung.

12.

Herr Lager och Herr Jon.

Från södra Vermland. Afvikelserna ifrån upptekningen i Sv. Folkvis. II sid. 141, äro ej många: dock torde de ge anledning till en eller annan bättre läsart.

1. Herr Lager han tjente på konungens gård,
I varen väl modd!
I femton veckor och dertill ett år,
»Tjen' troget» — sa' Jon.
Jag vånne det kostar mitt rödaste gull,
»Jag följer» — sa' Jon.

2. När som de det årets sista dag såg, I varen väl modd!
Så månde Herr Lager bli konungens måg.
»Det var orätt» — sa' Jon. Jag vånne det kostar mitt
rödaste gull o. s. v.

3. De satte den bruden allt uppå en häst, —
Herr Jon han rider henne dernäst,
»Jag följer», — sa' Jon. —

4. De ledde den bruden åt kyrkogård, —
Dess skönhet berömde båd' stora och små.
»Det är sannt» — sa' Jon. —

5. De ledde den bruden åt kyrkan in —
Med rödan gullkrona och blekan kind.
»Holl dej frisker,» — sa' Jon. —

6. Den bruden i fägring för altaret står, —
Med rödan gullkrona och nerslaget hår.
»Ja tycker om dej,» sa Jon. —

7. De höllo det bröllop i dagarna tre, —
Men inte ville bruden åt sängen se.
»Sitt oppe» — sa' Jon. —

8. Den fjerde dagen åt quällen led, —
Då började bruden åt sängen se.
»Du blir sömnig?» — sa Jon. —

9. Den bruden sig fort utaf brudhuset går,
Dess tärnor drog af'na' båd strumpor och skor.
»Du har tröttna» — sa Jon. —

10. Den bruden hon lade sig i sängen ned,
Herr Jon han lade sig så vackert der breve.
»Go afton» — sa' Jon.

11. Brått kommer der bud för Herr Lager in: —
Herr Jon han sofver när unga bruden din.
»De lär squallra» — sa' Jon. —

12. Herr Lager han blef så ifrig i sinn', —
Så att han båd' blekna och blåna under kind.
»Får du ondt?» sade Jon. —

13. Herr Lager han sprang öfver bredan bord, —
Att maten och ölet kring golfvet det for.
»Fählas vackert» — sa' Jon. —

14. I vrede Herr Lager han fattar sitt svärd
Han svor att han skull' hugga Herr Jon strax ihjäl.
»Det är rostigt» — sad Jon. —

15. Herr Jon tog Herr Lager och kasta'n mot en vägg, —
Så att flugor och myggor förgyllde hans skägg.
»Det var rätt» — sad Jon. —

16. Han klappa på dörren med fingrarna små. —
Stå upp, sköna jungfru, drag låsen ifrå.
»Tyst, hon sofver» — sa Jon. —

17. Skall jag nödgas stå ute till dagen blir ljus? —
Då skola vi begge gå till konungens hus.
»Må göra,» — sa Jon. —

18. När som den dagen på himlen blef ljus, —
Då gingo de båda till konungens hus
»God morgon», sa Jon. —

19. »Min nådiga konung ödmjukast jag ber, —
»Om lof att få lägga en klagan här ner.
»Säg sanning» — sa Jon. —

20. Den harm som mig qväl mer än dödspilar sju, —
Det är att Herr Jon sof när min unga brud.
»Jag gjorde så» — sa Jon. —

21. Och efter ni båda hålla henne så kär, —
Så skall ni få brottas med två skarpa svärd.
»Jag vinner», — sa Jon. —

22. Om middan till strids de på platsen månd gå, —
I dag skall en tro att det manliga står.
»Slå ifrå dig» — sa Jon. —

23. Det första slaget de slogo te, —
Slog Jon till Herr Lager att han föll på knä.
»Du blir efter» sa Jon. —

24. Men andra slaget de slogo försann
Slog Jon till Herr Lager, att blodet det rann.
»Tork af dej,» sa Jon. —

25. Tredje slaget de slogo med vrede svår, —
Slog Lager till Herr Jon ett dödeligt sår.*)
»Det läkes väl» — sa Jon. —

26. Fjerde slaget de slogo med mod, —
Slog Jon till Herr Lager, så han föll till jord.
»Ligg stilla» sad Jon. —

27. Herr Lagers brud sade med glädje alltså:
I varen väl modd!
Jag glädes deraf att Herr Jon fick rå.
»Nu är du mi!» — sa Jon. —
Jag vånne det kostar mitt rödaste gull;
»Jag följer» — sa Jon.

---

*) I originalhandskriften står här anmärkt i marginalen: (*Obs.!*)
Utg:ns anm.

Vallvisor.

13.

Veımland. Ekshärads S:n af Elfdals härad.

Satte jag mej på min russe*) låg
Och russade*) mig så gärna:
Tappa jag bort mi bjelleko,
Som heter röda gullstjerna.
Röda gullstjerna lockade jag
Röda gullstjerna svarade mej
Långt nol i berga.
Der galer göken,
Der växer löken,*)
Der sjunger svala,
Der är godt att vara
Om sommaren den klara.

14.

Jemför en Vallsång från Dalarna. Runa 1844, p. 65.
Den här lemnade är från Höljes i Nordligaste Vermland.

Sätter mej på en huske*) låg
Och husker*) mej så gärna
Tappte bort mi bjelleko
Och den heter röda guldstjerna.
Talla bad mej jag skulle gå på en högen back' och kalla:

---

*) **Anm.** *Huske*, Höljes = *Russe*, Ekshär. = *Hussa*, Södr. Verml. = Gunga. I Norska folkspråket = *Huske*. Tidskrift. Nor. III. 1. 144. Deraf verb. *Huske* i Höljes (och Norge, enl. Hallager), *Russe*, *Hussa* el. *Gongsa* = Gunga.

Lök i folkvisorna är sannolikt icke liktydigt med vårt svenska ord lök, (ehuru så uppgifves i Runa 1844. p. 109), utan beslägtat med *Luk* i Skånskan, betyder det utan tvifvel Gräs, Ört, Blomster i allmänhet, liksom ordet kål ännu bibehåller en vidsträcktare bemärkelse.

Då hörde jag det ringde och det rangle i bjella
Långt nol och öst under de höge bergsåsa.
Via bad mej bia:
Aspa bad mej inte hasta:
Runna bad mej ränna:
Sälja bad mej välja:
Och Bjerka lofve mej ris på ryggen te quäll.

15.

Tullull i Logen.

Ingen sång ljuder väl oftare i de Nordiska fjällen, än detta vallquäde. I Svenska Fornsånger III Del. p. 503—505, anföras 4 olika variationer af detsamma. I Runa 1844 p: 67 anföres en upptekning ifrån Dalarna. Faye: Norske Folke-Sagn anför fyra upptekningar från olika trakter af Norge. Här meddelas trenne från Vermland. Sålunda sjunges den i Östmark S:n af Fryksdals härad:

Tu lull i logen, Tolf man i skogen!
Tolf män äro de, Tolf svärd bära de,
Geta sve de, Sön vred' de,
Fehund hängde de, Fe-pilten flängde de
Mej vill de med sej ta, Långt nol och öst under Dovrefjäll:
Der vexer ingen lök, Der galer ingen gök,
Der squittrer inga svala, Der ä ondt te bo och vara(!)
Och kommen nu till hjelp en stor skare.

I Ekshärads S:n af Elfdalen sjunges den:

Tili loven,
Tolf man i skogen!
Tolf man äro de,
Tolf svärd bära de,
Store oxen slagte de,

Mjölkekoa bränner de,
Valle-hunden hänger de,
Valle-barna dänger de,
Mej vill de locka,
Mej vill de pocka
Långt bort i Dovre fjälla.

I Höljes ljuder den sålunda:

Tu lull Tove,
Tolf man i skogen!
Tolf man ä de,
Tolf svärd bär de.
Bjellkoa binde de,
Fe-hund hängde de,
Fe-pilten sprängde de,
Eln' vre de,
Geta sve de,
Mej vill de med sej ta,
Som inga skor har på fota,
Långt nol och öst under det höga Dovre fjäll.
Der inga sola sken,
Der inga Gök gal,
Der inga svala squittrer,
Der inga lök vexer,
Der ä inte godt för små barn att vara.

16.

Thordyfveln och Flugan.

Från Frennefors S:n, Sundals härad af Dalsland. Efter diktamen af ett ålderstiget fruntimmer, som i sin barndom lärt denna visa af en gammal gumma, som återigen — efter som hon påstod — lärt den af sin Mormor. En olika upptekning träffas hos Arwidsson 3. p. 472.

1. Thordyfvel sade till Bromsen så,
   Trintraderi trumma,
   »Vill du fria för mig i år
   Till min rosen och min blomma.»

2. Och viste jag det kund' ta lag, Trintraderitrumma,
»Så skulle jag visst resa åstad Till din rosen och din blomma».

3. Och Bromsen segla öfver saltan haf, —
Han had' så nära segla i quaf. Min rosen och min blomma.

4. Och när han kom till Flugas gård, —
Jungfru Fluga ute för honom står. —

5. »Hör jungfru Fluga hvad jag säger dig: —
»Thordyfveln han vill hafva dig, Till sin rosen» o. s. v.

6. »Hur tycker du det kan vara likt?
»Han är fattig och jag är rik.

7. »När jag sitter vid dukadt bord,
»Går han ute och grafver i jord.

8. »Och när jag dricker mjöd och vin,
»Går han och grafver efter svin.»

9. Och Bromsen han vredgas vid dessa ord,
Han slog till Fluga, så hon föll till jord.

10. Flugan steg opp, hon båd' snyfta och gret.
»När vill du vårt bröllop skall stå?»

11. Emellan Pingst och Midsommarsdag,
När alla flygande ha kalas.

12. Bromsen for hem till Thordyfvel igen: —
»Fluga ho kallar dig sin vän, Sin rosen och sin blomma.»

13. De bjödo ihop många brudemän,
Så vände de till Fluga igen.

14. Och när de kommo till Flugas gård,
Står hon ute med krusat hår.

15. Spelmän*) hade de tjugofyra,
Alla spelte de på lyra.

16. Harkranken kalla de Prostefar,
Han vigde hop det ljufva par.

17. Och bruden hon svingar högt upp i tak,
Trintraderitrumma;

18. Men brudgummen gick i sakta mak
Till sin rosen och sin blomma.

17.

Lilla Lisa.

Uppteknad i Frennefors S:n af Dalsland.

1. Jag hafver sofvit hos en grefve i natt,
Han hafver mig så illa bedragit.
Fandeli Fandelo Fandelalalej!
Han hafver mig så illa bedragit.

2. Och hafver jag så illa bedragit dig,
Så vill jag dig så redeligt betala.

3. Dig vill jag gifva min raskaste dräng
Och dertill de tusend' dukater.

4. Och moderen sade till dotteren sin:
Hur hafver nu din resa gångit?

5. Min resa har gångit mig allt underligt så,
Att jag mig ett foster skall föda.

6. Och grefven han sade till stalldrängen sin:
Du sadlar mig upp ett par hästar.

---

*) Spelmännen utgjordes, enligt sångerskans upplysning, af Myggor.

7. Och sen ska' vi rida båd' natt och båd' dag
Till dess vi lilla Lisa kan finna.

8. Och när som de kommo i skogen fram,
Fick de höra de foglarne som sang.

9. Den ena sjungde mot, den andra sjungde med,
Den tredje sjungde att kärestan var död.

10. Och när som de kommo litet längre fram
Så fick de höra hur klockorna de klang.

11. Och grefven han sade till stalledrängen sin:
Hvad månd detta underligt betyda?

12. Och detta betyder allt underligt så,
Att det må finnas ett lik uti nejden.

13. Och när som de kommo litet längre fram,
Så fick de se de grafvare de grofvo.

14. Grafvare fin och grafvare min,
Hvem grafven i upp denna grafven?

15. Vi grafver allt åt en unger mö,
Som sig under jorden skall hvila.

16. När som de kommo litet längre fram,
Så fick de se de bärare de buro.

17. Bärare fin och bärare min,
Hvem bären i uppå den båren?

18. Vi bära en unger finer mö,
Som ungersven till döden har begrafvit.

19. Då drog han ut ett förgyllande svärd
Och det stack han uti i sitt hjerta.

18.

Skepparen och Jungfrun.

Uppteknad i Frennefors S:n af Dalsland. Jmfr. Arfwidsson I. 288.

1. Och jungfrun gick till sjöastrand, hon skulle hemta vand,
Hör du lilla vännen min!
Så kommer der en skeppare från fremmande land:
Mulom dag faller regn,
För det dagas inte än,
Men det dagas likväl under tiden.

2. Och skepparen tog jungfrun allt uti sin famn,
Så skeppar han sig utåt fremmande land.

3. »Och kära ni min skeppare släpp mig i land;
»För hemma gråter barnen och så min fästeman.»

4. »Och fella ser jag uppå jungfruns gula hår,
»Att alldrig någon brudekrans har varit deruppå.» —

5. »Och fella ser jag uppå jungfruns fingrar små,
»Att alldrig nå'n vigselring har varit deruppå.» —

6. »Och inte slipper jungfrun till sin faders gård,
»Förr än hon fått en pojke, som båten styra kan.

7. »Och inte slipper jungfrun uppå sin faders gård,
»För än hon fått en flicka, som syr med silkesträd.»

8. Och jungfrun gick på däcket, hon gret och hon log,
Så kastar hon sig uti hafsens djupa våg.

9. Och skepparen han skeppade och jungfrun hon samm,
Och jungfrun blef före den skepparen i land.

10. Så kastar han af sig sjökappan blå,
Och under satt rocken med silkessnöra på.

11. »Jag är väl ingen skeppare, fast jungfrun tycker så,
Hör du lilla vännen min!
Jag är den likaste kongeson i Engeland må gå.
Mulom dag faller regn;
För det dagas inte än,
Men det dagas likväl under tiden.

19.

Uppteknad i Frennefors S:n, Sundals härad af Dalsland. En variant från Nordals härad finnes i Runa 1845. I. s. 7. Anföres som prof på en »nymodig» visa.

1. Det var en Söndagsmorgon
Jag klädde uppå mig:
Jag tänkte mig åt kyrkan,
För att besöka dig.

2. Men når jag kom åt kyrkan,
Så var du inte där:
Strax fall det mig i hågen
Du har en annan kär.

3. Den schalen, som du gaf mig
Med blommorna uppå,
Den kan du få tillbaka;
Du får mig ej ändå.

4. Den ringen som du gaf mig,
Med namnet mitt och ditt,
Den kan du få tillbaka
Det gör mig ingenting.

5. Den »Boka», som du gaf mig,
Med blåda karmer kring,
Den ger jag dig tillbaka,
Det gör mig ingenting.*)

*) »Boka» = Psalmboken, den första gåfva en fästman gifver sin mö. »Blåda karmer» = blåa permar. »Skonna» = skorna. »Dofs» = tofs.

6. De skonna, som du gaf mig,
Med dofsera uti,
De ger jag dig tillbaka,
Och sen så är jag fri.

20.

Äfven en nymodig visa, sommaren 1845 införd i Höljes, Elfdals härad af Vermland, genom en skräddare från Lima S:n i Dalarna. Visan var särdeles omtyckt i Öfre Elfdalen. Uppteckningen är efter en bondes handskrift ordagrannt återgifven.

1. Gudag min vän och alla dar
Jag är väl lycklig nöjd och glad
När jag dig åter skåda får
Och se ditt ansigt blida.

2. Räck du mig hit din högra hand
Ditt hjerta till en säker pant,
Att du vill alldrig svika mig,
Så länge solen lyser.

3. Väl skall du få min högra hand
Mitt hjerta till en säker pant,
Att jag vill alldrig svika dig
Så länge solen lyser.

4. De vänner gick åt rosenlund
De såto der en liten stund
De såg så gladt på himlens rund
Hur stjernorna de blänkte.

5. De såto der en heler natt,
De svåro der sin vänskap fast
Att bandet alldrig löses upp
Förr än de läggs i grafven.

6. Så kommer der kamrater tre
Som skulle gå åt Sala he
Tog hon sin vän i högra hand
Och önskade honom lycka.

7. Om morgon solen klart uppran
Med milda strålar glittrar fram
Tog han sin vän i högra hand
Jag får ej längre vara.

8. Der var han blott i veckor fem
Hans längtan var få kom hem igen
Att åter se sin lilla vän
Och så sin kärlek öka.

9. När de så har exserat slut
Och de då skull marschera ut
På vägen var han så hjertligt glad,
Han tänkte på sin sköna.

10. Så stor som denna glädjen var
Så stor blef sorgen samma dag
När han kom hem till fadrens gård
Och hörde tals om bruden.

11. Sen gick han till sin mor och far
Och sad jag är så nöjd och glad
Att jag nu åter hemma är
Och får med vännen tala.

12. Min son då sade fadren snart
Din flicka dig otrogen var
I morgon ämnar hon stå brur
Allt med en annan gosse.

13. Han föll till golfvet dödligt ned
Med vrede låg han en stund och teg
Han sade då fort hän med mig
Jag vill ej längre lefva.

14. Han quickna då strax upp igen
Sen gick han till sin falska vän
Gudag min flicka sade han
Nu är jag åter kommen.

15. Hon fällde då mång tår i hast
Hon kom ihåg sin vänskap fast
Som hon med honom svurit har
Förinnan han bortreste.

10. Min flicka hvarför gråter du
När du i morgon skall stå brur?
Men kom ihåg att Herren Gud
Engång dig rättvist dömmer!

17. Jag må väl gråta och ej le
När jag dig kunnat öfverge
När jag mitt hjerta så förvant,
Som förr af kärlek brunnit.

18. Han gick från henne några steg
Sen böjde han sig hastigt ned
Han föll uppå sin egen knif
Och den i hjertat rände.

21.

Anförd för att visa huru reminiscenser af gamla folkvisor ofta fortlefver i nyare. Uppteknad i Ekshärad S:n, Elfdals härad af Vermland. Dialekten är bibehållen vid nedskrifningen: grannskapet af Dalarna är omisskänneligt.

1. Om jag kunde få komma till min lilla vän i quäll
Visst vure det stor glädje och fröjd:
Och om jag kund få hvila uppå lilla vännens arm
Visst vure jag af hjertat förnöjd.

2. Och är det uti sanning som du säjer och talar för mig,
Att du håller mig hjertinnerligen kär.
Så skall du gå hem till min kära far och mor
Och begära trolofning åt mig.

3. Ja hemma var jag hos din kära far och mor i quäll,
De svara mig så alldeles nej;
Men kan ej sköna jungfrun taga lofven af sig sjelf
Och rumma utåt landet med mej?

4. Ja, om jag nu skull taga lofven af mig sjelf
Och römma utåt landet med dej,
Så när som vi kommo utåt fremmande land,
Visst så kunde du då strax sveka mej.

5. Uti fremmande land finns det vänner och fränner så mang,
Då feck hon då se en fager rasker ungersven,
Strax så börjer hon då svika mej.

6. Om alla berg och backor de vuru utaf gull
Och vattnet vure vänder uti vin,
Så detta alltsammans vill jag gifva ut för dig
Bara för du vill bli kärestan min.

7. Och om jag nu viste hvad du hade i ditt sinn,
Heller hvad du uti tankerna bär:
Och är det någon som du håller kärare än mig,
Så vill jag vara långt ifrån dig.

8. Och ungersven drog fram ett svärd utaf guld,
Klappade jungfrun uppå snöhvitan kind:
Och alldrig skall du tro någon fager ungersven,
Förr än du har proberat hanses sinn.

9. Och jungfrun föll ner uppå sina bara hvita knän,
Bad en bön så hjertinnerligt till Gud,
Att ungersven skall komma uppå hennes faders gård
Och vara både halter och blind.

10. Sju år derefter gick jungfruns bön ju fram,
Och ungersven han kom uppå hennes faders gård,
Gick på kryckor två, var halter och blind.
Han tramla igen dörren, hade lidit stor nöd,
Han bad sköna jungfrun om en beta bröd.

——— Jag minnes den dagen, så väll som i går,
Ungersven han lidit hvarken hunger eller nöd. ———

22.

Från Ekshärad S:n af Vermland. Den utmärkt vackra melodien hoppas jag framdeles bli i tillfälle meddela.

1. Kolina, Kolina!
Låt solen få skina :||:
Öfver topp, öfver trä,
Öfver folk, öfver fä
Öfver alla små barn, som gå i skogen och liller och gråter.

2. Gli, gla, glänne!
Lån mig dina vingar.
Vi skall fara åt Sörmoland
Der ligger spädt barn leker med gulläpple.

3. Tyst, tyst snällt barn
Mor nyster blott garn.
Far går på gärde
Sår råg och hvete
Dotern går på ängen går valler med djuren de feta.

23.

Sjunges på en herrlig melodi i Steneby och Laxarby S:nar af Dalsland.

Ro, ro, liten kind!
Mamma kommer snart in:
Pappa går på gärdet,
Sår råg och hvete:
Syster sitter i dike
Spinner silke hvite:
Broder går i valleskog,
Tuter uti bockehorn:
Bocken går i lunden
Biter löf i munden.

Eller sjunges sista versen sålunda:

Broder sitter i »linkestol»,
Syr på röda remmeskor,
Remmeskor och spänne
För lilla hon skall sofva länge.

24.

Uppteknad i Steneby och Laxarby S:nar af Dalsland.

(Ringdans) 1. Det sprang en jungfru uti vår ring,
Hon sprang och gjorde sig glader:
Fram kom det en ungersven spatserande
Med sina rosendeblader.

(En gosse och en flicka inträda i ringen. Gossen sjunger:)

2. Och kära jungfru räck hit din hand,
Det lyster mig till att dansa.
Ä'cke jag din fästeman
Och du min fästmö galanta?

(Flickan sjunger:) 3. Och ja, och ja, låt sådant ske;
Men tala först med min fader. —
(Gossen svarar:) Ett vackert bröllop det skall du få,
Det hörde jag han sade.

4. Sexhundra daler i brudeskänk,
Och så i morgongåfva:
Ett vackert bröllop det skall du få,
Det hörde jag han lofva.

(Gossen och flickan svänga om med hvarandra inuti ringdansen, under det *alla* sjunga:)

5. Ehvar jag är och ehvar jag far,
Så vill jag eder berömma,
Tills I bli döder och laggd på bår
Och grafven skall er bortgömma!

25.

Uppteknad i Laxarby S:n af Dalsland.

(Ringdans).

1. Räfven lankar gärda' i kring,
Och Gåsa går på rågen:
Gossena vill så gärne gifte sej,
Men Tösene ha ingen hågen.

(En gosse och en flicka träda in i ringen. Flickan sjunger:)

2. Kanske du vill inte ha mej
För det jag kan inte stussa?
Du sätter alldrig så högt din hatt,
Jag sätter högre min mössa.

3. Kanske du vill inte ha mej
För jag är inte nätter?
Ser jag bara mig väl om
Får jag mig en bätter.

4. Kanske du vill inte ha mej
För det jag har inga pengar?
För en half ör köper jag mig
Femton sådana drängar.

5. Och all den kärlek jag till dig bar
Den var gjord utaf blanna:
Den var gjord utaf söter mjölk,
Som bönderna ge sina kalfvar.

6. Och all den kärlek jag till dig bar
Den hänger högt i vår skorsten,
För hvar gång jag på spjället drar,
Faller hon ner i askan.

7. Adiö, farväl min hjerteliga kära
Dig vill jag gifva mina begge sko-hälar.

Ringdansen fortfar, under det ett nytt par inträda i ringen. Hvad som ger lif åt denna lek är den förkastade älskarens komiska miner och åtbörder vid alla flickans frågor och tillvitelser.

26.

»Giftarelekar» äro de mest omtyckta lekar på Dalsland. Exempel på sådana äro, utom de 2:ne nästofvanföre meddelade, bland andra: »Den ungersven vexer båd' smaler och lång» (uppteknad i Steneby S:n) och» Kom, kom kära Marit, tråd dansen med mig» etc. (uppteknad i Steneby och Laxarby S:nar) och flera andra, som här ej afskrifvas enär uppteckningarne ej afvika från Arfvidsson III Del. — Vid alla dessa Giftare lekars anställande iagttages det bruk, att en s. k. Svärmoder utväljes bland de gifta quinnorna och en dito Svärfader bland gubbarna. När då leken är slut och ett ungt par svingat om med hvarandra sjunger Svärmodren:

(Till flickan:) Det kund' felle vara den mågen jag fick;
För inte nå' har han och inte nå' får han.
Och gaf jag icke dej e litta äng,
Säng och så linnekläder.
Kister och skrin, röda gullband
Bord och bänkar och bryggespanna.

(Till gossen:) Om du mi doter gärna vill ha,
Så ger du henne (tre) kyssar på ra'.

Vill nu paret ej underkasta sig Svärmodrens dom och gifva hvarandra så många kyssar, som Svärmodren nämner, så får det uppbära hugg och slag af Svärfadren. Sedermera vidtager ringdansen och leken börjar ånyo. Detta tillägg kan göras till alla giftarelekar.

27.

»Domaredansen» — uppteknad i Steneby S:n af Dalsland. En person som föreställer Dommaren står midt på golfvet med ett brinnande ljus i handen, hvilket föres kretsformigt omkring framför ansigtet: de öfriga taga i ring, dansa omkring dommaren och sjunga:

En dommaredans den ville vi gå,
Men dommaren är inte hemma.
Och alla som uti dommedansen gå
Deras hjertan månde ju brinna:
Alla så ropa de hå-hå-hå,
Alla så säga de så-så-så.
Hafver du druckit båd' möder och vin,
Hafver du sofvit när kärestan din,
Så visserligen månde du le-le-le. —

Alla som skratta under dansen måste ge pant.

28.

Från Steneby och Laxarby S:nar. Låla eller Lålla kallas det när vallhjonet sjunger melodier med ord till: Lilla åter är melodier utan ord, som antingen jodlas fram eller utföras på lur. — Det ena vallhjonet ropar det andra an på följande vis — ofta från den ena bergshöjden till den andra:

Låla (Johannes) och låla mej,
Är du densamme så svarar du mej:
Nu lålar jeg! —

Dröjer den andra att låla tillbaka ropar den förste:

Är du för god att svara mej,
Är jag för god att låla dej,
Nu lålar jeg!

Om nu svar följer återtager den förste:

Låla (Johannes) och låla mej.
Tack skall du ha för du svarar mej:
Nu lålar jeg!

Den andre svarar nu med samma ord, hvarpå den förste frågar:

Hur står det till med dej och ditt unga lif i dag? —

Svar.

Jag tackar som frågar, jag står mig bra i dag!

Den förste ropar:

Och tack skall du ha för det svaret du ga'!

29.

Sjöngs i Ofr. Ulleruds S:n vid detta århundradets början; men är nu trol. utdöd. Mycket defect.

1. Och liten Kerstin frågar sin styfmoder om råd:
»Hur länge går quinnan med barnena små?» —
Hå, hå! Nå, nå, nåh!
»Hur länge går quinnan med barnena små?» —

2. »I 40 veckor på nionde år.
»Så länge går quinnan med barnena små».
Hå, hå! Nå, nå, nåh! Så länge etc.

(Sista versen):

Och sönjerna *) kamma sitt guldgula hår:
Men modren hon sveptes och lades på bår.
Hå, hå! Nå, nå, nåh! Men modren etc.

30.

Lyster; ungersven etc.

Uppteckningen från Öfre Ullerud, med melodi. Hos Arwidsson III Del. p. 260—61 finnes flera uppteckningar, till hvilka här nedanföre under B. ännu en variant kan tilläggas, upptecknad i Kettilstad S:n af Kind härad i Östergöthland 1844.

*) Sönerna — nemligen det nyfödda, nio år gamla tvillingparet.

1. Lyster ungersven
Att taga sig en vän?
Rosor och Violer.
Rosor ibland de Liljor små,
Hjerteligt kära kan jag väl få:
Rosor och Violer.

2. Lyster ungersven
Att klappa sin vän? Rosor etc.

3. Lyster ungersven
Att kyssa sin vän? Rosor etc.

B.

1 Lyster ungersven
Dansa med sin vän?
Bland de rosor och pioner.
Rosor utaf de liljor små
Allt hvad mitt unga hjerta kan förmå,
Bland de rosor och pioner.

2. Lyster ungermö
Dansa till din dö'? Bland de rosor etc.

31.

Uppteckningen fr. Öfra Ulleruds S:n, med melodi. Jmfr. Arwidsson III Del. p. 263—64.

Ungersven dansar och svingar;
Brum brummeri brumman!
Trycker jungfruns fingrar.
Denna visan går på stuss stusseri stussan!

32.

Från Elgå S:n af Jösse härad. En modern kärleksvisa, men en gammal melodie.

1. Jag går i tusen' tanker
Och älsker den jag ej kan få:
Så vidt i verlden vanker
Och städse sörja må.
Jag mången sorg på hjärte bär,
För dig min vän så kär:
Så många falska menniskor
Orsaken dertill är.

2. Till ödemark jag reste hem
Och skogen rent beslog
För hvarje ord jag talade,
Af skogen svar jag fick.
Si! blomstret i det sköna
Till ödemarken dejligt står.
Jag sörjer mig till döden,
Om jag dig alldrig får.

3. Du är den enda flicka,
Som jag har satt min tro dertill.
Det är så många andra,
Som du har hållt dig till.
Det vill jag dig försäkra om
Och må du stadigt tro,
Du är den enda flicka
På hela verldens jord.

4. Om jag dig alldrig skådat,
Ditt ansigt och ditt öga blått,
Så had' jag alldrig kommit
På ställe der du var,
Så had' jag varit lyckelig
Och fri från sorg och qual!
Den dagen kommer alldrig,
Som gör mitt hjerte glad.

5. Nu sluter jag min visa:
Jag bjuder dig ett ömt farväl.
Jag kan ej längre skrifva;

Min penna den är torr:
Min hals är hås, min sorg är stor.
Min ovän mig förlåt!
Gud Fader uti himmelen
Han gör mitt hjerte glad!

33.

Från Elfsbacka S:n af Nyeds Bergslag i Östra Vermland. Äfven bekant från Forshem S:n af Vestergöthland. En mycket defect uppteckning; men anföres för den vackra melodiens skull.

1. Och Michaeli dagen, som faller in i år,
Är jag tänkt till att flytta härifrå'.
Och ingen har jag då,
Som mig sörja må,
Ej heller som vill fälla någon tår.

2. — — — Du var min enda tröst
Då du hvilad' vid mitt bröst:
Hvarför klämmer du mitt hjerta så hårdt?

3. Och längtat hafver jag efter dig min lilla vän,
Liksom fogeln efter ljusande dag.
För hvar och en gång
Jag dina ögon såg,
Så blef jag så hjerteligt glad.

34.

Uppteckningen från Jösse härad, men visan sjunges öfver hela Vermland och Dalsland — och kanske en stor del af Sverige. Folket påstår enstämmigt, att den är »diktad» af ett mycket uppsatt fruntimmer.

1. Ingen dyrk och ingen nyckel kan uppläsa detta bröst:
Ingen menniska finnes det på jorden, som kan gifva mig någon tröst.

2. Alla mina glada dagar uti sorg förvandlat sig;
Här är ingen som jag känner, fastän alla så känna de mig.

3. När himmelens klockor börja klämta sista timmen efter mitt lif,
Då blifver den glädjen uppenbarad, som har varit fördålder för mig.

35.

Danslek från södra Wermland. Uppteckningen från Öfra Ullerud S:n.

Syster, syster på Cederman,
O käre hjertans syster,
Och inte mera som lyster.
Och här får ingen slippa fram,
Förrän hon säger sin fästmans namn:
Hvad heter han?

(Flickan nämner sin kärastes namn, hvarpå sången fortfar:)

Och (Anders) hafver henne fäst,
Med tolf guldringar och en appelgrå häst:
Hon svara ja,
Han skall henne ha
Han skall henne sjelf framföra. —
(Karin) tager sin knippeldyna
Och sätter sig ut med fönstret:
Hon ser allt mer uppå (Anders) sin
Än hon ser uppå mönstret.
Hå, hå du (Karin) lilla,
Hå, hå du (Anders) lilla,
Ja, du är min och jag är din
I alla våra lifsdagar.

36.

Från Södra Vermland. Ringdans då kronan dansas af bruden.

Alldrig nånsin får den bruden kronan mera
Trall la, la la, la la, la la, lej :||:
Ty hon ha hatt'a
Och tappe bort'a
Trall la, lall la, la la, lej.

En gammal aftonbön från Dalsland.

Nedanstående upptekning är på 1790-talet gjord af Prosten A. Hedrén. Originalet finnes bland Fryxellska Samlingarna på Carlstads Gymnasii Bibliothek. Att denna bön varit gängse äfven i Vermland, kan man sluta af Fernow sid. 251. För jemförelse skull bifogas tvenne tyska uppteckningar af samma bön.

Jag går till sängs med tolf Guds englar,
Två till hand och två till fot.
Två till hvart ett ledamot,
Två mig söfva, två mig väcka
Två mina synder och sorger utsläcka. Amen.

Äfven slutas den sålunda:

Två mig följa till Paradis.

Avendgebät.

(Uppteknad från nejden af Osnabruck. Se Firminich German. Völkerstimmen I. 4 s. 246.)

's Avends, wenn 'k to Bedde gaae
Legg'k mie in Marieens Schaut,
Marie is mien' Mooder,
Johannes is mien Brooder,
Jesus is mien G' leidesmann,
De mie 'n Weg wol wysen kann.
Waar ick ligg' un waar ick staae
Folg't mie veertein Engel na:

Twee to mienem Koppe,
Twee to mienen Föten,
Twee to miener rechten Syt,
Twe to minener linken Syt,
Twe de mie decket,
Twe de mie wecket
Un twe, de mie'n Weg tom Hemel wys't. —

Än alttrierisch Könnergebetchen.

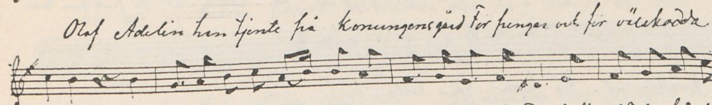
(Uppttecknad från Trier. Jmfr. Firmenich: Germaniens Völkerstimmen. I. 7. sid. 535.)

Ohwens, wemmer schloofen giehn,
Verrzehn Engeln met mer giehn:
Zwai zu Kopp,
Zwai zu Füss,
Zwai zu rechter Seit,
Zwai zu lenker Seit,
Zwai sollen mich decken,
Zwai sollen mich wecken,
Zwai sollen mich weissen
Zu dän himmlischen Paradeissen. Amen.

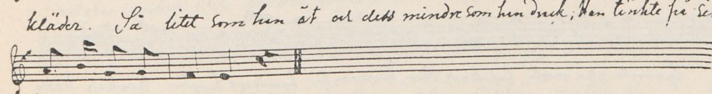
N:o 3.

Olof Adelin han tjente på Konungens gård För pengar och för välskodda

kläder. Så litet som han åt och dess mindre som han drack; Han tänkte på sin

hjertans allra kära.

N:o 5.

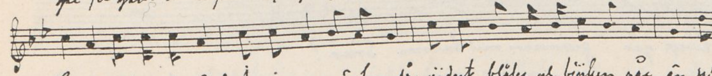
Lu, lu sofver han än? Ja, ja men gör han så! vädret blåser och Björken går,

än sofver den lille i sin lulla. Jag har försell jag får int' gå vill jag

gå på gården och häsen. Tag af dig skon och smjöka hon och gif den lille dricka.

Lu, lu sofver han än! Ja, ja men gör han så: vädret blåser och björken går, än so:

ver den lille i sin lulla.

N:o 7.

Och bonden skull gå åt timmerskog, så mötte han lille räfven: hörer du Micke

Mickel men, får jag köpa huden din till foder under kappan min till julen?

N:o 36.

Alldrig får den bruden kronen mera; Trallalallalalla lalla lej! Hon har haft

den och tappat bort den, Trallalallalala lalla lej!

No 9.

Och bonden gick åt timmerskog: Hej fa li fa - lilla - lej! Då fick han höra kråkan gol, Hej falli fa - lilla - lej!

No 10.

Gamla grå vanten, lillfader skor, kurrom kej, bondens hustru tröskar korn för den quinnen fröjden sej.

No 29.

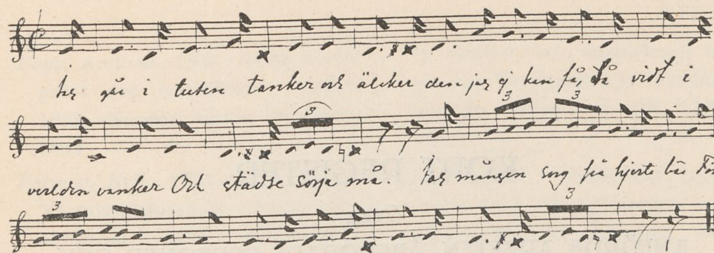
Liten Kerstin hon frågar sin styfmoder om råd: Hur länge gå quinnen med barnen små? Hå, nå nå nå nå! Hur länge gå quinnen med barnen små?

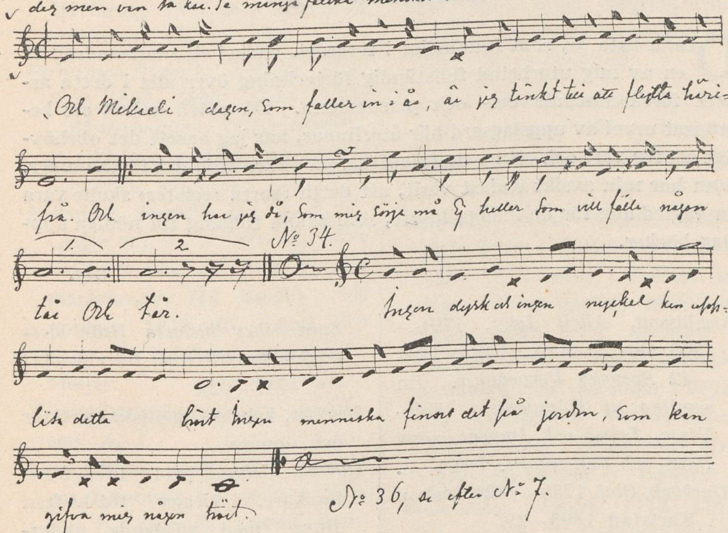
No 30.

Lyster ungersven att taga sig en vän, taga sig en vän Rosor och Vi - o - ler! Rosor ibland de Liljorna små, Hjertelig kära kan jag väl få: Rosor och Vi - o - ler!

No 31.

Ungersven dansar, springer: Brum brummeri brummen! Trycker jungfruns fingrar Denna visen går på stuss stusseri stussen!

N:o 32.
Jag går i tusen tanker och älsker den jag ej kan få, Så vidt i
verlden vanker Och städse sörja må. Jag mången sorg på hjerta bär För
dig min vän så kär. Så många falska menskor orsaken dertill är.

N:o 33.
Och Mikaeli dagen, som faller in i år, Då jag tänkt till att flytta häri-
frå. Och ingen har jag då, Som mig sörja må Ej heller som vill fälla någon
tår Och tår.
N:o 34.
Ingen dyrk och ingen nyckel kan upp-
låsa detta hjert Ingen menniska finnes det på jorden, som kan
gifva mig någon tröst.
N:o 36, se efter N:o 7.

KORT REGISTER

ÖVER

ANFÖRDA ARBETEN, ÅBEROPADE PERSONER OCH MÄRKLIGARE ORD.

Denna lista är, som framhålles i förordet, endast ett sammandrag av en av mig utarbetad fullständig förteckning över alla i detta arbete förekommande ort- och personnamn. Då alltså endast ett begränsat urval av uppslagsord här återfinnas, har jag ansett det obehövligt att för vart och ett av dessa anföra, på vilken sida det förekommer, utan har min avsikt endast varit, att detta »korta register» skulle vara en vägledning för de många läsare, som sakna tillgång till nödiga uppslagsböcker.

Utg.

Arwidsson, Adolf Iwar, 1791—1858, skriftställare. Utgav 1834—42 *Svenska Fornsånger. En samling af Kämpavisor, Folk-Visor, Lekar och Dansar, samt Barn- och Vall-sånger*. Del 1—3.

Bjurbäck, Olof, 1750—1829, biskop i Karlstad 1803—29.

Brunius, Karl Georg, 1792—1869, arkitekt, konsthistoriker, professor i Lund. B. citerar hans *Antiqvarisk och Arkitektonisk resa genom Halland, Bohuslän, Dalsland, Vermland och Vestergötland år* 1838 (tr. 1839).

Cybele, en urspr. frygisk gudinna, dyrkad som månens och fruktbarhetens symbol.

Dalin, Olof von, 1708—1763, skald, hävdatecknare. B. citerar hans *Svea rikes historia ifrån dess begynnelse till våra tider* I—III (tr. 1747—62).

Druider, keltiska (galliska) präster och domare.

Dybeck, Richard, 1811—1877, fornforskare. Utgav tidskriften *Runa* (med växlande undertitel) 1842—50, 1865—76.

Ekman, Emanuel, 1738—1801, professor Borgströmianus i Upsala, författare till *Wärmeland i sitt ämne och i sin upodling.* Upsala 1765.

Ekström, Carl Ulrik, 1781—1858, präst, naturforskare, medlem av Vet.-akad. Det av B. citerade arbetet heter *Fiskarne i Mörkö Skärgård* i Vet.-akad:ns handl. 1830, 1831 och 1834.

Faye, Andreas, 1802—1869, norsk präst och historiker. Utgav 1833 »Norske Sagn»; ny uppl. 1844.

Fernow, Erik, 1735—1791, präst, Värmlandsforskare. Utgav *Beskrifning öfver Wärmeland*, del. I—II, Gbg 1773—79. Del III färdig 1788, men kunde ej igenfinnas vid F:s död.

Firmenich-Richartz, Johann Matthias, 1808—1889, utgav 1843—65 *Germaniens Völkerstimmen*, en rikhaltig samling av folkvisor och sagor på tyska munarter.

Folkvisor, Svenska, utg. av E. G. Geijer och A. A. Afzelius 1814—16 i 3 delar (I. Text, II. Anmärkningar, III. Musik). Ny upplaga 1879—80, också i 3 delar, av R. Bergström och L. Höijer.

Fornsånger, Svenska, se *Arwidsson, A. I.*

Fries, Elias, 1794—1878, professor i botanik i Upsala. Hans av B. citerade arbete heter *Botaniskt-Antiquariske excursioner* etc. Upsala 1836.

Fryxell, Fredrik, 1724—1805, kamrer vid Trollhätte slussverksbyggnad, genealog, samlare. Skänkte till Karlstads Gymnasii-bibliotek sina samlingar, varibland märkas *Wärmelands Slägte-Bok*, *Vermelandia Litterata*, *Vermelandia Nobilitata* samt *Bibliotheca Vermelandica*, det senare en samling av tryckta skrifter och manuskript av och om Värmland och värmlänningar, vilken går till 1790-talet.

Gaeler kallas i vidsträckt betydelse de i Storbritannien och Irland bosatta kelterna, omfattande irländare, inbyggarna på Man samt högskottarne, men i vanligaste betydelse endast de sistnämnde.

Gjellebøl, Reier, 1737—1803, norsk präst. Utgav 1771 en beskrivning över Hølands herred, det sydvästligaste i Akershus amt.

Gyllenius, Petrus Magni, 1622—1675, lektor i Karlstad och sedermera kyrkoherde i Bolstad på Dal. Hans dagbok eller *Diarium* 1622—1667 förvaras i mskrpt i Karlstads Gymnasii-bibliotek, där det ingår i Fryxells Bibliotheca Vermelandica. Det trycktes i Helsingfors åren 1880—82 genom R. Hausen.

Göransson, Johan, 1712—1769, kyrkoherde i Gillberga, fornforskare och ivrig anhängare av Rudbecks åsikter. Utgav en historia samt enl. uppdrag teckningar av Sveriges runstenar, vilka 1750 offentliggjordes i *Bautil*.

Hallager, Laurents, 1777—1825, läkare i Bergen, föregångare för det norska »Maalstrævet». Utgav 1802 »Norsk Ordsamling» etc.

»Hebelejen», se Hüblein, C. J.

Hedrén, Anders, 1748—1819, kyrkoherde i Ör, Dalsland, far till biskop J. J. Hedrén.

Hesselgren, Lars, 1686—1755, kyrkoherde i Fryksdalen, bekant för sitt värdefulla arbete: *Dissertatio de Dalia.* (Ups. 1718; præses: Isr. Nesselius).

Horjabrudar = ett slags naturdemoniska väsen, dyrkade såsom gudomligheter. Som namnet här skrives, sättes det i förbindelse med *harg*, det fornsv. namnet för ett stenaltare eller en offerplats. Urspr. skrevs det dock *Hølgabrud* och tillkom endast Thorgärd H., skyddsgudinna för en jarlssläkt från Halogaland. Därav namnet.

Hüblein, Carl Jakob, 1743—1808, direktör, ägare av Vidön och Djupsundet invid Karlstad. Om honom se lektor J. Börjesons uppsats i N. W. T. för 16/3 1912: *»Hebelejen», Hvem den märkvärdige mannen var. — Hvad kyrkoböckerna förtälja.*

Hyltén—Cavallius, Gunnar Olof, 1818—1889, etnolog, fornforskare. Utgivit *Svenska folksagor och äfventyr* (1844—49), *Sveriges historiska och politiska visor* (1853). Det av B. citerade arbetet heter: *Sägner om Kettil Runske* och ingår i *Läsning för folket*, årg. 8, sid. 169 f. (Sthlm 1842).

Juslenius, Daniel, 1676—1752, professor i Åbo, biskop i Borgå. Utgav 1745 *Finsk Orda-Boks Försök.*

Kaarberg, Lars, 1650—1728, kyrkoherde i By. Hans *Dissertatio de nobili illa Sveogothici Provincia Wermelandiæ* (Lund 1690) är vår första tryckta Värmlandsbeskrivning.

Kalevala, finskt nationalepos, sammanställt av E. Lönnrot på grundval av hans och andras uppteckningar av finsk folkpoesi.

Ki(h)lman, Sveno Magni, 1696—1776, komminister (ej kyrkoherde) i Ö. Ullerud.

Lignell, Anders, 1787—1863, kyrkoherde i Kila. Ivrig samlare av fornsaker och befrämjare av Värmlands fornm.-förenings verksamhet. Utgav 1851—52 *Beskrifning öfver grefskapet Dal* samt gjorde omfattande samlingar till en Värmlandsbeskrivning, vilka nu lära finnas i Kristinehamns läroverks bibliotek.

Lindberger, Johan Gustaf, 1772—1860, ägde Algutsta gård i Segersta s:n, samt erhöll titel av ekonomidirektör. Planlade bl. a. en beskrivning över Segerstads s:n, hvarom läses i *C. V. Bromander: Anteckn. om den finsk-svenska slägten Lindberger.* Karlstad 1903.

Nilsson, Sven, 1787—1883, zoolog och arkeolog, professor i Lund; B. citerar hans *Skandinaviska nordens urinvånare* (1838—43).

Nor. Tidsskrift for Videnskab og Litteratur, utgivet av Det Norske Studentersamfund. Den av B. sid. 129 citerade uppsatsen är prof. C. A. Holmboes »Om en norsk Ordbog» tr. 1844.

Petridilauniska floden eller rullstensfloden, en av den svenske geologen och kemisten N. G. Sefström (1787—1845) uppställd, men nu för länge sedan övergiven teori om en väldig ström, som från norr skulle ha översköljt Europa och vars avlagringar bildat grusåsarna.

Rhyzelius, Andreas, 1677—1761, biskop i Linköping, historisk forskare. Skrev, ehuru han aldrig varit i Värmland, en omfattande skildring av detta landskap: *Vermelandia Ecclesiastica et Litterata*, vilken i manuskript finnes i Karlstads Gymnasiibibliotek.

Rudbeck, Olof d. ä., 1630—1702, professor i Upsala. Hans mest berömda arbete är *Atlantica sive Manheim* i 4 delar (1677—1702), av vilka den sista ej är komplett bevarad.

Runa, se Dybeck.

Saxo Grammaticus, omkr. 1140—1206, dansk historieskrivare. Hans *Historia Danica* (tr. första gång 1514 i Paris) är av ett utomordentligt värde för vår kännedom om Danmarks forn- och medeltid.

Schagerström, Olof Christian, 1791—1867, kyrkoherde i Silbodal.

Sesam(um), en örtlik växt, som sedan urminnes tider odlats i tropikerna, särskilt Afrika. Av fröna beredes s. k. sesamolja.

Snorre Sturluson, 1178—1241, Islands mest frejdade hävdatecknare. Hans norska konungasagor benämnas vanligen *Heimskringla* efter begynnelseorden.

Sparfvenfeldt, Johan Gabriel, 1655—1727, lärd och språkkännare, överceremonimästare. Var född i Åmål och studerade i Upsala i Värmlands nation.

Stenbäck, Jonas, 1779—1865, kyrkoherde i Steneby, Dalsland.

Thiele, Just Mathias, 1795—1874, dansk vetenskapsman och skald. Utgav *Danske Folkesagn* (3 bd, 1818—20), vartill ännu ett band utkom 1860 under titel *Den danske Almues overtroiske Meninger.*

Tuneld, Erik, 1709—1788. Utgav 1741 *Inledning til geographien öfver Sverige* samt omarbetade denna sedan i 5 upplagor. Den sista, 8:de, ombesörjdes 1827—33 av N. V. Forsslund (i fyra band).

Varnhems kloster. Den av B. å sid. 33 omnämnda, av Fernow citerade disputationen är *P. Breanders De monasterio Warnhemensi in Westro-Gothia Celeberrimo.* (Upsala 1723; præses: Ol. Celsius).

Wennersten, Daniel, 1769—1823, kyrkoherde i By.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

RÄTTELSER:

Sid.	VII	rad	14	uppifrån	står	**studentaxamens; läs studentexamens.**
„	12	„	7	„	„	**intil; läs intill.**
„	18	„	3	„	„	**til; läs till.**
„	19	„	2	i noten	„	**Hansens; läs Hausens.**
„	21	„	1	i noten	„	**Hansens; läs Hausens.**
„	35	„	7	nedifrån	„	**jättepigor; läs Jättepigor.**
„	45	„	1	i noten	„	**Intet härad; läs I intet h.**
„	118	„	4	uppifrån	„	**der suto; läs de suto.**

